

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης Επιχειρήσεων

Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης & Τεχνολογίας

Διεύθυνση: Μεγάλου Αλεξάνδρου 1, 263 34 ΠΑΤΡΑ

Τηλ.: 2610 369217, Φαξ: 2610 396184,

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

EDUCATION MANAGEMENT

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διοίκησης Εκπαίδευσης / Education Management»

Διπλωματική Εργασία

Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

The legal status of minority education in Greece

Χριστίνα Κοτζαμπάση

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Ν. Γεωργιάδου,	
Α' Συν-Επιβλέπων Καθηγητής Δρ. Γ. Παναγιωτόπουλος,	Β' Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Ζ. Καρανικόλα,

Πάτρα, 21-1-2022

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.

© Πανεπιστήμιο Πατρών, 2021

Η παρούσα Εργασία καθώς και τα αποτελέσματα αυτής, αποτελούν συνιδιοκτησία του Πανεπιστημίου Πατρών και του φοιτητή, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης, αναπαραγωγής και αναδιανομής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και το συγγραφέα της Εργασίας καθώς και το όνομα του Πανεπιστημίου Πατρών όπου εκπονήθηκε.

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Στους γονείς μου, γιατί είναι πάντα εκεί...

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
A. Οριοθέτηση της έννοιας «μειονότητα»	12
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	12
2. Προσδιορισμός της έννοιας «μειονότητα» μέσα από διεθνή κείμενα.....	12
3. Προσδιορισμός της μειονότητας στη Συνθήκη της Λωζάννης και στη Σύμβαση περί ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών.....	18
B. Συστήματα προστασίας των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων που δεσμεύουν την Ελλάδα	20
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	20
2. Διεθνή κείμενα.....	20
2.1. Συνθήκη της Λωζάννης	20
2.2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.....	23
2.3. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα.....	24
2.4. Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	25
2.5. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού	26
3. Διμερείς συμφωνίες Ελλάδας-Τουρκίας.....	28
3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	28
3.2. Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 20 ^{ης} Απριλίου 1951	29
3.3. Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 4ης Φεβρουαρίου 2000.....	30
3.4. Ελληνοτουρκικό Μορφωτικό Πρωτόκολλο της 20ης Δεκεμβρίου 1968.....	31
4. Εσωτερικό Δίκαιο	32
4.1. Σύνταγμα	32
Γ. Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.....	35
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	35
2. Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα	35
2.1. Ίδρυση μειονοτικών σχολείων	39
2.2. Διδακτικά Βιβλία.....	41
2.3. Γλώσσα Διδασκαλίας	43
2.4. Εποπτεία μειονοτικών σχολείων	44
2.5. Διδακτικό Προσωπικό	52
2.6. Σχολική Εφορεία	57

2.7. Προσχολική εκπαίδευση.....	60
2.8. Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	62
2.9. Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.....	64
2.10. Μειονοτικό Λύκειο.....	67
2.11. Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.....	68
Δ. Μεθοδολογία Έρευνας	72
1. Σκοπός της έρευνας.....	72
2. Ερευνητικά ερωτήματα	72
3. Δείγμα της έρευνας.....	72
4. Μέθοδος έρευνας.....	73
5. Περιορισμοί της έρευνας.....	73
6. Αποτελέσματα της έρευνας	74
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	76
Βιβλιογραφία.....	79

Περίληψη

Εισαγωγή:

Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης αποτελεί τη μοναδική αναγνωρισμένη μειονότητα στην Ελλάδα η οποία έλκει μεταξύ άλλων τα γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα της από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης. Η Ελλάδα υπέγραψε και επικύρωσε τη Συνθήκη και έκτοτε δεσμεύεται να παρέχει εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα, η οποία αποτελεί αντικείμενο ειδικής νομοθετικής ρύθμισης. Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα παρουσιάζει ιδιομορφία καθώς διέπεται από στοιχεία δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μετατόπιση του καθεστώτος σε ημιδημόσιο.

Σκοπός:

Στόχος της εργασίας αποτελεί η διεξοδική ανάλυση και παρουσίαση του νομικού πλαισίου που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση έτσι όπως έχει διαμορφωθεί με βάση την ισχύουσα νομοθεσία. Επιπλέον, παράλληλα με την εθνική νομοθεσία, απαραίτητη θεωρείται η εξέταση του διεθνούς νομικού πλαισίου όσον αφορά το δικαίωμα της μειονοτικής εκπαίδευσης, όπως αυτό έχει αναγνωριστεί με διάφορες διεθνείς συμφωνίες.

Συμπεράσματα:

Η μελέτη,επιχειρώντας μία συνολική αποτίμηση των νομοθετικών πρωτοβουλιών που αναλήφθηκαν, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η μειονοτική εκπαίδευση ανέκαθεν αποτελούσε ακανθώδες ζήτημα λόγω της ταραχώδους σχέσης Ελλάδας-Τουρκίας, γεγονός που επηρέασε αρνητικά την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης ενώ η ελληνική πολιτεία εστίασε περισσότερο στην ανάγκη εποπτείας των μειονοτικών σχολείων παρά στο περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης το οποίο λόγω του δίγλωσσου χαρακτήρα της, παρουσιάζει εγγενείς δυσκολίες. Η μελέτη καταλήγει ότι το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης χρήζει αναδιάρθρωσης καθώς δεν εξυπηρετεί τις ανάγκες της μειονότητας ενώ η προσκόλληση στο γράμμα της Συνθήκης δεν αφήνει περιθώρια για ουσιαστικές βελτιώσεις.

Λέξεις-κλειδιά: μειονοτική εκπαίδευση, νομικό καθεστώς μειονοτικής εκπαίδευσης, μειονοτικά δικαιώματα, μουσουλμάνοι Δυτικής Θράκης, μουσουλμανική μειονότητα Θράκης, θρησκευτική εκπαίδευση.

Abstract

The Muslim minority of Thrace is the only recognized minority in Greece after having taken place the compulsory population exchange between Greece and Turkey. Based on the Treaty of Lausanne, among others linguistic and educational rights have been recognized to the members of the minority. Greece signed and ratified the Treaty and ever since it covenants to provide education in the minority language, which is a subject of specific legislation. The legal status of minority education in Greece has certain peculiarities as it consists of laws concerning both public and private education, while in the last decades a shift has been observed to a semi-public status of the minority education.

The goal of this study is a thorough analysis and presentation of the legal status of minority education as it has been established based on the current legislation. Furthermore, it is vital to examine the legal status in an international level regarding the right of education in the minorities, as it has been recognized by many international agreements.

The study in an attempt to provide an overview of the legislative initiatives, concludes that minority education has always been a thorny issue due to Greece's troubled relation with neighboring Turkey, a fact that negatively affected the quality of education provided while the Greek state focused more on the need to supervise minority schools than on the content of education provided which due to its bilingual nature, presents inherent difficulties. The study concludes that the legal status of minority education needs to be restructured as it does not serve the needs of the minority while adherence to the letter of the Treaty leaves no room for substantial improvements.

Key-words: minority education, legal status of minority education, minority rights, Muslim of Western Thrace, Muslim minority of Thrace, religious education

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΚ: Αστικός Κώδικας

ΑΠ: Άρειος Πάγος

Α.Π.Θ.: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Βλ.: βλέπε

Β.Δ. : Βασιλικό Διάταγμα

ΔΣΑΠΔ : Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Δ.Π.Θ.: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

επ.: επόμενα

επιμ.: επιμέλεια

ΕφΑθ: Εφετείο Αθηνών

ΕφΘρ.: Εφετείο Θράκης

Ε.Π.Α.Θ.: Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης

κ.α.: και άλλα

κλπ: και τα λοιπά

ν.: Νόμος

Ν.Δ.: Νομοθετικό Διάταγμα

ΝΣΚ : Νομικό Συμβούλιο του Κράτους

στοιχ.: στοιχείο

Ο.Η.Ε. : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

οπ.π. : όπως παραπάνω

παρ.: παράγραφος

περ.: περίπτωση

Π.Δ.: Προεδρικό Διάταγμα

πχ: παραδείγματος χάριν

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

υποσημ.: υποσημείωση

ΥΑ : Υπουργική Απόφαση

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

Π.Υ.Σ.Δ.Ε.: Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Π.Υ.Σ.Π.Ε.: Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Α.Π.Υ.Σ.Π.Ε.: Ανώτερο Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Α.Π.Υ.Σ.Δ.Ε.: Ανώτερο Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Κ.Υ.Σ.Π.Ε.: Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Κ.Υ.Σ.Δ.Ε.: Κεντρικό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Υ.Σ.Μ.Ε.: Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη επιδιώκει να εξετάσει ενδελεχώς το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης, όπως έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα μετά την υπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης. Με βάση αυτή, στα ελληνικά μειονοτικά σχολεία τα οποία εντοπίζονται στην περιοχή της Δυτικής Θράκης ακολουθείται δίγλωσσο πρόγραμμα διδασκαλίας στην ελληνική και τουρκική γλώσσα. Η μειονοτική εκπαίδευση αποτελεί ιδιότυπο σύστημα εκπαίδευσης καθώς απευθύνεται σε πληθυσμιακή ομάδα με διαφορετικά χαρακτηριστικά από τον υπόλοιπο πληθυσμό γ' αυτό και απαιτείται εξειδικευμένη και στοχευμένη πολιτική προκειμένου τα μέλη της μειονότητας να ενταχθούν ομαλά στο κοινωνικό σύνολο.

Η διεθνής κοινότητα ασχολήθηκε ενδελεχώς με ζητήματα μειονοτικής εκπαίδευσης και κατ' επέκταση μειονοτικών δικαιωμάτων καθώς η απουσία γενικώς αποδεκτού ορισμού δημιουργούσε προβλήματα στην παροχή προστατευτικού πλαισίου για τα μέλη των μειονοτήτων. Προς αυτή την κατεύθυνση, υπεγράφησαν διεθνή κείμενα προκειμένου να προασπιστούν τα μειονοτικά δικαιώματα αλλά η εφαρμογή των ρυθμίσεων, που εισάγουν τα κείμενα αυτά εναπόκειται εν τέλει στα κράτη, δημιουργώντας ανασφάλεια δικαίου.

Ως εκ τούτου, στόχο της εργασίας αποτελεί η διεξοδική ανάλυση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα με βάση τα θεμελιώδη νομικά κείμενα αλλά και τα διάφορα νομοθετήματα που εισάγουν ειδικότερες ρυθμίσεις. Η αποσαφήνιση του νομικού καθεστώτος δημιουργεί ασφάλεια δικαίου ενώ αποφεύγονται αυθαίρετες διακρίσεις. Η παρούσα μελέτη θα προσπαθήσει να απαντήσει σε ερωτήματα όπως «Ποια η φύση του νομικού καθεστώτος», «Πώς διαρθρώνεται η ελληνική μειονοτική εκπαίδευση;», «Ποιες είναι οι αδυναμίες του νομικού καθεστώτος;».

Η μέθοδος που θα ακολουθηθεί είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου μέσα από τη μελέτη, την ανάλυση και την κριτική αξιολόγηση βιβλιογραφικών πηγών σχετικών με το αντικείμενο μελέτης. Η μελέτη θα συνδράμει στην αποσαφήνιση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης και παράλληλα θα επικουρήσει το έργο του εκπαιδευτικού σε μειονοτικά ζητήματα αλλά επιπλέον θα παράσχει μία σφαιρική εικόνα της μειονοτικής εκπαίδευσης τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η παρούσα μελέτη με τίτλο «Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα», αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο Πρώτο κεφάλαιο γίνεται εκτενής ανάλυση της έννοιας «μειονότητα», με παράλληλες αναφορές σε ορισμούς που χρησιμοποιήθηκαν σε διεθνή κείμενα προκειμένου να αποσαφηνιστεί η έννοια και να οριοθετηθούν οι αποδέκτες των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Στόχο αποτελεί να αναδειχθούν τα κοινά σημεία των

ορισμών που έχουν διατυπωθεί καθώς όπως παρατηρείται κοινά αποδεκτός ορισμός δεν υφίσταται.

Σε αντίθεση με το Πρώτο κεφάλαιο, που αφορά εξ' ολοκλήρου την έννοια «μειονότητα» στο Δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτενής παρουσίαση των διεθνών νομικών κειμένων που περιέχουν προστατευτικές ρυθμίσεις για τις μειονότητες και ιδίως για το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Τα συγκεκριμένα νομικά κείμενα δεσμεύουν την Ελλάδα να παρέχει τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα κείμενα αυτά μετά την υπογραφή και επικύρωσή τους, διαμορφώνοντας το καθεστώς των μειονοτικών δικαιωμάτων στο εσωτερικό της χώρας ενώ θα γίνει αναφορά και σε διμερείς συμφωνίες της Ελλάδας με την Τουρκία. Τέλος, θα αναλυθεί το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης και από άποψη συνταγματικού δικαίου.

Αντικείμενο του Τρίτου κεφαλαίου αποτελεί η ανάλυση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα αφού έχει προηγηθεί η παρουσίαση των διεθνών κειμένων που έχει υπογράψει η χώρα μας και δεσμεύεται να τηρεί. Σε αυτό το κεφάλαιο, η ανάλυση της μελέτης επικεντρώνεται στη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης η οποία δεσμεύει την Ελλάδα στο πλαίσιο των μειονοτικών δικαιωμάτων καθώς έχει αυξημένη τυπική ισχύ αλλά και στο θεμελιώδη νόμο της μειονοτικής εκπαίδευσης, το ν. 694/1977 καθώς και σε συναφή νομοθετήματα.

Τέλος, στο Τέταρτο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε κατά τη συγγραφή της παρούσας μελέτης εκθέτοντας παράλληλα τα ερευνητικά ερωτήματα που αποτέλεσαν τη βάση της έρευνας αλλά και τα αποτελέσματα αυτής, ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και ορισμένα καταληκτικά σχόλια.

A. Οριοθέτηση της έννοιας «μειονότητα»

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Για τη διεξοδική ανάλυση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης που ισχύει στην Ελλάδα, συνετό είναι η ερεύνα να εκκινήσει από την έννοια «μειονότητα». Ένας ορισμός ο οποίος είναι κοινά αποδεκτός από όλους δεν έχει διατυπωθεί όλα αυτά τα χρόνια. Στην διεθνή κοινότητα, η έννοια αυτή συναντάται συχνά, ιδίως σε διεθνή κείμενα που στόχο έχουν να προασπίσουν και παράλληλα να ενισχύσουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων, είτε αυτά είναι γλωσσικά, εκπαιδευτικά, κοινωνικά κλπ. Το νομικό πλαίσιο προστασίας τους είναι ευρύ, όμως δεν έχει βρεθεί ακόμα ένας ορισμός ο οποίος θα οριοθετεί την έννοια με σαφήνεια. Ποικίλοι ορισμοί έχουν προταθεί, περισσότεροι από εβδομήντα χωρίς όμως να υπάρχει γενική αποδοχή.¹ Στο παρόν κεφάλαιο, θα εξεταστούν κάποιοι από τους σημαντικότερους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς μέσα από επίσημα διεθνή κείμενα εκκινώντας χρονολογικά από τους παλαιότερους διατυπωθέντες ορισμούς και φτάνοντας στους πιο σύγχρονους που έχουν δοθεί προκειμένου να προσδιοριστεί η έννοια «μειονότητα».

2. Προσδιορισμός της έννοιας «μειονότητα» μέσα από διεθνή κείμενα

Παρότι κανένας ορισμός της έννοιας «μειονότητα» μέχρι σήμερα δεν έχει τύχει καθολικής αποδοχής, κάποια βασικά στοιχεία της έννοιας αναπαράγονται διαρκώς συνθέτοντας το περιεχόμενο του ορισμού. Σε όλους αυτούς τους ορισμούς που έχουν επιχειρηθεί κατά καιρούς κρίσιμα είναι δύο στοιχεία τα οποία ενυπάρχουν σε όλους τους ορισμούς που έχουν δοθεί μέχρι τώρα, δημιουργώντας ένα στεγανό για την προσέγγιση της έννοιας «μειονότητα». Τα δύο αυτά στοιχεία είναι το αριθμητικό και το υποκειμενικό.² Το πρώτο στοιχείο αναφέρεται σε ομάδα ανθρώπων που συμβιώνουν «σε πληθυσμιακή μη δεσπόζουσα θέση» ενώ το δεύτερο στοιχείο έχει να κάνει με την προσωπική επιλογή του ατόμου να ενταχθεί στην ομάδα.³ Οι περισσότεροι ορισμοί εμπερικλείουν το αριθμητικό και το υποκειμενικό στοιχείο με λίγες ή πολλές διαφοροποιήσεις κάποιες φορές.

Το Διεθνές Δικαστήριο έδωσε έναν πρώτο ορισμό του όρου «μειονότητα», όταν κλήθηκε να γνωμοδοτήσει σχετικά με την ερμηνεία της Συνθήκης μεταξύ Ελλάδας-Βουλγαρίας περί

¹βλ. Σ. Περράκης, Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η μετεξέλιξη του δικαϊκού πλαισίου, Στο Α. Μπρεδήμας και Λ.Α. Σισυλιάνος (διευθ. έκδοσης), Η προστασία των μειονοτήτων – Η Σύμβαση- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, σελ. 62.

²οπ.π., σελ. 63

³οπ.π.

ανταλλαγής πληθυσμών (1919). Σημειώνεται ότι στην γνωμοδότηση, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί τον όρο «κοινότητα» καθώς ο όρος αυτός χρησιμοποιείται στο κείμενο της Συνθήκης αντί του όρου μειονότητα. Οι δύο αυτοί όροι είναι ταυτόσημοι⁴ και αυτό προκύπτει από το σκεπτικό του Δικαστηρίου το οποίο δέχεται ότι αποδέκτες της συνθήκης είναι τα άτομα που σχηματίζουν μειονότητες στην Ελλάδα και την Βουλγαρία.⁵ Σύμφωνα λοιπόν με το Δικαστήριο, μειονότητα (κοινότητα στη Γνωμοδότηση) είναι μία ομάδα ανθρώπων που μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά όπως φυλή, θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις.⁶ Η αναφορά των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών δεν είναι εξαντλητική αλλά μάλλον ενδεικτική καθώς αυτά ενδέχεται να συνυπάρχουν και με άλλα, ενώ άλλες φορές μπορεί να συναντάται μόνο ένα χαρακτηριστικό από αυτά.⁷ Έτσι, σε έναν κράτος μπορεί να υπάρχει θρησκευτική μειονότητα, η οποία βασίζεται στο θρησκευτικό στοιχείο μεταξύ των μελών της ή γλωσσική μειονότητα, τα μέλη της οποίας αποκτούν δεσμούς με κύριο χαρακτηριστικό τη μειονοτική γλώσσα. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι σκοπός των μελών της μειονότητας είναι η προάσπιση των κοινών τους χαρακτηριστικών με σκοπό την διατήρηση και διάδοση αυτών στις επόμενες γενιές.⁸ Ο συγκεκριμένος ορισμός ήταν από τους πρώτους που επιχειρήθηκε στο πλαίσιο διεθνών κειμένων στην προσπάθεια να οριοθετηθεί η έννοια «μειονότητα». Παρατηρείται ότι εμπεριέχεται στον ορισμό το αριθμητικό στοιχείο, δηλαδή η ύπαρξη πληθυσμιακής ομάδας που διαφέρει από την πλειοψηφία ενώ ταυτόχρονα συρρέει και το υποκειμενικό στοιχείο, η βούληση της αυτής πληθυσμιακής ομάδας να διαφυλάξει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τα οποία διαφέρουν από αυτά του υπόλοιπου πληθυσμού. Όπως ορθά επισημαίνει ο Διακοφωτάκης (2001), ο ορισμός είναι ατελής, όμως η αξία του έγκειται στο γεγονός ότι εντοπίστηκε «ο σκληρός πυρήνας της έννοιας». Στην πορεία βέβαια, διατυπώθηκαν ορισμοί που κάλυπταν πληρέστερα την έννοια σε σχέση με το νομικό δεσμό που δημιουργείται ανάμεσα στη μειονότητα και την χώρα στην οποία διαβιούν τα μέλη της, καθώς υπό το φως νεότερων εξελίξεων, κρίθηκε αναγκαίο να αποσαφηνιστεί το νομικό καθεστώς των μειονοτικών πληθυσμών.

⁴ βλ. Γεώργιος Διακοφωτάκης, Περὶ Μειονοτήτων κατὰ τὸ Διεθνὲς Δίκαιο, σελ. 52, υποσημείωση 7 του αυτού βιβλίου.

⁵ στααγγλικά "It follows that this Convention cannot apply to persons other than those who formed minorities in either one country or the other." Το κείμενο της Γνωμοδότησης http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1930.07.31_greco-bulgarian.htm ανακτήθηκε στις 4-10-2021

⁶ στααγγλικά "the "community" is a group of persons living in a given country or locality, having a race, religion, language and traditions of their own and united by this identity of race, religion, language and traditions in a sentiment of solidarity, with a view to preserving their traditions, maintaining their form of worship, ensuring the instruction and upbringing of their children in accordance with the spirit and traditions of their race and rendering mutual assistance to each other." Το κείμενο της Γνωμοδότησης http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1930.07.31_greco-bulgarian.htm ανακτήθηκε στις 4-10-2021

⁷ Γεώργιος Διακοφωτάκης, οπ.π., σελ. 54

⁸ βλ. υποσημείωση 6 της παρούσας εργασίας

Αργότερα και μετά το τέλος των δύο Παγκόσμιων Πολέμων, συνέπεια των οποίων ήταν, μεταξύ άλλων, και η δημιουργιάνέων εθνικών- πολλές φορές ανομοιογενών - κρατών,⁹ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) στην προσπάθεια του να προσδιορίσει την έννοια της μειονότητας με σκοπό την προστασία της τελευταίας αποτελεσματικά, ανέθεσε στην Υποεπιτροπή για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των μειονοτήτων (εφεξής Υποεπιτροπή) τη σύνταξη μελετών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των μειονοτήτων. Έτσι, η Υποεπιτροπή το 1950 συνέταξε ένα σχέδιο απόφασης στο οποίο σκιαγραφείται η έννοια της μειονότητας, κάνοντας εν πολλοίς δεκτό τον ορισμό που είχε διατυπώσει το Διεθνές Δικαστήριο δύο δεκαετίες πριν.¹⁰ Στο σχέδιο της Υποεπιτροπής η μειονότητα περιλαμβάνει μία ομάδα ανθρώπων η οποία έχει κοινά εθνοτικά, θρησκευτικά, γλωσσικά χαρακτηριστικά ή άλλα χαρακτηριστικά που δεν συναντώνται στον υπόλοιπο πληθυσμό. Αξιοσημείωτο είναι ότι για πρώτη φορά εισάγεται ο όρος «εθνοτικός» ενώ ταυτόχρονα απαλείφεται ο όρος «φυλετικός», ο οποίος είχε λάβει αρνητική χροιά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Διακοφωτάκης, 2001). Το 1954 το έργο της Υποεπιτροπής αναστάλη για λίγα χρόνια λόγω και της έντονης κριτικής που δέχτηκε από την Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία διαφώνησε με την υιοθέτηση του κειμένου αυτού καθώς υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι τα κριτήρια για τον προσδιορισμό κάποιας ομάδας ως μειονότητα δεν ήταν ασφαλή.¹¹

Αρκετά χρόνια αργότερα το 1977, ο Francesco Capotorti, Ειδικός Εισηγητής της Υποεπιτροπής, στο πλαίσιο εργασίας για την προστασία των μειονοτήτων υπό το φως του άρθρου 27 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), κατέληξε ότι η μειονότητα απαρτίζεται από ομάδα ατόμων η οποία είναι αριθμητικά μικρότερη από τον υπόλοιπο πληθυσμό, τα άτομα αυτά είναι πολίτες του κράτους στο οποίο διαβιούν και μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά.¹² Έτσι σε μια θρησκευτική μειονότητα τα κοινά χαρακτηριστικά των μελών αφορούν την θρησκεία, σε μια γλωσσική μειονότητα την

⁹ Μ. Κοπά, Πολιτική Εξουσία και μειονότητες στα Βαλκάνια στη μετακομμουνιστική εποχή, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, σελ. 68

¹⁰ βλ. Γ. Διακοφωτάκης, *οπ. π.* σελ. 55 επ. Το κείμενο του ορισμού ανευρίσκεται στο αυτό βιβλίο (σελ. 56). Ο ορισμός συνάντησε κύμα αντιδράσεων λόγω της ασάφειας του αλλά και αρκετών ελλείψεων. Παρ' όλα αυτά το έργο της Υποεπιτροπής είναι άξιο προσοχής και συζήτησης σε ένα τέτοιο χρονικά κομβικό σημείο, μετά δηλαδή το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

¹¹ βλ. Β. Καλαμιδιώτου, Η μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα υπό το φως του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου για την προστασία των πολιτισμικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Εκπαιδευτική πραγματικότητα και εκτιμήσεις για την ελληνική περίπτωση. Διπλωματική εργασία. 2016, σελ. 18.

¹² βλ. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*, σελ. 2, στα αγγλικά ορισμός που διατύπωσε ο Capotorti: "A group numerically inferior to the rest of the population of a State, in a non-dominant position, whose members - being nationals of the State - possess ethnic, religious or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language."

γλώσσα ενώ σε μια εθνοτική μειονότητα τα μέλη μοιράζονται πολιτιστικά, φυσικά και ιστορικά χαρακτηριστικά. Η έννοια της εθνοτικής μειονότητας εδράζεται στην ύπαρξη χαρακτηριστικών σε σχέση με την ιστορία, τον πολιτισμό και τα φυσικά γνωρίσματα των μελών της μειονότητας.¹³ Επιπροσθέτως, πέρα από το αριθμητικό στοιχείο που επικράτησε και σε αυτόν τον ορισμό, γίνεται λόγος και για το υποκειμενικό στοιχείο, δηλαδή την βούληση των μελών της μειονότητας να διαφυλάξουν τα κοινά χαρακτηριστικά τους. Ο παραπάνω ορισμός διατυπώθηκε μόνο στο πλαίσιο ερμηνείας του άρθρου 27 του προαναφερθέντος Συμφώνου, όμως η αξία του είναι μεγάλη καθώς για πρώτη φορά έγινε χρήση των όρων «πολιτισμός», «φύση» και «ιστορία»¹⁴, εξειδικεύοντας την έννοια «εθνοτική μειονότητα», με αποτέλεσμα ο Ιταλός νομικός να επαναφέρει στο προσκήνιο την ανάγκη οριοθέτησης και επαναπροσδιορισμού της έννοιας εν γένει.

Επηρεασμένος από τον F. Carotorti, ο Jules Deschênes, στο πλαίσιο σύνταξης μελέτης για την έννοια της μειονότητας η οποία εν τελεί θα ενσωματωνόταν στην Διακήρυξη του ΟΗΕ για την προστασία των μειονοτήτων, το 1985 προέβη σε έναν ορισμό που είχε αρκετά κοινά με αυτόν του F. Carotorti, καθώς έκανε λόγο για ομάδα ανθρώπων, της οποίας τα μέλη είναι πολίτες του κράτους, δεν βρίσκονται σε αριθμητικά υπερέχουσα θέση σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό και επιπλέον μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά.¹⁵ Ο Deschênes συνέχισε και σε αυτό το σημείο διαφοροποιήθηκε από τον ορισμό του Carotorti, υποστηρίζοντας ότι τα μέλη της μειονότητας επιδιώκουν την επιβίωση και την νομική εξίσωση τους με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Η λέξη «επιβίωση» σύμφωνα με τον Διακοφωτάκη (2001) παραπέμπει σε καθεστώτα τα οποία κατά κανόνα δεν σέβονται την αρχή του κράτους δικαίου ενώ η αναφορά στην επίτευξη ισότητας ως στόχος της μειονότητας είναι προβληματική. Και αυτός ο ορισμός με την σειρά του συνάντησε ένα κύμα αντιδράσεων από την διεθνή κοινότητα και τελικώς ο ορισμός δεν συμπεριλήφθηκε στην Διακήρυξη του ΟΗΕ.¹⁶

Ο ορισμός που θα αναλυθεί τελικώς είναι αυτός που επιχειρήθηκε από την Επιτροπή της Βενετίας για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου κατά την κατάρτιση του Σχεδίου Σύμβασης για την προστασία των μειονοτήτων (1990-1). Ο εν λόγω ορισμός ο οποίος ενσωματώθηκε στο άρθρο 2 του Σχεδίου Σύμβασης περιλαμβάνει τα προλεχθέντα δύο στοιχεία, το αριθμητικό

¹³ βλ. Γ. Διακοφωτάκη, *οπ. π.* σελ. 66

¹⁴ *οπ. π.* σελ. 69

¹⁵ βλ. Jules Deschênes, Proposal concerning a definition of the term "minority, E/CN.4/Sub.2/1985/31, σελ. 30 "A group of citizens of a State, constituting a numerical minority and in a non-dominant position in that State, endowed with ethnic, religious or linguistic characteristics which differ from those of the majority of the population, having a sense of solidarity with one another, motivated, if only implicitly, by a collective will to survive and whose aim is to achieve equality with the majority in fact and in law."

¹⁶ βλ. Γ. Διακοφωτάκης, *οπ. π.* σελ. 78

και το υποκειμενικό αλλά και ακόμα δύο.¹⁷ Κατά αυτόν τον ορισμό, ο όρος «μειονότητα» απαρτίζεται από τέσσερα στοιχεία: το αντικειμενικό, το στοιχείο της διαφοροποίησης, το υποκειμενικό και το στοιχείο της ιθαγένειας.¹⁸ Πιο αναλυτικά, το αντικειμενικό στοιχείο έγκειται στην ύπαρξη μιας ομάδας ανθρώπων που συνθέτουν την μειονότητα, η οποία έχει δικά της χαρακτηριστικά είτε αυτά είναι γλωσσικά είτε θρησκευτικά ενώ το στοιχείο της διαφοροποίησης έγκειται στο γεγονός ότι αυτή η ομάδα ανθρώπων παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά από εκείνα που επικρατούν στον υπόλοιπο πληθυσμό. Επιπλέον, το υποκειμενικό στοιχείο, το οποίο όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ενυπάρχει σε όλους τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί, αφορά τη θέληση του ατόμου να δεχθεί την μειονοτική ταυτότητα, να γίνει μέλος αυτής δηλαδή, και τέλος, το στοιχείο της ιθαγένειας το οποίο δηλώνει ότι η ομάδα ανθρώπων που συναπαρτίζουν την μειονότητα έχουν την ιθαγένεια της χώρας που διαβιούν.¹⁹ Σύμφωνα με τον Κ. Οικονομίδη ο ορισμός αυτός όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 2 είναι ο πιο σωστός από άποψη πληρότητας λόγω της ύπαρξης τεσσάρων καθοριστικών στοιχείων για την οριοθέτηση της έννοιας αυτής ενώ ταυτόχρονα η ύπαρξη αυτών των τεσσάρων στοιχείων δημιουργεί *ipso jure* μειονότητα χωρίς να απαιτείται η αναγνώριση της από το κράτος στο οποίο τα μέλη της διαβιούν.²⁰ Με αυτόν τον τρόπο, η ύπαρξη ή όχι μιας μειονότητας δεν εξαρτάται από την προθυμία ή μη του κράτους να την αναγνωρίσει επίσημα αλλά εδράζεται πάνω σε αντικειμενικά στοιχεία, δημιουργώντας ασφάλεια δικαίου.

Εν κατακλείδι, οι προσπάθειες για την οριοθέτηση της έννοιας «μειονότητα» ήταν πολυάριθμες καθώς στο πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, έπρεπε να καταστεί σαφές το περιεχόμενο του όρου αυτού. Πολλά νομικά κείμενα εξειδίκευσαν αυτήν την έννοια με στόχο να παρασχεθεί ένα πλέγμα προστατευτικών ρυθμίσεων προς αυτήν την κατεύθυνση. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ένας ορισμός με καθολική αποδοχή δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί. Η αδυναμία εξεύρεσης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού δημιουργεί αρκετά προβλήματα στην εφαρμογή των νομικά δεσμευτικών κειμένων που έχουν θεσπιστεί για την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Με άλλα λόγια, δημιουργείται ανασφάλεια

¹⁷ βλ. Γ. Διακοφωτάκης, *οπ. π.*, σελ. 80, το άρθρο 2 του Σχεδίου Συμβάσεως «1. Για τους σκοπούς της παρούσας Συμβάσεως, ο όρος 'μειονότης' θα σημαίνει μία ομάδα, μικρότερη σε αριθμό από τον υπόλοιπο πληθυσμό ενός Κράτους, της οποίας τα μέλη, που είναι πολίτες αυτού του Κράτους, έχουν εθνοτικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά, διαφορετικά από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού, και οδηγούνται από την θέληση να διασφαλίσουν τον πολιτισμό, τις παραδόσεις, την θρησκεία ή την γλώσσα τους.»

¹⁸, Κ. Οικονομίδης, Η Επιτροπή της Βενετίας για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου και το Σχέδιο Σύμβασης για την προστασία των μειονοτήτων Στο Σ. Περράκης (επιμέλεια), Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων. Μια προβληματική σε εξέλιξη, σελ. 222

¹⁹ *οπ. π.*, σελ. 223

²⁰ *οπ. π.*

δικαίου όταν το πεδίο εφαρμογής των θεσπισμένων προστατευτικών ρυθμίσεων δεν είναι ίδιο για όλους και ως αποτέλεσμα δεν μπορεί να εφαρμοστεί καθολικά για όλες τις μειονότητες που εμπίπτουν στο καθεστώς των ρυθμίσεων αυτών. Είναι χαρακτηριστική η θέση κάποιων χωρών της Δυτικής Ευρώπης που ακόμη και σήμερα αρνούνται την ύπαρξη μειονοτήτων ή το θέμα της ύπαρξης ή όχι μειονότητας παραμένει ταμπού σε επίπεδο αναγνώρισης.²¹ Βέβαια πέρα από την προθυμία ή μη του κράτους να αναγνωρίσει μία μειονότητα και να της αποδώσει τα ανάλογα δικαιώματα, ένα άλλο θέμα που καθιστά δύσκολη την αναγνώριση μιας μειονότητας είναι η πολυμορφία που παρουσιάζουν οι μειονότητες μεταξύ τους, καθιστώντας δύσκολη την διάκριση ως προς τα υποκείμενα των δικαιωμάτων. Χωρίς να είναι εξ ορισμού γνωστά τα υποκείμενα των δικαιωμάτων, το προστατευτικό πλαίσιο κινδυνεύει να καταστεί κενό γράμμα.

Ωστόσο, παρά τη μη ύπαρξη ενός κοινά αποδεκτού ορισμού, είναι φανερό το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας να αναγνωρίσει και να απονείμει δικαιώματα στις μειονότητες και το προστατευτικό πλέγμα νομικών ρυθμίσεων που έχει τεθεί με βάση διεθνείς συμβάσεις και κάθε είδους νομικώς δεσμευτικών κείμενων δεν πρέπει να λησμονηθεί. Βάσει αυτών των κειμένων, έχουν αναγνωριστεί συγκεκριμένα δικαιώματα στις μειονότητες ή έχουν επεκταθεί αντίστοιχες προστατευτικές ρυθμίσεις και στα μέλη μειονοτήτων με αποτέλεσμα να παρέχονται στις μειονότητες θρησκευτικά, γλωσσικά, εκπαιδευτικά και άλλα δικαιώματα τα οποία εξειδικεύονται κάθε φορά ανάλογα το περιεχόμενο του νομικού κειμένου. Παράλληλα με την αναγνώριση συγκεκριμένων δικαιωμάτων επέρχεται και η δέσμευση των κρατών, που υπογράφουν και κυρώνουν τα νομικά κείμενα, να προστατεύσουν τα μέλη των μειονοτήτων. Όπως θα εκτεθεί παρακάτω, μερικά από αυτά τα κείμενα δεσμεύουν την Ελλάδα η οποία υποχρεούται να παρέχει το νομικό καθεστώς που αντικατοπτρίζεται στα κείμενα αυτά στα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας που διαβιούν στα εδάφη της. Ειδικότερα, αναγνωρισμένη μειονότητα αποτελεί μόνο η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης που διαβιεί στις Περιφερειακές Ενότητες Ξάνθης, Έβρου και Ροδόπης, το προστατευτικό καθεστώς της οποίας βρίσκει έρεισμα στην Συνθήκη Ειρήνης που υπεγράφη στη Λωζάννη το 1923²².

Παρακάτω, θα γίνει μια σύντομη ανάλυση στην έννοια της μειονότητας στη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης όπως αποτυπώθηκε στο κείμενο αυτό.

²¹ βλ. Σ. Περράκης, Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η μετεξέλιξη του δικαϊκού πλαισίου Στο Α. Μπρεδήμας και Λ.Α. Σισιλιάνος (διευθ. έκδοσης), Η προστασία των μειονοτήτων – Η Σύμβαση- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, σελ. 61

²² Ν. Γεωργιάδου, Εκπαιδευτικό Δίκαιο, σελ. 66-7

3. Προσδιορισμός της μειονότητας στη Συνθήκη της Λωζάννης και στη Σύμβαση περί ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών

Στις 24 Ιουλίου 1923, υπογράφηκε η Συνθήκη Ειρήνης, γνωστή και ως Συνθήκη της Λωζάννης. Η Συνθήκη περιέχει, μεταξύ άλλων, διατάξεις για την προστασία των μειονοτήτων. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 45, η Ελλάδα αναγνωρίζει διεθνώς την μουσουλμανική μειονότητα που διαβιεί στα εδάφη της²³ και δεσμεύεται να προστατέψει τα δικαιώματα των μελών της. Στη Συνθήκη Ειρήνης περιλαμβάνεται επίσης και η Σύμβαση περί Ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, η οποία προέβλεπε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών.²⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 2, από την υποχρεωτική ανταλλαγή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου²⁵ και οι Μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης.²⁶ Όπως γίνεται αντιληπτό, χρησιμοποιείται και το θρησκευτικό αλλά και το εθνικό κριτήριο στην έννοια της μειονότητας.²⁷ Ειδικότερα, για τους ελληνικούς πληθυσμούς αναγνωρίζεται το θρησκευτικό στοιχείο στο άρθρο 1 της Σύμβασης περί Ανταλλαγής που κάνει λόγο για Έλληνες ορθόδοξους ενώ στο άρθρο 2 αναγνωρίζεται το εθνικό στοιχείο, δημιουργώντας «δύο επάλληλες ταυτότητες».²⁸ Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τη μειονότητα στην Θράκη, δίνεται βάση στην θρησκογενή υφή της λόγω της ανομοιογένειας των πληθυσμών που διαβιούν εκεί.²⁹ Το ίδιο ισχύει και στην Συνθήκη Ειρήνης όπου επικράτησε η έννοια της θρησκευτικής μειονότητας καθώς στο κείμενο της Συνθήκης γίνεται λόγος για μουσουλμανικές και μη μουσουλμανικές μειονότητες.³⁰ Γενικότερα, επιλέχθηκε η χρήση του όρου «μουσουλμανική μειονότητα» λόγω της σημασίας που είχε ο ισλαμισμός εκείνη την εποχή στον διεθνή κόσμο.³¹ Ειδικότερα, μετά την επικράτηση της νεότευκτης κυβέρνησης της Μεγάλης Εθνοσυνελεύσεως της Τουρκίας, ο ισλαμισμός παρέμεινε η επίσημη θρησκεία του κράτους και έτσι ο όρος «μουσουλμανική» μειονότητα που επιλέχθηκε εν τέλει αποτέλεσε παράγοντα κοινωνικής συνοχής όπως ορθά επισημαίνει ο Μηναΐδης, ενώ διαφορετικά η επιλογή της χρήσης του όρου εθνική

²³ βλ. Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 239

²⁴ βλ. άρθρο 19 της Σύμβασης περί Ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών « Η παρούσα Σύμβασις θα έχη το αυτό κύρος και την αυτήν ισχύν έναντι των ώδε των Υψηλών Συμβαλλομένων Μερών, ωσει περιλαμβάνετο αυτή εν τη Συνθήκη Ειρήνης..»

²⁵ βλ. άρθρο 14 της Συνθήκης Ειρήνης

²⁶ όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο άρθρο 2 της Σύμβασης περί Ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών

²⁷ βλ. Α. Σκορδάς, Η μειονοτική ταυτότητα, Από το σύστημα της Συνθήκης της Λωζάννης στο σύστημα του Συμβουλίου της Ευρώπης Στο Μπρεδήμας, Α., Σισιλιανός, Λ.Α. (διεύθυνση έκδοσης) Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, σελ. 168

²⁸ ο.π., σελ. 169

²⁹ Ν. Γεωργιάδου, ο.π., σελ. 67

³⁰ βλ. Α. Σκορδάς, ο.π., σελ. 169

³¹ Σ. Μηναΐδης, Η θρησκευτική ελευθερία των Μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη, σελ. 96

μειονότηταθα αποτελούσε σημείο τριβής μεταξύ των δύο κρατών³², κανένα από τα οποία δεν ήθελε να αναγνωρίσει μια εθνική μειονότητα στα εδάφη του λόγω και της ταραχώδους σχέσης που είχαν μεταξύ τους.

Με την Συνθήκη αυτή, παραχωρήθηκαν μεταξύ άλλων γλωσσικά και μορφωτικά δικαιώματα στα μέλη της μειονότητας και το κείμενο αυτό αποτέλεσε τη νομική βάση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα όπως θα αναπτυχθεί εκτενώς παρακάτω.

³² Σ. Μηναιΐδης,οπ. π., σελ. 97

B. Συστήματα προστασίας των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων που δεσμεύουν την Ελλάδα

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Αδιαμφισβήτητα, η διεθνής κοινότητα ενέσκηψε στο πρόβλημα της αναγνώρισης των μειονοτήτων και της απονομής σε αυτές δικαιωμάτων. Διάφοροι διεθνείς οργανισμοί θεσμοθέτησαν ρυθμίσεις με στόχο την προστασία των μελών των μειονοτήτων ενώ παράλληλα κατόρθωσαν κάποιες από αυτές τις προστατευτικές ρυθμίσεις να αποκτήσουν δεσμευτική ισχύ στο εσωτερικών των κρατών. Από την άλλη πλευρά, πολλά κράτη προέβησαν σε υπογραφή νομικών κειμένων και κύρωση αυτών σε εθνικό επίπεδο με αποτέλεσμα τη σήμερον ημέρα να υπάρχει ένα ευρύ πλέγμα προστατευτικών ρυθμίσεων, να μπορούν οι μειονότητες να απολαμβάνουν γλωσσικά, θρησκευτικά, μορφωτικά και άλλα δικαιώματα και πολλές φορές τα μέλη αυτών να τυγχάνουν αποδέκτες ευνοϊκών ρυθμίσεων και θετικών μέτρων λόγω της ιδιομορφίας του πληθυσμού τους.

Τα κείμενα που θα αναλυθούν στη συνέχεια περιέχουν ρυθμίσεις δεσμευτικές για την Ελλάδα ενώ η μελέτη τους επικεντρώνεται κυρίως στα εκπαιδευτικά δικαιώματα που αποδίδονται στις μειονότητες.

2. Διεθνή κείμενα

2.1. Συνθήκη της Λωζάννης

Η Συνθήκη Ειρήνης³³ υπογράφηκε μεταξύ της Τουρκίας και των νικητριών Δυνάμεων³⁴ την 24^η Ιουλίου 1923 στη Λωζάννη έπειτα από εκτενείς συνομιλίες και εργασίες μεταξύ των κρατών. Η Συνθήκη αποτέλεσε προϊόν συνθηκολόγησης των συνόρων της Τουρκίας και των ειδικών σχέσεων που ιδρύθηκαν μετά την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και το τέλος του Μικρασιατικού Πολέμου. Μεταξύ άλλων, ρύθμιζε την τύχη των μουσουλμανικών και μη μουσουλμανικών μειονοτήτων και τα δικαιώματά τους ενώ προβλέφθηκαν γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα τα οποία ενδιαφέρουν την παρούσα εργασία. Σημειωτέον είναι ότι η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί θεμελιώδη νόμο μέσα στο εσωτερικό των συμβαλλόμενων κρατών λόγω της

³³ ΦΕΚ 238/Α/25.8.1923

³⁴ Η Συνθήκη Ειρήνης υπογράφηκε από την Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, το Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό Κράτος αφ' ενός και την Τουρκία αφ' ετέρου όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο κυρωτικό νόμο .

σπουδαιότητας των ρυθμίσεων που εισάγει και συνεπώς υπερισχύει από κάθε άλλο νόμο, κανονισμό ή επίσημη πράξη η οποία έχει αντίθετο περιεχόμενο με την Συνθήκη.³⁵ Στο Σύνταγμα ειδικότερα, η σύναψη διεθνών συνθηκών ρυθμίζεται με το άρθρο 28 στο οποίο ορίζεται ότι απολαμβάνουν αυξημένη τυπική ισχύ με την επικύρωσή τους με νόμο. Επιπλέον, πέρα από την επικύρωση της συνθήκης, προϋπόθεση αποτελεί η θέση της συνθήκης σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους που ορίζει η ίδια. Έτσι, εάν η Συνθήκη παύσει να ισχύει για οποιοδήποτε λόγο, τότε παύει να ισχύει και στην εσωτερική έννομη τάξη χωρίς απαραίτητως να έχει προηγηθεί κατάργηση του κυρωτικού νόμου της συνθήκης.³⁶ Η παρούσα Συνθήκη στο εσωτερικό, ελληνικό δίκαιο έχει και αυτή με τη σειρά της αυξημένη τυπική ισχύ ενώ κανείς νόμος δεν μπορεί να υπερισχύσει αυτής.³⁷

Αναφορικά με τα μειονοτικά δικαιώματα που προβλέφθηκαν στην Συνθήκη, το άρθρο 38 κατοχυρώνει την αρχή της μη διάκρισης και την θρησκευτική ελευθερία, δεσμεύει δε και τις δύο χώρες αντίστοιχα. Η ρήτρα μη διάκρισης που εισάγει το αυτό άρθρο εξειδικεύεται στην ταυτόχρονη υποχρέωση των δύο κρατών να προστατεύουν την ζωή και την ελευθερία όλων των μελών των μειονοτήτων ανεξαρτήτως γεννήσεως, εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκείας.³⁸ Το ίδιο πνεύμα ακολουθείται και στο άρθρο 39, στο οποίο διευκρινίζεται ότι η διαφορά θρησκευματος ή/και γλώσσας της μειονότητας σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό δεν μπορεί να αποτελέσει διάκριση σε βάρος των μελών της μειονότητας και περιορισμό στην άσκηση των πολιτικών και αστικών δικαιωμάτων τους. Όπως ορθά επισημαίνει ο Μιναΐδης (1990, σελ. 194-5) η αναγνώριση της θρησκευτικής ελευθερίας ως δικαίωμα έχει κυρίως αρνητικό χαρακτήρα και στοχεύει στην αποχή του κράτους από επεμβάσεις που θα προσέβαλλαν το δικαίωμα αυτό ενώ ταυτοχρόνως το κράτος πρέπει να λάβει θετικά μέτρα προκειμένου τα υποκείμενα του δικαιώματος να χαρούν αυτό στη πλήρη διάστασή του. Η προστασία των μειονοτήτων στο άρθρο 39 έγκειται στην κατοχύρωση της ισότητας των μελών της μειονότητας απέναντι στο νόμο. Ειδικότερα, η αρχή της ισότητας εδράζεται στην αρχή της ίσης μεταχείρισης των ανθρώπων. Έτσι, τα μέλη της μειονότητας πρέπει να τύχουν

³⁵ βλ. Χριστιάνα Μπουρλογιάννη- Βραΐλα και Ελένη Πετρουλά (επιμέλεια), Διεθνείς Συμβάσεις Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που δεσμεύουν την Ελλάδα, σελ. 265-6, όπου υπάρχει το κείμενο της διάταξης του άρθρου 37 «αι εν τις άρθροις 38-44 περιεχόμεναι διατάξεις αναγνωρισθώσιν ως θεμελιώδεις νόμοι, όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημος τις πράξις διατελώσιν εν αντιφάσει ή εν αντιθέσει προς τας διατάξεις ταύτας και όπως ουδείς νόμος ή κανονισμός ή επίσημος τις πράξις κατισχύωσιν αυτών.», βλ. επίσης Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 33

³⁶ Κ. Χρυσόγονος, Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 190

³⁷ βλ. Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 33

³⁸ βλ. αναλυτικά το άρθρο 38 στο Χριστιάνα Μπουρλογιάννη- Βραΐλα και Ελένη Πετρουλά (επιμέλεια), οπ.π., σελ. 266

όμοιας μεταχείρισης με το λοιπό πληθυσμό χωρίς η ιδιομορφία των μελών της να αποτελέσει λόγο διάκρισης σε βάρος τους.

Θεμελιώδης σημασίας για τα γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα των μειονοτήτων αποτελούν τα άρθρα 40 και 41. Σύμφωνα με το πρώτο, οι μουσουλμανικές και μη μειονότητες θα απολαμβάνουν ουσιαστική ισότητα όσον αφορά την προστασία τους ενώ θεμελιώνεται στο άρθρο αυτό το δικαίωμα ίδρυσης ιδρυμάτων, σχολείων και λοιπών εκπαιδευτηρίων, με τη δυνατότητα παράλληλα να χρησιμοποιούν την μειονοτική γλώσσα και να τελούν ελεύθερα τα συναφή με την θρησκεία τους.³⁹ Το άρθρο 41 εισάγει την υποχρέωση του κράτους να παρέχει δημόσια εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα των μελών της μειονότητας. Προϋπόθεση εφαρμογής της διάταξης αποτελεί η διαβίωση σε συγκεκριμένη περιοχή σημαντικής αναλογίας μελών της μειονότητας. Στην παρούσα Συνθήκη η υποχρέωση παροχής από το κράτος δημόσιας εκπαίδευσης αφορά μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρόλα αυτά υποχρεωτική εννιάχρονη φοίτηση έχει καθιερωθεί σε διεθνές επίπεδο πλέον.⁴⁰ Επιπλέον, στο άρθρο 41 παρ. 2 εισάγεται η πρόβλεψη διάθεσης χρηματικών ποσών από το κράτος για εκπαιδευτικούς ή φιλανθρωπικούς σκοπούς με στόχο την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία των μειονοτικών ιδρυμάτων και σχολείων.

Τέλος, κατά το άρθρο 45, αποδέκτες των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στην παρούσα Συνθήκη αποτελούν οι μη μουσουλμανικές μειονότητες που διαβιούν στην Τουρκία και οι μουσουλμανικές μειονότητες που διαβιούν στην Ελλάδα. Η παροχή δικαιωμάτων εκ μέρους των δύο κρατών τελεί υπό την αρχή της αμοιβαιότητας.⁴¹ Με άλλα λόγια, ό,τι ισχύει για τις μειονότητες στο εσωτερικό της Τουρκίας, ισχύει και στο εσωτερικό της Ελλάδας. Δυστυχώς, η αρχή της αμοιβαιότητας συχνά αποτέλεσε όπλο με τη μορφή αντίμετρων ή αντίποινων για την μη εφαρμογή των προστατευτικών διατάξεων στο εσωτερικό της μιας χώρας με επίκληση την παραβίαση ή τη μη εφαρμογή της Συνθήκης στο εσωτερικό της συμβαλλόμενης χώρας.⁴² Ωστόσο, όπως ορθά επισημαίνει ο Τσιτσελίκης, η Συνθήκη αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα στις μειονότητες τα οποία δεν εξαρτώνται από την συμπεριφορά του άλλου κράτους αλλά ούτε μπορούν να λειτουργήσουν τιμωρητικά για τα μέλη της μειονότητας.⁴³ Έτσι, η αρνητική μορφή της αμοιβαιότητας δεν μπορεί να γίνει δεκτή από τα κράτη ενώ η παραπάνω μορφή απαγορεύεται από την Σύμβαση της Βιέννης για το δίκαιο των

³⁹ βλ. αναλυτικά το άρθρο 40 στο Χριστιάνα Μπουρλογιάννη- Βραΐλα και Ελένη Πετρούλα (επιμέλεια), οπ.π., σελ. 266-7

⁴⁰ βλ. Α. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 35

⁴¹ Ν. Γεωργιάδου, οπ.π., σελ. 67

⁴² Φ. Παζαρτζή, Κ. Αντωνόπουλος (επιμέλεια έκδοσης), 90 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης, Η λειτουργία της Συνθήκης υπό το φως των εξελίξεων μετά το 1923, σελ. 256

⁴³ Φ. Παζαρτζή, Κ. Αντωνόπουλος (επιμέλεια έκδοσης), οπ.π., σελ. 258-9

Συνθηκών.⁴⁴Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η Σύμβαση περί ανταλλαγής πληθυσμών η οποία ενσωματώθηκε στη Συνθήκη Ειρήνης προέβλεπε ότι θα εξαιρεθούν από την ανταλλαγή πληθυσμών η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, οι Έλληνες που διαβιούν στην Κωνσταντινούπολη (άρθρο 2) και στην Ίμβρο και Τένεδο (άρθρο 14). Η Σύμβαση ορίζει την μειονότητα της Θράκης ως «μουσουλμανική» ενώ για την ελληνική μειονότητα κυριάρχησε κατά βάση η εθνική ταυτότητα των μελών όπως εκτέθηκε παραπάνω.⁴⁵

Η συμβολή της Συνθήκης Ειρήνης ήταν καθοριστική για την προστασία και την απονομή δικαιωμάτων στις μειονότητες. Πρώτον, αντιμετωπίστηκε το μειονοτικό ζήτημα τόσο με την ανταλλαγή των πληθυσμών όσο και με την ρύθμιση του καθεστώτος των μειονοτήτων που αποτέλεσαν εξαίρεση από την υποχρεωτική ανταλλαγή.⁴⁶ Δεύτερον, αποδόθηκαν δικαιώματα τόσο ατομικά όσο και συλλογικά για την εύρυθμη ενσωμάτωση των μελών στις χώρες υποδοχής. Τέλος, η Συνθήκη περιβλήθηκε με τον μανδύα θεμελιώδη νόμου, η κατάργηση ή μεταβολή του οποίου απαιτεί μεταγενέστερο κανόνα δικαίου αυξημένης τυπικής ισχύος.⁴⁷

2.2. Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (εφεξής ΔΣΑΠΔ) υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη στις 16 Δεκεμβρίου 1966.⁴⁸ Σημειωτέον είναι ότι η Ελλάδα καθυστέρησε αρκετά την κύρωση του εν λόγω Συμφώνου⁴⁹, το Σύμφωνο υιοθετήθηκε το 1966 και στην Ελλάδα κυρώθηκε με νόμο το 1997. Το ΔΣΑΠΔ καλεί τα κράτη να αναγνωρίσουν την ισότιμη μεταχείριση όλων των ανθρώπων χωρίς διακρίσεις⁵⁰ και να προχωρήσουν στην λήψη των αναγκαίων μέτρων για την διασφάλιση της απόλαυσης των δικαιωμάτων. Αναφορικά με τα μειονοτικά δικαιώματα, το άρθρο 27 εισάγει προστατευτική ρύθμιση για τις μειονότητες προκειμένου τα μέλη αυτών να είναι ισότιμα με τα υπόλοιπα μέλη του πληθυσμού. Σκοπός της ρύθμισης είναι η προστασία των μειονοτήτων σε περιπτώσεις αδικαιολόγητου αποκλεισμού τους από την συμμετοχή τους στον κοινωνικό βίο. Έτσι, κάθε νόμος που θα εισάγει διακριτική μεταχείριση στις ομάδες

⁴⁴ βλ. άρθρο 60 παρ. 5 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των Συνθηκών μεταξύ των Κρατών και Διεθνών Οργανισμών ή μεταξύ Διεθνών Οργανισμών (κυρωτικός νόμος 1981/1991 ΦΕΚ 187/Α/9-12-1991) «5. Οι παράγραφοι 1 έως 3 δεν εφαρμόζονται στις διατάξεις τις σχετικές, με την προστασία της ανθρώπινης προσωπικότητας που περιέχονται σε συνθήκες ανθρωπιστικού χαρακτήρα, ιδιαίτερα σε διατάξεις που αποκλείουν κάθε μορφή αντιποίνων εναντίον προσώπων που προστατεύονται από τις εν λόγω συνθήκες.», βλ. επίσης Φ. Παζαρτζή, Κ. Αντωνόπουλος (επιμέλεια έκδοσης), ο.π., σελ. 259

⁴⁵ βλ. Α. Σκορδάς, ο.π., σελ. 169

⁴⁶ Φ. Παζαρτζή, Κ. Αντωνόπουλος, ο.π., σελ. 242-3

⁴⁷ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 322

⁴⁸ Κυρωτικός νόμος 2462/1997 - ΦΕΚ 25/Α/26-2-1997

⁴⁹ Κ. Τσιτσελίκης, ο.π., σελ. 313 και τις εκεί βιβλιογραφικές αναφορές

⁵⁰ άρθρο 2 του ΔΣΑΠΔ

αυτές θα είναι αντίθετος με την διεθνή σύμβαση και ως εκ τούτου ανίσχυρος.⁵¹ Το εν λόγω άρθρο ορίζει ότι τα μέλη δε δύνανται να στερηθούν τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και γλωσσικά τους δικαιώματα. Κατά την γλωσσική διατύπωση του άρθρου⁵², φαίνεται να εισάγει ένα αμυντικού τύπου δικαίωμα αλλά στην πράξη πρόκειται επίσης και για ένα κοινωνικό δικαίωμα ικανό να αναπτύξει κανονιστικότητα⁵³ με την υποχρέωση από πλευράς του κράτους σε λήψη θετικών μέτρων για την προστασία των εθνοτικών, γλωσσικών και θρησκευτικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων.⁵⁴ Πρόκειται για ένα άρθρο που η αξία του είναι σπουδαία καθώς μεταξύ άλλων, κατοχυρώνει τα γλωσσικά δικαιώματα των μειονοτήτων τα οποία μπορούν να πραγματοποιούν την ίδρυση μειονοτικών σχολείων και την χρήση της μειονοτικής γλώσσας στη διδασκαλία.

2.3. Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα κυρώθηκε με το ν. 1532 της 19 Μαρτίου 1985.⁵⁵ Βάσει αυτού, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται ότι θα τηρήσουν τις υποχρεώσεις που πηγάζουν από το Διεθνές Σύμφωνο χωρίς καμία διάκριση. Αξίζει να τονιστεί ότι σε κανένα άρθρο δεν υπάρχει συγκεκριμένη πρόβλεψη για τα δικαιώματα των μειονοτήτων, παρ' όλα αυτά οι μειονότητες εμπίπτουν στο προστατευτικό καθεστώς του Συμφώνου καθώς αποδέκτης του τελευταίου είναι όλοι οι άνθρωποι που είναι υπήκοοι των συμβαλλόμενων κρατών ενώ στο άρθρο 2 παρ. 3 υπάρχει πρόβλεψη και για μη υπηκόους των κρατών αυτών. Η σπουδαιότητα του εν λόγω Συμφώνου αποτυπώνεται στο άρθρο 13 το οποίο αναφέρεται στα μορφωτικά δικαιώματα των ανθρώπων. Ειδικότερα, στο αυτό άρθρο ορίζεται ότι τα κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, σκοπός της οποίας είναι η πνευματική και ηθική ανάπτυξη του ατόμου αλλά και η εμφύσηση του σεβασμού των θεμελιωδών ελευθεριών. Ως αποτέλεσμα αυτού, τα κράτη οφείλουν να παρέχουν δωρεάν τη βασική εκπαίδευση η οποία είναι υποχρεωτική για όλους ενώ για τις υπόλοιπες βαθμίδες θα πρέπει να ενθαρρύνουν την πρόσβαση σε αυτές και να επιδιώξουν την θέσπιση δωρεάν παιδείας στο μέλλον. Τέλος, τα κράτη δέον να σέβονται τις θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις των γονέων που θέλουν να εμφυσήσουν οι τελευταίοι στα παιδιά τους με

⁵¹ Χ. Σατλάνης, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Διεθνούς Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σελ. 145

⁵² «δεν μπορούν να στερηθούν...»

⁵³ Π. Νάσκου-Περράκη, Κ. Χρυσόγονος, Χ. Ανθόπουλος (Επιμέλεια), Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη, σελ. 317

⁵⁴ Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 18

⁵⁵ ΦΕΚ 45/Α/19-3-1985

την επιλογή φοίτησης σε ειδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα (αρ. 13 παρ. 3).⁵⁶Το δικαίωμα των γονιών στην παροχή συγκεκριμένης εκπαίδευσης στα παιδιά τους αποτυπώνεται σε πλειάδα νομικών κειμένων ενώ ανάλογο δικαίωμα απορρέει και από το ελληνικό Σύνταγμα. Η αναφορά του εν λόγω Συμφώνου σε παροχή δωρεάν εκπαίδευσης αλλά και στους στόχους της παιδείας είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς οι προστατευτικές ρυθμίσεις του καταλαμβάνουν όλους τους πολίτες της κάθε χώρας που έχει υπογράψει και επικυρώσει το Σύμφωνο. Συνεπώς οι ρυθμίσεις αυτές καταλαμβάνουν και τα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας που είναι πολίτες της Ελλάδας.

2.4. Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)⁵⁷ αποτελεί τη μόνη διεθνή συμφωνία η οποία όχι μόνο δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη που έχουν κυρώσει τη συμφωνία αυτή αλλά διαθέτει παράλληλα δικαιοδοτικό όργανο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου(ΕΔΔΑ) το οποίο επιλαμβάνεται των προσφύγων που καταθέτουν όσοι νομιμοποιούνται ενεργητικώς σε άσκηση προσφυγής προκειμένου να εξετάσει το αίτημα τους και να διαγνώσει εάν υφίσταται παράβαση διατάξεων της ΕΣΔΑ. Ως εκ τούτου, η υποχρέωση τήρησης των διατάξεων της ΕΣΔΑ δεν εξαντλείται σε απλή αναγνώριση βασικών δικαιωμάτων αλλά η παράβαση μπορεί να επισύρει καταδικαστική απόφαση εναντίον του συμβαλλόμενου κράτους ενώπιον του ΕΔΔΑ. Η εν λόγω Σύμβαση δεν ρυθμίζει επακριβώς θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των μειονοτήτων. Παρ' όλα αυτά το άρθρο 14 ορίζει ρητά ότι απαγορεύεται η διάκριση σε βάρος ανθρώπων με βάση, μεταξύ άλλων, την συμμετοχή σε εθνική μειονότητα.⁵⁸ Η εν λόγω διάταξη αναφέρεται στα δικαιώματα που αναγνωρίζει η παρούσα Σύμβαση και δεσμεύει τα συμβαλλόμενα κράτη. Έτσι, η ΕΣΔΑ επιτάσσει ίση μεταχείριση σε όλα τα άτομα προκειμένου να απολαμβάνουν τα κατοχυρωμένα δικαιώματα αλλά και την ενισχυμένη προστασία που εξασφαλίζεται με την λειτουργία του ΕΔΔΑ σε περίπτωση καταπάτησης των δικαιωμάτων και ελευθεριών αυτών από τα κράτη.

⁵⁶στααγγλικήπαρ. 3 τουάρθρου 13“The State Parties to the present Covenant undertake to have respect for the liberty of Parents and, when applicable, legal guardians to chose for their children schools, other than those established by the public authorities, which conform to such minimum educational standards as may be laid down or approved by the State and to ensure the religious and moral education of their children in conformity with their own convictions. “

⁵⁷ΝΔ 53/1974 (ΦΕΚΑ' 256/20.9.1974)

⁵⁸βλ. Α. Σκορδάς, οπ.π., σελ. 178

2.5. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του παιδιού

Ακόμα ένα κείμενο που δεσμεύει την Ελλάδα το οποίο κυρώθηκε με τον ν. 2101 της 2Δεκεμβρίου 1992⁵⁹ είναι η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η εν λόγω Σύμβαση υποχρεώνει όλα τα συμβαλλόμενα κράτη να σέβονται τα δικαιώματα του κάθε παιδιού ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, γλώσσας, χρώματος κλπ., κατοχυρώνοντας την αρχή της μη διακρίσεως και της ισότιμης μεταχείρισης στο άρθρο 2.⁶⁰ Επιπλέον, στο άρθρο 28 ορίζεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου τα παιδιά να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ειδικότερα, το άρθρο 28 ορίζει ότι τα κράτη πρέπει να παρέχουν δωρεάν στοιχειώδη και υποχρεωτική εκπαίδευση αλλά και να ενθαρρύνουν την πρόσβαση σε αυτή. Έτσι, η λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην Ελλάδα αποτελεί έκφραση του δικαιώματος στην εκπαίδευση ενώ η πρόβλεψη διδασκτρων στα μειονοτικά σχολεία δεν μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη για την πρόσβαση σε αυτά, δηλαδή λαμβάνεται υπόψη η τυχόν οικονομική αδυναμία των γονέων στην καταβολή των διδασκτρων προκειμένου το παιδί να φοιτήσει κανονικά.⁶¹ Επιπροσθέτως, στο άρθρο 29, αναφέρονται οι σκοποί της εκπαίδευσης του παιδιού, οι οποίοι, μεταξύ άλλων, είναι και η ανάπτυξη των θεμελιωδών ελευθεριών όπως η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης ενώ στο άρθρο 30 κατοχυρώνονται ρητά τα δικαιώματα των μειονοτήτων όσον αφορά τα εθνικά, θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά τους. Η ειδική αναφορά στις μειονότητες παρά το γεγονός ότι γίνεται επίκληση της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων σε προηγούμενα άρθρα της Σύμβασης δείχνει την αναγκαιότητα προστασίας των μειονοτικών ομάδων καθώς συχνά καταστρατηγούνται τα δικαιώματα των ομάδων αυτών.⁶² Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχεδόν αυτούσια διατύπωση του άρθρου 30 με αυτή του άρθρου 27 του ΔΣΑΠΔ που αναλύθηκε παραπάνω. Και τα δύο κείμενα, εισάγουν ρήτρα προστασίας για τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και γλωσσικά δικαιώματα των μειονοτήτων. Τα ανήλικα μέλη των μειονοτήτων προστατεύονται με τις ρυθμίσεις του άρθρου 30 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού ενώ μετά την ενηλικίωση τους εμπίπτουν στις προστατευτικές ρυθμίσεις του άρθρου 27 ΔΣΑΠΔ, που ισχύει εν γένει για τις μειονότητες, καλύπτοντας τυπικά το νομικό κενό που είχε δημιουργηθεί πριν την κύρωση με νόμο του ΔΣΑΠΔ.⁶³

Στο τέλος της παρουσίασης των νομικών διεθνών κειμένων περί προστασίας των μειονοτήτων που δεσμεύουν την Ελλάδα, συνετό είναι να αναφερθούν ακροθιγώς κάποια

⁵⁹ΦΕΚ 192/Α/2-12-1992

⁶⁰ Χ. Σατλάνης, *οπ.π.*, σελ. 143

⁶¹ Π. Νάσκου-Περράκη, Κ. Χρυσόγονος, Χ. Ανθόπουλος (Επιμέλεια), *οπ.π.*, σελ. 296

⁶² *οπ.π.*, σελ. 313-4

⁶³ Κ. Τσιτσελίκης, *οπ.π.*, σελ. 315

διεθνή κείμενα τα οποία η τελευταία δεν έχει προβεί ακόμα στην υπογραφή ή επικύρωση τους. Συγκεκριμένα, η Σύμβαση- Πλαίσιο για την προστασία των Εθνικών μειονοτήτων σύμφωνα με τον καθηγητή Στ. Περράκη αποτελεί την πλέον συγκροτημένη πρόταση για την αποτελεσματική προστασία των εθνικών μειονοτήτων.⁶⁴ Η Σύμβαση- Πλαίσιο αναφέρει στο προοίμιό της ότι τα κράτη οφείλουν να δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη της ταυτότητας των μελών της μειονότητας. Το κράτος δηλαδή δεν πρέπει μόνο να ανέχεται την ύπαρξη μιας μειονότητας στο εσωτερικό του αλλά πρέπει με θετικές πράξεις να ενθαρρύνει την ανάπτυξη της και την διατήρησή της μειονότητας.⁶⁵ Ενδεικτικά, στο άρθρο 3 επαναλαμβάνεται η αρχή της μη διάκρισης σε βάρος των μελών της μειονότητας ενώ στα άρθρα 13 και 14 κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση αλλά και στη χρήση της μειονοτικής γλώσσας και τέλος, το άρθρο 25 υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη μέσα σε προθεσμία ενός έτους από την εφαρμογή της παρούσας Σύμβασης να καταθέσουν στοιχεία περί των μέτρων που έχουν λάβει προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή το προστατευτικό πλαίσιο της Σύμβασης. Ως εκ τούτου, το συμβαλλόμενο κράτος επιτηρείται διαρκώς και αυτό λειτουργεί θετικά στην αποτελεσματική προστασία των μειονοτήτων και την πιστή τήρηση της Σύμβασης.

Ακόμα ένα νομικό κείμενο με μεγάλη σημασία για τα δικαιώματα των μειονοτήτων είναι ο Ευρωπαϊκός Χάρτης των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών του Συμβουλίου της Ευρώπης ο οποίος είναι στενά συνυφασμένος με την ΕΣΔΑ η οποία αναφέρεται σε πολλά από τα άρθρα του. Ο Χάρτης υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να σέβονται τις περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες που ομιλούνται στον εδαφικό χώρο του τελευταίου και να παρέχουν κατάλληλες μορφές και μέσα διδασκαλίας και μελέτης αυτών (άρθρο 7). Επιπλέον, στο άρθρο 8, ως θετικό μέτρο προστασίας αλλά και προώθησης των μειονοτικών γλωσσών είναι η ένταξη τους σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, όπου τουλάχιστον κρίνεται δυνατό ενώ σημαντικό είναι να τονισθεί ότι η σύνταξη του Χάρτη έχει γίνει με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να αφήνει τα συμβαλλόμενα μέρη να επιλέξουν τα ίδια ποιές διατάξεις θα εφαρμόσουν στο εσωτερικό τους.⁶⁶ Η ενσωμάτωση του Χάρτη στην εσωτερική ελληνική νομοθεσία με την υπογραφή και κύρωση της Ελλάδας θα δημιουργούσε τις κατάλληλες συνθήκες για αναγνώριση και παροχή εκπαίδευσης στις μειονοτικές γλώσσες που ομιλούνται στα εδάφη της. Επιπλέον, το γεγονός ότι αφήνει μεγάλα περιθώρια στο κράτος να καθορίσει

⁶⁴ βλ. Σ. Περράκης, Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η μετεξέλιξη του δικαϊκού πλαισίου Στο Α. Μπρεδήμας και Λ.Α. Σισιλιάνος (διευθ. έκδοσης), Η προστασία των μειονοτήτων – Η Σύμβαση.- Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, σελ. 59

⁶⁵Οπ.π., σελ. 70 και 181

⁶⁶ Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 24, και βλ. επίσης Κ. Οικονομίδης, οπ.π. σελ. 239-40

το ίδιο την πολιτική του περί προστασίας των μειονοτικών γλωσσών διευκολύνει την εφαρμογή του Χάρτη.

Τελευταία αναφορά θα γίνει στη Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση η οποία αναγνωρίζει το δικαίωμα της άσκησης εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στα μέλη των εθνικών μειονοτήτων ενώ καλεί τα συμβαλλόμενα κράτη να αναγνωρίσουν το δικαίωμα αυτό και να προβούν σε θετικά μέτρα.⁶⁷ Η Σύμβαση θέτει ορισμένες προϋποθέσεις για την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος το οποίο αναγνωρίζεται μόνο στις εθνικές μειονότητες, το οποίο βέβαια δεν θα πρέπει να θεωρείται περιοριστικό καθώς πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η Σύμβαση καταρτίστηκε σε περίοδο κατά την οποία η έννοια της μειονότητας ήταν αρκετά ασαφής σε διεθνές επίπεδο.⁶⁸

Ταυτό εξέταση διεθνή κείμενα έχουν δημιουργήσει ένα πλέγμα προστατευτικών ρυθμίσεων τα οποία με την υπογραφή και κύρωση τους με νόμο αποτελούν εσωτερικό δίκαιο και συνεπώς δεσμεύουν την Ελλάδα. Ωστόσο, η αναγνώριση και η απονομή δικαιωμάτων στις μειονότητες δεν πρέπει να αποτελεί ευχολόγιο αλλά μέσα από θετικά μέτρα το συμβαλλόμενο κράτος οφείλει να σέβεται αλλά και να τα πραγματώνει στην ουσία τους. Όπως θα αναλυθεί στην συνέχεια, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει δεσμευθεί με την υπογραφή των νομικών κειμένων να σέβεται την αρχή της μη διάκρισης και να παρέχει δικαιώματα στη μουσουλμανική μειονότητα, ο σεβασμός και η τήρηση των δικαιωμάτων αποτελούν βόρα του κρατικού παρεμβατισμού ενώ οι τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις δε βοηθούν στην απονομή και ουσιαστική απόλαυση των δικαιωμάτων.

3. Διμερείς συμφωνίες Ελλάδας-Τουρκίας

3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Οι διεθνείς συμβάσεις που εξετάστηκαν παραπάνω προστατεύουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο. Αναγνωρίζουν, με άλλα λόγια, δικαιώματα τα οποία τα κράτη καλούνται να αποδώσουν μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις και θετικά μέτρα. Για την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων αλλά και της ρύθμισης ειδικότερων θεμάτων, συνάπτονται διμερείς συμφωνίες μεταξύ δύο κρατών με τις οποίες τα κράτη δεσμεύονται να τηρούν ενιαία πολιτική σε θέματα που ορίζονται στις συμφωνίες. Η Ελλάδα έχει συνάψει διμερείς συμφωνίες με την Τουρκία μεταξύ άλλων για θέματα που αφορούν τις

⁶⁷ Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, σελ. 19

⁶⁸ Κ. Χαντζηκωνσταντίνου, Η Σύμβαση της UNESCO περί Απαγορεύσεως Διακρίσεων εις την Εκπαίδευση, Προσπάθεια Αναλύσεως και Ερμηνείας, σελ. 149

μειονότητες που διαμένουν στα εδάφη τους. Ειδικότερα, η Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 20ης Απριλίου 1951 ρύθμισε θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης μέχρι την κατάργηση και αντικατάσταση της από την Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 4ης Φεβρουαρίου 2000 που ισχύει έως σήμερα. Παράλληλα, το Μορφωτικό Πρωτόκολλο της 20ης Δεκεμβρίου 1968 απήθυνε συστάσεις στα δύο κράτη για ρύθμιση ειδικότερων εκπαιδευτικών θεμάτων σχετικών με τα διδακτικά μέσα, τη μειονοτική γλώσσα, τις σχολικές βιβλιοθήκες κ.α.

3.2. Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 20^{ης} Απριλίου 1951

Η Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 20^{ης} Απριλίου 1951⁶⁹ αποτελεί το πρώτο συγκροτημένο κείμενο μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας το οποίο εξειδικεύει θέματα που αφορούν την μειονοτική εκπαίδευση που μέχρι τότε παρέμεναν αρρυθμιστά. Η Συμφωνία τέθηκε σε ισχύ πολύ πριν την εισαγωγή των νόμων 694/1977 και 695/1977 που ρύθμιζαν ειδικά θέματα της μειονοτικής εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με το άρθρο 2, προβλέπεται η δυνατότητα ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από έκαστη χώρα στο έδαφος της άλλης, με την προϋπόθεση ότι τηρείται η εθνική νομοθεσία της χώρας, στο έδαφος της οποίας ιδρύεται το εκπαιδευτικό ίδρυμα. Επιπλέον, ενθαρρύνεται η ανταλλαγή εκπαιδευτικού προσωπικού, καθηγητών, φοιτητών και πάσης φύσεως τεχνικών (άρθρο 3) ενώ παράλληλα υπήρξε μέριμνα για την εύκολη πρόσβαση στα ιδρύματα αυτά με ισότιμες προϋποθέσεις εγγραφής σε αυτά αλλά και ισότιμους όρους εξετάσεων και στις δύο χώρες (άρθρο 4 και 8). Με την αυτή Συμφωνία, τα δύο κράτη δεσμεύτηκαν στην θέσπιση επιχορηγήσεων και υποτροφιών προκειμένου να καταστεί δυνατή η φοίτηση σε αυτά σε μεγαλύτερο αριθμό ατόμων (άρθρο 5). Εξέχουσα θέση έχει το άρθρο 12 παράλληλα με το άρθρο 14, στα οποία ορίζεται ότι έκαστη χώρα θα φροντίζει να παρέχει στην άλλη βιβλία, περιοδικά, καλλιτεχνικές και μορφωτικές παραστάσεις κλπ. με σκοπό να βοηθήσει στην ορθότερη διαμόρφωση των μορφωτικών μέσων. Παράλληλα, τονίστηκε ότι τα βιβλία δεν θα πρέπει να περιέχουν ανακρίβειες που να θίγουντα εθνικά συμφέροντα της χώρας ενώ το περιεχόμενο τους δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να είναι προσβλητικό.

Για την καλύτερη συνεργασία των δύο χωρών προβλέφθηκε η σύσταση Μόνιμης Μικτής Επιτροπής η οποία θα αποτελείται από τέσσερα μέλη, δύο μέλη από ελληνική επιτροπή και δύο από τουρκική επιτροπή (άρθρο 16), θα έχει ως στόχο την επίβλεψη της τήρησης της Συμφωνίας μέσα από σύγκληση γενικών συνεδριάσεων αλλά και την επιβολή τροποποιήσεων, οι οποίες θα υπόκεινται σε έγκριση από τις δύο χώρες (άρθρα 17 και

⁶⁹ Κυρώθηκε με το ν. 2073 της 18/23 Απριλίου 1952 (Α 103). Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας μορφωτικής Συμφωνίας της 20ής Απριλίου 1951

18).Αξίζει να επισημανθεί ότι η Μικτή Επιτροπή πέτυχε σημαντικές επιτυχίες στο τομέα της μειονοτικής εκπαίδευσης με την έννοια ότι αμβλύθηκαν οι διαφορές μεταξύ των δύο πλευρών.⁷⁰ Τέλος, η Συμφωνία ορίστηκε να έχει διάρκεια τουλάχιστον πέντε ετών ενώ προβλέφθηκε και η δυνατότητα καταγγελίας της (άρθρο 21). Η εν λόγω Συμφωνία διατηρήθηκε για πολλά χρόνια και καταργήθηκε με την έναρξη ισχύος της Συμφωνίας για την Πολιτιστική Συνεργασία με την Τουρκία της 4^{ης} Φεβρουαρίου 2000.⁷¹

3.3. Ελληνοτουρκική Συμφωνία της 4ης Φεβρουαρίου 2000

Η Συμφωνία για την Πολιτιστική Συνεργασία με την Τουρκία έχει την ισχύ που της αποδίδει το άρθρο 28 παρ. 1, δηλαδή έχει αυξημένη τυπική ισχύ. Επισημαίνεται ότι, πέρα από την υπογραφή της συμφωνίας, ακολουθεί και η κύρωση της με νόμο από τη Βουλή προκειμένου να ενσωματωθεί στο εσωτερικό δίκαιο.⁷² Κατά το άρθρο 1, τα δύο μέρη επιδιώκοντας την στενότερη συνεργασία στους τομείς της επιστήμης και της εκπαίδευσης, συμφώνησαν να λάβουν θετικά μέτρα με σκοπό να ενθαρρύνουν τις σπουδές ανώτατης εκπαίδευσης και τελικό στόχο την προώθηση της μειονοτικής γλώσσας. Παράλληλα, συμφωνήθηκε, μεταξύ άλλων, η ανταλλαγή καθηγητών και φοιτητών της ανώτατης, ανώτερης και τεχνολογικής εκπαίδευσης, η ανταλλαγή διδασκόντων και εμπειρογνομόνων τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων αλλά και σχολικών δραστηριοτήτων. Το άρθρο 9 ορίζει ότι στο πλαίσιο της στενότερης αυτής συνεργασίας ιδρύεται μια κοινή Ελληνοτουρκική Επιτροπή η οποία θα συνέρχεται κάθε τρία χρόνια προς διαπραγμάτευση και εκπόνηση των Εκτελεστικών Προγραμμάτων για την υλοποίηση της Συμφωνίας. Ειδικότερα, ορίζεται ότι τα Πρωτόκολλα - Πρακτικά που καταρτίζονται από την Κοινή Ελληνοτουρκική Επιτροπή που συστήθηκε με το άρθρο 9 εγκρίνονται με κοινή Πράξη των αρμόδιων κατά περίπτωση Υπουργών (μέρος δεύτερο του ν. 2929/2001). Σημαντικό είναι το άρθρο 10 στο οποίο ορίζεται ότι η παρούσα Συμφωνία δεν θίγει τα εκπαιδευτικά δικαιώματα των μειονοτήτων όπως έχουν διευθετηθεί από το 1952 και έπειτα. Ως εκ τούτου, το πλαίσιο προστασίας των μειονοτικών δικαιωμάτων ως προς τα εκπαιδευτικά θέματα δεν μεταβάλλεται αλλά ενισχύεται με βάση και την παρούσα Συμφωνία.

⁷⁰ Κ. Τσιούμης, *Λεπτές Ισορροπίες, Μειονοτικά Ζητήματα και Εκπαίδευση Γλωσσικών μειονοτήτων στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, σελ. 140

⁷¹ ΦΕΚ Α`142 27.6.2001 ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2929 Κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Τουρκίας για την πολιτιστική συνεργασία

⁷² βλ. Κ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, σελ. 185

3.4. Ελληνοτουρκικό Μορφωτικό Πρωτόκολλο της 20ης Δεκεμβρίου 1968

Η τελευταία διμερής συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας που θα αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο είναι το ελληνοτουρκικό Μορφωτικό πρωτόκολλο της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1968. Η ελληνοτουρκική Συμφωνία της 20^{ης} Απριλίου 1951 καθίδρυσε την Μόνιμη Μικτή Επιτροπή η οποία, μεταξύ άλλων, συνεδρίαζε μία φορά το χρόνο προκειμένου να επιβλέπει και να βοηθάει στην εμπέδωση των στόχων της Συμφωνίας. Μεταξύ άλλων, η Μικτή Επιτροπή στο πλαίσιο των γενικών συνεδριάσεων απηύθυνε συστάσεις σχετικά με την βελτίωση των συνθηκών της μειονοτικής εκπαίδευσης που παρείχαν τα δύο κράτη⁷³. Στο Πρωτόκολλο αναφέρεται ότι η Μικτή Επιτροπή ελπίζει ότι οι συστάσεις θα εφαρμοστούν από τα δύο κράτη με πνεύμα καλής θέλησης και με σεβασμό στην αρχή της αμοιβαιότητας.

Ως προς τη γλώσσα διδασκαλίας, τα μαθήματα που υποχρεωτικά διδάσκονται στην επίσημη γλώσσα θα συνεχίσουν να διδάσκονται στην επίσημη γλώσσα, για όλα τα υπόλοιπα όμως θα χρησιμοποιείται η μειονοτική γλώσσα ενώ η χρήση της τελευταίας θα επιτρέπεται απεριόριστα σε κάθε είδους δραστηριότητες, στα διαλείμματα και σε διαλέξεις (παρ. 1,2, μέρος I). Με το άρθρο αυτό αναγνωρίστηκε ότι η μειονοτική γλώσσα είναι μία ανάμεσα στα μέλη της μειονότητας, η τουρκική, υπονομεύοντας τα εκπαιδευτικά δικαιώματα των άλλων δύο ομάδων, των Πομάκων και των Ρομά, με διαφορετική μητρική γλώσσα. Επιπλέον, η Μικτή Επιτροπή προτείνει τον τρόπο ελέγχου και διανομής του εποπτικού υλικού μέσω των Προξενικών Αρχών (παρ. 3,4, μέρος II) αλλά και τη σύνταξη καταλόγου βιβλίων που διατίθενται στις βιβλιοθήκες των μειονοτικών σχολείων προς έλεγχο και έγκριση από τις αρμόδιες Αρχές (παρ. 6, 7, μέρος III). Όσον αφορά τα σχολικά εγχειρίδια, τα δύο κράτη θα υποβάλλουν τον κατάλογο εγχειριδίων στην Επιτροπή ενώ θα υπάρχει συγκεκριμένη προθεσμία για έγκριση και τυχόν τροποποιήσεις (παρ. 12, 15, 17, μέρος IV). Τέλος, η Επιτροπή προτρέπει τα δύο κράτη να σέβονται τη θρησκευτική, φυλετική και εθνική συνείδηση του ελληνικού και τουρκικού λαού αντίστοιχα και τονίστηκε ότι οι εικόνες που κοσμούν το εσωτερικό των μειονοτικών σχολείων θα πρέπει να είναι τέτοιες που θα προάγουν τους φιλικούς δεσμούς των δύο κρατών⁷⁴ (παρ. 18, μέρος V).

Εν κατακλείδι, το Μορφωτικό Πρωτόκολλο δεν έχει την ισχύ που αναγνωρίζεται στις προηγούμενες δύο Συμφωνίες που έγινε λόγος παραπάνω καθώς, όπως εκτέθηκε, είναι απόρροια συστάσεων που έγιναν στα πλαίσια των συνεδριάσεων της Μικτής Επιτροπής.

⁷³βλ. και Α. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσισελίκης, οπ.π., σελ. 37

⁷⁴ βλ. επίσης και παρ.18 γ μέρος V «Όπως εξαιρέσει του μορφωτικού χαρακτήρα διακοσμητικού υλικού, η μόνιμος διακόσμησης των σχολικών κτιρίων περιορίζεται εν ταις μειονοτικαίς σχολαίς της Δυτικής Θράκης εις την προσωπογραφίαν του Αρχηγού του Ελληνικού Κράτους και εν ταις μειονοτικαίς σχολαίς της Κων/πόλεως εις την προσωπογραφίαν του Ατατούρκ.»

Παρ' όλα αυτά, ουκ ολίγες φορές έχει γίνει επίκληση του Πρωτοκόλλου αυτού από εμπλεκόμενους με τα εκπαιδευτικά μειονοτικά δικαιώματα, αποδίδοντάς του δεσμευτική ισχύ.⁷⁵ Το Μορφωτικό Πρωτόκολλο αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τις ελληνικές αρχές αλλά και τα μέλη της μειονότητας καθώς ρύθμισε τεχνικά θέματα τα οποία μέχρι τότε παρέμεναν αρρύθμιστα.

4. Εσωτερικό Δίκαιο

4.1. Σύνταγμα

Το Σύνταγμα, ως ο θεμελιώδης νόμος της Πολιτείας, περιέχει διατάξεις οι οποίες έχουν αυξημένη τυπική ισχύ έναντι των νόμων. Χαρακτηριστικά του ελληνικού Συντάγματος αποτελούν η αυστηρότητα και η τυπική του υπεροχή. Η τυπική υπεροχή του εκδηλώνεται με τον έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων, την αυστηρή διαδικασία αναθεώρησης των διατάξεών του και την υποχρέωση μη εφαρμογής αντισυνταγματικού νόμου από τα δικαστήρια.⁷⁶ Η αυστηρότητα του δε εκδηλώνεται με το μη αναθεωρήσιμο ορισμένων διατάξεων του οι οποίες είναι θεμελιώδεις ενώ ως προς τις υπόλοιπες διατάξεις προβλέπεται ειδική αναθεωρητική διαδικασία η οποία επιτάσσει αυξημένες πλειοψηφίες.⁷⁷ Το κείμενο αυτό βρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας των πηγών δικαίου στο εσωτερικό της χώρας.⁷⁸ Στο Σύνταγμα κατοχυρώνονται ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα και μεταξύ άλλων, κατοχυρώνεται και το δικαίωμα στην εκπαίδευση, πρόκειται για το δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 16 παρ. 2, το οποίο εξυψώνεται σε αποστολή του κράτους. Στο αυτό άρθρο, ορίζεται ότι ο σκοπός της παιδείας είναι η «ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και η διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες».⁷⁹ Επιπλέον, στην παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, καθιερώνεται η εννεαετής υποχρεωτική φοίτηση. Προς τούτο το κράτος υποχρεούται να παρέχει επαρκείς δομές και εκπαιδευτικούς.⁸⁰ Με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις που ορίζει το άρθρο 16, μπορούν να ιδρυθούν και να λειτουργήσουν εκπαιδευτήρια σύμφωνα με την παράγραφο 8. Σε αυτήν την παράγραφο θεμελιώνεται συνταγματικά το δικαίωμα στην εκπαίδευση των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης να

⁷⁵ Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, οπ.π., σελ. 37

⁷⁶ Μ.Ι Σπυριδάκης, Ε. Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Επιτομή Συνταγματικού Δικαίου, σελ.35

⁷⁷ Α. Μανιτάκης, Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδεις Έννοιες, Γενικό Μέρος Ι, σελ. 286-7

⁷⁸ Κ. Χρυσόγονος Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 24 και 133

⁷⁹ αρ. 16 Συντ.

⁸⁰ Π.Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, σελ.270

φοιτούν σε ειδικά σχολεία, τα μειονοτικά. Το δικαίωμα ίδρυσης εκπαιδευτηρίων αποτελεί ειδικότερη έκφραση της ελευθερίας της διδασκαλίας που κατοχυρώνει το άρθρο 16 παρ. 1.⁸¹ Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι σκοπός της ύπαρξης τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής εκπαίδευσης είναι η ανάγκη πολυφωνίας στην εκπαίδευση⁸² προκειμένου να αναπτυχθούν ελεύθερα οι μαθητές. Περαιτέρω, όπως ορθά αναφέρει ο Δαγτόγλου, το δικαίωμα στη παιδεία δεν αποτελεί αυστηρά μόνο δικαίωμα των μαθητών αλλά επιπρόσθετα αποτελεί δικαίωμα των γονέων οι οποίοι επιθυμούν το παιδί τους να λάβει μόρφωση που συμβαδίζει με τις εκάστοτε πεποιθήσεις τους και τούτο δε μπορεί να περιοριστεί ιδεολογικά από τους σκοπούς της παιδείας όπως αποτυπώνονται στο άρθρο 16 παρ. 2.⁸³

Επιπλέον, με το άρθρο 13 παρ. 1 Συντ., προστατεύεται η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης η οποία, εξοπλισμένη με συνταγματικά θεμέλια είναι απαραβίαστη⁸⁴ ενώ αξίζει να τονιστεί ότι δεν υπόκειται σε αναθεώρηση. Η θρησκευτική ελευθερία έγκειται στην ελευθερία του ατόμου να πρεσβεύει ή να μην πρεσβεύει κάποιο θρήσκευμα, να αποκαλύπτει ή να αποκρύπτει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Παράλληλα, το κράτος υποχρεούται να απέχει από οποιαδήποτε ενέργεια η οποία θα καταστρατηγούσε την θρησκευτική ισότητα ενώ οφείλει να τηρεί θρησκευτική ουδετερότητα.⁸⁵ Ωστόσο, δεν πρέπει το κράτος να ανέχεται απλά τις διάφορες θρησκευτικές πεποιθήσεις των πολιτών αλλά οφείλει να αναλαμβάνει θεσμικές πρωτοβουλίες προκειμένου το δικαίωμα αυτό να τύχει καθολικής και ολόπλευρης αναγνώρισης.⁸⁶ Ως εκ τούτου, η λειτουργία μειονοτικών σχολείων εξυπηρετεί την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, η θρησκεία των οποίων είναι διάφορη της επικρατούσας στη χώρα. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 16 παρ. 8 Συντ. αλλά και τις διατάξεις του ΑΚ περί γονικής μέριμνας και επιμέλειας του τέκνου αναγνωρίζεται ένα ατομικό δικαίωμα των γονέων μη ορθόδοξων μαθητών να επιλέξουν το σχολείο που θα φοιτήσει το παιδί τους με γνώμονα την φυσιογνωμία του εκάστοτε σχολείου.⁸⁷ Πρόκειται για το δικαίωμα των γονέων να αποφασίσουν οι ίδιοι τη προσήκουσα θρησκευτική αγωγή που θα λάβει το παιδί τους ως αρμόδιοι για την άσκηση της γονικής μέριμνας.⁸⁸ Υπό αυτό το πρίσμα, η

⁸¹ Κ. Χρυσόγονος, Σ. Β. Βλαχόπουλος, Ατομικά Και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 393

⁸² οπ. π., σελ. 394

⁸³ Π.Δ. Δαγτόγλου, οπ.π., σελ. 271

⁸⁴ Χρυσόγονος, Σ. Β. Βλαχόπουλος, Ατομικά Και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 309

⁸⁵ οπ. π., σελ. 312

⁸⁶ Κ. Παπαγεωργίου, Εκκλησιαστικό Δίκαιο, σελ. 144

⁸⁷ Γ. Σωτηρέλης, Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, Από τον κατηχισμό στην πολυφωνία, σελ. 148, βλ. επίσης Ε. Βενιζέλος, Οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας, σελ. 121

⁸⁸ Κ. Παπαγεωργίου, οπ.π., σελ. 147

πρόβλεψη διαφορετικής εκπαιδευτικής πολιτικής, ειδικά για τη μουσουλμανική μειονότητα υπακούει στην προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας στον τομέα της εκπαίδευσης.⁸⁹

⁸⁹ Γ. Σωτηρέλης, *οπ.π.* , σελ. 174

Γ. Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ακρογωνιαίο λίθο για τη ελληνική μειονοτική εκπαίδευση αποτελεί η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης με την οποία παραχωρήθηκαν, μεταξύ άλλων, γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα στα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας. Παράλληλα, στο εσωτερικό δίκαιο οι νόμοι 694/1977 και 695/1977 κωδικοποίησαν τις υπάρχουσες μέχρι τότε ρυθμίσεις περί μειονοτικής εκπαίδευσης.

Κατά κοινή ομολογία, το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι ιδιότυπο καθώς χαρακτηρίζεται από ένα « υβριδικό ημιιδιωτικό και ημιδημόσιο νομικό χαρακτήρα»⁹⁰ με ρυθμίσεις που παραπέμπουν άλλοτε στη δημόσια εκπαίδευση και άλλοτε στην ιδιωτική εκπαίδευση. Για την ανάλυση του ιδιότυπου αυτού καθεστώτος, η παρούσα εργασία θα εξετάσει το νομοθετικό πλαίσιο έτσι, όπως ισχύει σήμερα, της ίδρυσης των μειονοτικών σχολείων, της εποπτείας αυτών, του διδακτικού προσωπικού, των διδακτικών εγχειριδίων και της γλώσσας διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται για την εκμάθηση των σχολικών μαθημάτων, των ωρολογίων προγραμμάτων αλλά και τις ρυθμίσεις που αφορούν κάθε σχολική βαθμίδα ξεχωριστά.

2. Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Βάση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα αποτελεί η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης. Με την παρούσα Συνθήκη, αναγνωρίζεται η δυνατότητα των μελών της μειονότητας να ιδρύουν ιδιωτικά σχολεία προκειμένου «να ποιούνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των και να τελώσιν ελευθέρως τα της θρησκείας των»⁹¹. Απόρροια του δικαιώματος αυτού είναι η χρήση της μειονοτικής γλώσσας στους κόλπους των μειονοτικών σχολείων και παράλληλα η παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των γονέων. Παράλληλα, με την ύπαρξη ιδιωτικών σχολείων, η Συνθήκη υποχρεώνει το ελληνικό κράτος να ιδρύσει μειονοτικά δημοτικά σχολεία που θα είναι δημόσια προκειμένου να φοιτήσουν σε αυτά μαθητές, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας ενώ το αυτό άρθρο επιτάσσει η διδασκαλία να γίνεται στην μειονοτική γλώσσα.⁹² Η λειτουργία δημόσιων σχολείων

⁹⁰ E. Verhas, Η τουρκική μειονότητα της Δυτικής Θράκης: Ένας μακροχρόνιος αγώνας για δικαιώματα και αναγνώριση, σελ. 18

⁹¹ άρθρο 40 εδ. β

⁹² άρθρο 41 παρ. 2, βλ. επίσης και Θ. Δραγωνά, Α. Φραγκουδάκη (επιμέλεια), Πρόσθεση όχι αφαίρεση πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση, Η μεταρρυθμιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης, σελ. 64

προβλέπεται στην περίπτωση κατά την οποία σε μια περιοχή διαβιεί σημαντική μερίδα του μειονοτικού πληθυσμού. Έτσι, με την παρούσα Συνθήκη αποδίδονται στο μειονοτικό πληθυσμό εκπαιδευτικά και γλωσσικά δικαιώματα με τη λειτουργία δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων.

Αποδέκτες της Συνθήκης είναι η μουσουλμανική μειονότητα που διαβιεί στην Ελλάδα όπως ρητά αναφέρεται στο άρθρο 45 της Συνθήκης. Όπως εκτέθη παραπάνω, η μειονότητα προσδιορίστηκε με κριτήρια κατά βάση θρησκευτικά καθώς αποδόθηκε σε αυτήν ο όρος «μουσουλμανική». Ως εκ τούτου, η παρούσα Συνθήκη καταλαμβάνει χωρίς περιορισμούς όλους τους μουσουλμάνους που διαβιούν στα εδάφη της Ελλάδας και είναι πολίτες αυτής όσον αφορά την κατά τόπο εφαρμογή της και τα υποκείμενα προστασίας της χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα εθνοτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά τους.⁹³ Αντιθέτως, για την απόδοση συγκεκριμένων εκπαιδευτικών και γλωσσικών δικαιωμάτων, προϋπόθεση αποτελεί η συγκέντρωση σημαντικού μειονοτικού πληθυσμού σε μια περιοχή. Με άλλα λόγια, σε περιοχές με ισχυρή μειονοτική παρουσία, το ελληνικό κράτος είναι υποχρεωμένο να παρέχει δημόσια εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα. Αντιθέτως, το ίδιο δεν ισχύει για την ιδιωτική εκπαίδευση, καθώς στο άρθρο 40 της Συνθήκης δεν αναφέρεται ως προϋπόθεση για την ίδρυση ιδιωτικών σχολείων η ύπαρξη σημαντικού ποσοστού του μειονοτικού πληθυσμού. Από τη διάταξη αυτή απορρέει το δικαίωμα της μουσουλμανικής μειονότητας να ιδρύσει ιδιωτικά σχολεία σε οποιοδήποτε μέρος στον ελλαδικό χώρο επιθυμεί χωρίς αριθμητικό περιορισμό.

Ωστόσο, η Σύμβαση περί ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών, η οποία ενσωματώθηκε και αποτελεί τμήμα της Συνθήκης Ειρήνης, προέβλεψε την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών με εξαίρεση το μουσουλμανικό πληθυσμό που κατοικεί στη Δυτική Θράκη, τους Έλληνες που διαβιούν στην Κωνσταντινούπολη, στην Ίμβρο και Τένεδο, περιορίζοντας κατά μία ερμηνεία την εφαρμογή της Συνθήκης σε όλη την ελληνική επικράτεια και τοποθετώντας τη μουσουλμανική μειονότητα στα στενά όρια της Δυτικής Θράκης. Βάσει της συγκέντρωσης μεγάλου μειονοτικού πληθυσμού στην περιοχή της Θράκης διαμορφώθηκε και η νομοθεσία που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα η οποία εδράζεται στους νόμους 694/1977⁹⁴ και 695/1977⁹⁵ οι οποίοι ισχύουν παράλληλα με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης.

⁹³ Λ. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, σελ. 35

⁹⁴ Νόμος 694 της 14/16.9.1977 ΦΕΚ Α' 264

⁹⁵ Νόμος 695 της 14/16.9.1977 (ΦΕΚ Α' 264)

Ο ν. 694/1977 αναφέρεται αποκλειστικώς⁹⁶ στην μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Ως εκ τούτου, αποκλείεται οποιοδήποτε μέλος της μουσουλμανικής μειονότητας, το οποίο κατοικεί σε ελληνικό έδαφος εκτός της Δυτικής Θράκης, να τύχει αποδέκτης των ευνοϊκών ρυθμίσεων του νόμου, καθιστώντας κενό γράμμα τα δικαιώματα που απορρέουν από τη Συνθήκη για την εφαρμογή της σε όλη την ελλαδική έκταση. Η ελληνική πολιτεία στηρίχθηκε στο γράμμα της Σύμβασης περί ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και αναγνώρισε ως μουσουλμανική μειονότητα μόνο την πληθυσμιακή ομάδα που εξαιρέθηκε από την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών. Συνεπώς, το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης όπως διαμορφώθηκε και ισχύει σήμερα αφορά μόνο τη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης. Πρόκειται για τη μόνη αναγνωρισμένη μειονότητα στην Ελλάδα η οποία απαρτίζεται από τρεις υποομάδες, τους Τουρκογενείς, τους Πομάκους και τους Αθίγγανους-Ρομά.⁹⁷

Όπως ορίζει το άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α,β,γ του ν. 694/1977, το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης διέπεται από την κυρωθείσα Συνθήκη Ειρήνης του 1923, το ν. 309/1976 «περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως» αλλά και από την αρχή της διακρατικής αμοιβαιότητας.

Το άρθρο 2 επιτάσσει ότι ο σκοπός της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι σύμφωνος με τους αντίστοιχους σκοπούς της γενικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 2, η σωματική, πνευματική, ηθική ανάπτυξη των μαθητών αποτελεί παράλληλα και σκοπό των μειονοτικών σχολείων. Επιπλέον, σκοπό της παιδείας κατά το Σύνταγμα αποτελεί και η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης στους μαθητές όπως ορίζει το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος, η εφαρμογή του οποίου φαίνεται εκ πρώτης όψεως προβληματική στην περίπτωση που έχει εφαρμογή στη μουσουλμανική μειονότητα. Ειδικότερα, η παροχή θρησκευτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα ακολουθεί το κατηχητικό σύστημα διδασκαλίας καθώς εδράζεται στην πεποίθηση ότι η πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών είναι χριστιανοί ορθόδοξοι και βάσει αυτής της πεποίθησης η θρησκευτική εκπαίδευση στα σχολεία είναι προσανατολισμένη προς τη διδαχή της Ορθόδοξης Χριστιανικής Πίστεως.⁹⁸ Υπό αυτό το πρίσμα, καθίσταται προβληματική η εφαρμογή της διάταξης αυτής για μαθητές οι οποίοι έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Παρ' όλα αυτά, το Σύνταγμα κατοχυρώνει τη θρησκευτική ελευθερία και λατρεία με αποτέλεσμα να έχει προβλεφθεί διαφορετική

⁹⁶ ν. 694/1977 άρθρο 1 παρ. 2: «Οι εν τω παρόντι όροι "μειονότης", "μειονοτικός" και "μειονοτικοί" αναφέρονται αποκλειστικώς εις την εν Δυτική Θράκη μουσουλμανικήν μειονότητα.»

⁹⁷ Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Μειονότητες στην Ελλάδα; ,Η τρίτη άποψη,σελ.236

⁹⁸ Π. Μαντζούφας, Θρησκεία και εκπαίδευση. Το ιστορικό και συνταγματικό πλαίσιο της θρησκευτικής εκπαίδευσης, https://www.constitutionalism.gr/2034-triskeia-kai-ekpaideysi-to-istoriko-kai-syntagmati/#_ftnref1 ανακτήθηκε στις 28/10/2021

εκπαιδευτική επιλογή θρησκευτικής εκπαίδευσης για τους μη ορθόδοξους μαθητές. Συγκεκριμένα, η μειονοτική εκπαίδευση αποτελεί ειδική νομοθετική ρύθμιση η οποία συμβαδίζει με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας και προβλέπεται ειδικά για τους μουσουλμάνους η παροχή διαφορετικής θρησκευτικής εκπαίδευσης σύμφωνα με τα δόγματα της θρησκείας τους. Έτσι, η ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης ως σκοπός της παιδείας που τάσσεται από το Σύνταγμα εναρμονίζεται με το άρθρο 2 του παρόντος νόμου αναφορικά με τις θρησκευτικές αντιλήψεις της μειονότητας⁹⁹ και τα θέματα που αφορούν τη διδασκαλία των μαθημάτων στα μειονοτικά σχολεία ρυθμίζονται από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων (άρθρο 7 περ. ε του ν. 694/1977). Για τα θέματα που αφορούν την ίδρυση, λειτουργία, επιθεώρηση και εποπτεία των μειονοτικών σχολείων εφαρμόζονται οι ισχύουσες διατάξεις περί ιδιωτικής εκπαίδευσης σύμφωνα με το άρθρο 4 του ν. 694/1977. Στο άρθρο αυτό τονίζεται ο ιδιωτικός χαρακτήρας της μειονοτικής εκπαίδευσης και εφαρμογή επί των παραπάνω θεμάτων έχει ο σχετικός νόμος περί ιδιωτικής εκπαίδευσης 682/1977. Όπως έχει αναπτυχθεί παραπάνω, η ιδιωτική εκπαίδευση είναι κατοχυρωμένη συνταγματικά με το άρθρο 16 παρ. 8 ενώ τόσο το άρθρο 3 του ν. 694/1977 όσο και το άρθρο 2 του ν. 682/1977 ορίζουν ότι η εποπτεία ασκείται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τέλος, οι διατάξεις του ν. 695/1977 αναφέρονται στη ρύθμιση θεμάτων σχετικά με το εποπτικό προσωπικό και το εκπαιδευτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας.

Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι διφυές όπως προκύπτει από τις διεπόμενες της μειονοτικής εκπαίδευσης νομοθετικές ρυθμίσεις, έχει δηλαδή στοιχεία δημόσιας και συνάμα ιδιωτικής εκπαίδευσης. Ειδικότερα, το άρθρο 1 του ν. 694/1977 ορίζει ότι το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης διέπεται από το ν. 309/1976 «περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως» ενώ στο άρθρο 4 του ίδιου νόμου ορίζει ότι εφαρμόζονται και οι διατάξεις περί ιδιωτικής εκπαίδευσης.¹⁰⁰ Όπως ορθά επισημαίνει ο Τσιτσελίκης (1996), η διάταξη περί εφαρμογής της ιδιωτικής εκπαίδευσης αντιτίθεται σε αυτά που έχουν συμφωνηθεί με την Συνθήκη της Λωζάννης, στην οποία ορίζεται στο άρθρο 41 ότι το κράτος οφείλει να παρέχει δημόσια εκπαίδευση στα μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας. Παρ' όλα αυτά όμως, ο ίδιος συνεχίζει, επισημαίνοντας ότι το καθεστώς που ισχύει τυπικώς μόνο έχει αναλογίες με τα ιδιωτικά σχολεία καθώς ακόμα και η πρόβλεψη διδασκτρών στα μειονοτικά σχολεία είναι δευτερεύουσας σημασίας. Συγκεκριμένα, η

⁹⁹ Γ. Σωτηρέλης, οπ.π., σελ. 177

¹⁰⁰ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 345

οικονομική κατάσταση των γονιών του μαθητή που φοιτά στο μειονοτικό σχολείο αποτελεί παράγοντα προσδιορισμού του ύψους των διδάκτρων ενώ σε καμία περίπτωση δεν μπορεί το ύψος των διδάκτρων να αποτελέσει τροχοπέδη για την φοίτηση του μαθητή σε μειονοτικό σχολείο.¹⁰¹ Ως εκ τούτου, γίνεται λόγος για ένα ιδιότυπο καθεστώς, το οποίο δεν είναι ούτε αμιγώς ιδιωτικό, ούτε αμιγώς δημόσιο, παρεκκλίνοντας από το γράμμα της Συνθήκης που επιτάσσει αμιγώς ιδιωτικά ή/και αμιγώς δημόσια σχολεία. Απόρροια αυτού είναι ότι το θεσμικό πλαίσιο παραμένει μετέωρο καθώς τα θέματα που αφορούν τη μειονοτική εκπαίδευση ρυθμίζονται ως επί το πλείστον με υπουργικές αποφάσεις, δημιουργώντας σωρεία νομοθετημάτων χωρίς συνεκτικότητα και συνοχή όπως θα αναπτυχθεί παρακάτω.

2.1. Ίδρυση μειονοτικών σχολείων

Στη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης, η ίδρυση μειονοτικού σχολείου συνδέεται στενά με την ύπαρξη σημαντικού ποσοστού του μειονοτικού πληθυσμού στην περιοχή που αιτείται η ίδρυση του σχολείου. Υπό αυτό το πρίσμα, η γραμματική διατύπωση της διάταξης του άρθρου 41 δεν απαγορεύει την ίδρυση μειονοτικού σχολείου και σε άλλη περιοχή όπου υπάρχει σημαντική αναλογία της μουσουλμανικής μειονότητας πέρα από την περιοχή της Δυτικής Θράκης.¹⁰² Παρ' όλα αυτά όπως εκτέθη παραπάνω, ο ν. 694/1977 αναγνωρίζει ως μειονότητα μόνο τους διαμένοντες στην Δυτική Θράκη με αποτέλεσμα μειονοτικά σχολεία να ιδρύονται μόνο σε εκείνη την περιοχή βάση της παρούσας Συνθήκης.

Για τα θέματα που αφορούν την ίδρυση μειονοτικών σχολείων, εφαρμόζονται οι διατάξεις περί ιδιωτικής εκπαίδευσης (άρθρο 4 του ν. 694/1977). Το άρθρο 5 του ν.694/1977 ορίζει ότι οι γονείς ή κηδεμόνες που επιθυμούν την ίδρυση μειονοτικού σχολείου υπογράφουν και υποβάλλουν αίτηση στον Επιθεωρητή των μειονοτικών σχολείων. Οι γονείς που υποβάλλουν την αίτηση πρέπει να είναι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής που αιτούνται την ίδρυση σχολείου και να απολαμβάνουν των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων του Έλληνα πολίτη. Για την ίδρυση μειονοτικού σχολείου λαμβάνεται υπόψη η τοποθεσία και ο αριθμός των αιτούντων. Η αίτηση των γονέων ή κηδεμόνων που επιθυμούν την ίδρυση μειονοτικού σχολείου διαβιβάζεται στον οικείο Νομόρχη¹⁰³ από το αρμόδιο όργανο και έπειτα με τη σύμφωνη γνώμη του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων χορηγείται η άδεια ίδρυσης μειονοτικού σχολείου. Ως εκ τούτου, όπως ορθά επισημαίνει ο Τσιτσελίκης, τα μειονοτικά σχολεία δεν

¹⁰¹οπ .π., σελ. 345

¹⁰²οπ.π., σελ. 346

¹⁰³ Στο ν. 694/1977 όπου αναφέρεται «ο οικείος Νομόρχης», αυτός αντικαθίσταται από τον «οικείο Περιφερειακό Διευθυντή Εκπαίδευσης» (αρ. 17 παρ. 4 του ν. 4563/18)

είναι εξ ορισμού ισότιμα με τα δημόσια σχολεία αλλά η ισοτιμία επέρχεται με την έγκριση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων.¹⁰⁴

Ως ιδρυτής του σχολείου ορίζεται ένας από τους γονείς ή τους κηδεμόνες που αιτήθηκαν την ίδρυση αυτού, με την προϋπόθεση να είναι Έλληνας πολίτης ενώ παράλληλα τάσσεται προθεσμία ενός μήνα για την αποδοχή ή μη της θέσης. Αν αυτός που έχει επιλεγεί ως ιδρυτής δεν αποδεχθεί τη θέση τότε επαναλαμβάνεται η διαδικασία κατά τον ίδιο τρόπο.¹⁰⁵ Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου, η παύση της ιδιότητος ως ιδρυτή επέρχεται με την παύση της ιδιότητας του γονέα ή του κηδεμόνα του μαθητή στο σχολείο αυτό. Επιπλέον, είναι δυνατόν η χορηγηθείσα άδεια να ανακληθεί εάν εκλείψουν οι προϋποθέσεις λειτουργίας του μειονοτικού σχολείου. Σε κάθε περίπτωση, η διοικητική πράξη της ανάκλησης πρέπει να είναι πλήρως αιτιολογημένη. Η αιτιολογία διοικητικής πράξης αποτελεί έκφανση της αρχής της δημοσιότητας, βασικής αρχής του Διοικητικού δικαίου.¹⁰⁶ Η πράξη είναι πλήρως αιτιολογημένη όταν η αιτιολογία αυτής είναι επαρκής, σαφής και ειδική συναρτήσει του μορφωτικού επιπέδου του αποδέκτη της πράξης.¹⁰⁷

Τέλος, η ίδρυση μειονοτικού σχολείου τελεί υπό την αρχή της διακρατικής αμοιβαιότητας. Η επανάληψη της διατύπωσης της αρχής της διακρατικής αμοιβαιότητας και στο νόμο 694/1977 αντηχεί το πνεύμα της εποχής που ήταν αρνητικά επηρεασμένο από τα όσα συνέβησαν μεταξύ των δύο κρατών αλλά και με την τότε πρόσφατη στρατιωτική εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974 που οδήγησε έκτοτε στην κατοχή του βορείου τμήματος του νησιού με την ταυτόχρονη παράνομη ανακήρυξη του σε ανεξάρτητο κράτος. Η αναφορά στην αρχή της διακρατικής αμοιβαιότητας λειτουργεί αρνητικά στη διαμόρφωση της μειονοτικής εκπαίδευσης αλλά και στην κοινωνική ενσωμάτωση των μελών της μειονότητας. Είναι αλήθεια ότι η επίκληση της αρχής αυτής «παγιδεύει» τη μειονοτική εκπαίδευση σε ένα καθεστώς καθαρά ελεγχόμενο από το κράτος ενώ σε συνδυασμό με το υβριδικό νομικό καθεστώς που έχει διαμορφωθεί, η ερμηνεία της Συνθήκης καταλήγει να υπαγορεύεται από τις διακυμάνσεις των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Αποτέλεσμα αυτού είναι ότι το θέμα της μειονοτικής εκπαίδευσης καταλήγει να είναι εθνικό ενώ, στην ουσία, είναι εκπαιδευτικό.

¹⁰⁴ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 346

¹⁰⁵ Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 250

¹⁰⁶ Π.Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, σελ. 287

¹⁰⁷ οπ. π., σελ. 290

2.2. Διδακτικά Βιβλία

Το νομικό πλαίσιο συγγραφής και διάθεσης των διδακτικών βιβλίων¹⁰⁸ ρυθμίζεται εμμέσως από την κυρωθείσα με νόμο Συνθήκη Ειρήνης του 1923 που προέβλεπε την δέσμευση του κράτους να παρέχει στη μουσουλμανική μειονότητα διδασκαλία στην τουρκική γλώσσα στο άρθρο 41 ενώ παράλληλα το Μορφωτικό Πρωτόκολλο του 1968 όριζε ότι η συγγραφή και διάθεση των σχολικών εγχειριδίων πρέπει να γίνεται με συμφωνία των δύο κρατών ενώ προβλεπόταν και συγκεκριμένη διαδικασία (μέρος IV, άρθρα 11-15).

Κατά την κείμενη ελληνική νομοθεσία, το άρθρο 7 παρ. 1 περ. ε (2) του ν. 694/1977 δίνει εξουσιοδότηση στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων να ρυθμίσει τα θέματα σχετικά με την συγγραφή των διδακτικών βιβλίων. Σύμφωνα, λοιπόν, με την Υπουργική Απόφαση 55369/1979 και συγκεκριμένα στο άρθρο 15 οριζόταν ότι τα βιβλία που χρησιμοποιούνται στα δημοτικά μειονοτικά σχολεία επιβάλλεται να έχουν εγκριθεί από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων ενώ παράλληλα απαγορευόταν η οποιαδήποτε χρήση βιβλίου που δεν είχε την έγκριση του αρμόδιου Υπουργείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη με το ν. 4862/1931 «Περί των ξένων σχολείων» απαγορευόταν η διανομή συγγραμμάτων και η διάθεση εικόνων, το περιεχόμενο των οποίων είναι προσβλητικό για το ελληνικό έθνος και την επίσημη θρησκεία (άρθρο 3). Με νεώτερη Υπουργική Απόφαση¹⁰⁹ η συγγραφή των ελληνικών βιβλίων που χρησιμοποιούνται στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία ανατίθεται σε εκπαιδευτικό που υπηρετεί σε δημοτικό μειονοτικό σχολείο με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από πρόταση του Γενικού Επιθεωρητή Μειονοτικών Σχολείων.¹¹⁰

Ωστόσο, τα βιβλία που χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες των μειονοτικών σχολείων ήταν ακατάλληλα για το δίγλωσσο περιβάλλον διδασκαλίας με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται η εν γένει ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης από το κράτος. Έτσι, στην αρχή της δεκαετίας του 1990, στην προσπάθεια για αναβάθμιση της ποιότητας εκπαίδευσης της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, το ελληνικό κράτος δημιούργησε ένα πρόγραμμα για την εκπαίδευση των παιδιών της μειονότητας στη Θράκη (Πρόγραμμα Εκπαίδευσης

¹⁰⁸ βλ. και Α. Μπαλτσιώτης, Κ. Τσιτσελίκης, Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, σελ. 59, Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 359-60, Π. Πούλης, Εκπαιδευτικό Δίκαιο, σελ. 283

¹⁰⁹ ΥΑ Ζ2/283/8.11.1982 (ΦΕΚ Β' 888)

¹¹⁰ βλ. Π. Πούλης, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 256-7, επιπλέον όπου στις κείμενες διατάξεις για τα μειονοτικά σχολεία αναφέρεται ο Επιθεωρητής Μειονοτικής Εκπαίδευσης, νοείται ο Συντονιστής Μειονοτικής Εκπαίδευσης (άρθρ. 14 παρ. 1 ν. 2986/2002, ΦΕΚ Α 24/13.2.2002). Μετά την κατάργηση του Συντονιστή Μειονοτικής Εκπαίδευσης, όπου στην κείμενη νομοθεσία αναφέρεται «Συντονιστής Μειονοτικών Σχολείων», εφεξής θα νοείται ο Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης (άρθ. 68 παρ. 3 του ν. 4310/2014).

Μουσουλμανοπαίδων -Π.Ε.Μ.)¹¹¹. Στόχος του προγράμματος ήταν μεταξύ άλλων και η δημιουργία διδακτικών βιβλίων του ελληνόγλωσσου προγράμματος, ειδικά προορισμένα για παιδιά που ακολουθούν το δίγλωσσο πρόγραμμα διδασκαλίας. Έγινε προσπάθεια ώστε τα νέα βιβλία να είναι προσαρμοσμένα στις ειδικές ανάγκες των δίγλωσσων μαθητών και στις απαιτήσεις του δίγλωσσου περιβάλλοντος.

Αναφορικά με το μειονοτικό πρόγραμμα διδασκαλίας, από το 2000 διανέμονται σχολικά εγχειρίδια που έχουν εκδοθεί στην Τουρκία και είναι γραμμένα στην τουρκική γλώσσα ενώ παράλληλα έχουν λάβει έγκριση από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.¹¹²

Το ζήτημα των συγγραμμάτων που θα χρησιμοποιούνται στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης παρέμεινε ακανθώδες για πολλές δεκαετίες ακόμα και μετά την εισαγωγή των νέων βιβλίων από το Π.Ε.Μ. αλλά και των τουρκικών εγχειριδίων από την Τουρκία. Ο λόγος ήταν ότι τα διδακτικά βιβλία συνέχισαν να θεωρούνται ανεπαρκή για την μόρφωση των μαθητών καθώς δεν ανταποκρίθηκαν στις αυξημένες ανάγκες που παρουσιάζει η δίγλωσση εκπαίδευση ενώ τα δύο προγράμματα διδασκαλίας, το ελληνόγλωσσο και το μειονοτικό, συνέχισαν να παραμένουν ασύνδετα μεταξύ τους χωρίς κάποιο σημείο σύνδεσης και αλληλεπίδρασης. Τα διδακτικά μέσα εν γένει πρέπει να αποτελούν αρωγό στην εκπαιδευτική διαδικασία, να διευκολύνουν το μαθητή, καθιστώντας το διδακτικό αντικείμενο πιο εύληπτο. Ως εκ τούτου, επιτακτικό κρίνεται το αίτημα για τη συνεχή βελτίωση του περιεχομένου των διδακτικών βιβλίων προκειμένου να αναβαθμιστεί η παρεχόμενη μειονοτική εκπαίδευση. Παρ' όλα αυτά η συμβολή του Π.Ε.Μ. στην βελτίωση της ποιότητας των διδακτικών βιβλίων είναι αδιαμφισβήτητη. Καταβλήθηκε αξιοσημείωτη προσπάθεια από ειδικευμένους εκπαιδευτικούς να αναβαθμιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας που για καιρό υπήρξε στάσιμο.

Τέλος, με τον πρόσφατο νόμο 4823/2021 «περί Αναβάθμισης του σχολείου, ενδυνάμωσης των εκπαιδευτικών και άλλων διατάξεων», κατά το άρθρο 85 το οποίο εφαρμόζεται και στα μειονοτικά σχολεία του ν. 694/1977 «καθιερώνεται η δυνατότητα επιλογής διδακτικού βιβλίου σε κάθε μάθημα που διδάσκεται στις σχολικές μονάδες της δημόσιας ή ιδιωτικής

¹¹¹ Το εν λόγω Πρόγραμμα αριθμεί 24 χρόνια εκπαιδευτικού έργου, χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς πόρους. Την ευθύνη επί της πολιτικής και του περιεχομένου του έργου έχει το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Ο φορέας χρηματοδότησης είναι το επιχειρησιακό πρόγραμμα «Εκπαίδευση & Δια Βίου Μάθηση» (ΕΠΕΔΒΜ) ενώ φορέας Διαχείρισης είναι το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και συνεργαζόμενος φορέας το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. <https://museduc.gr/el/> Ανακτήθηκε στις 25-10-2021, βλ. επίσης για το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων (Π.Ε.Μ.), E. Verhas, Η τουρκική μειονότητα της Δυτικής Θράκης: Ένας μακροχρόνιος αγώνας για δικαιώματα και αναγνώριση, σελ. 21

¹¹² E. Verhas, *οπ.π.* σελ. 21, βλ. επίσης Dragonas, Th. & Frangoudaki, A. ,Educating the Muslim Minority in Western Thrace, Islam and Christian-Muslim Relations, 17, 1, Ιανουάριος 2006, σελ. 29

Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης». Κατά το μέρος που αυτή η διάταξη έχει εφαρμογή στα μειονοτικά σχολεία, αφορά μόνο το ελληνόγλωσσο πρόγραμμα και δεν επεκτείνεται και στο μειονοτικό πρόγραμμα διδασκαλίας ενώ η επιλογή των διδακτικών βιβλίων γίνεται από τον εκπαιδευτικό που διδάσκει το συγκεκριμένο μάθημα ή σε περίπτωση αδυναμίας επιλογής, από τον Υποδιευθυντή του σχολείου (αρ. 179 παρ. 2 ν. 4823/2021). Ως εκ τούτου, εναπόκειται στον εκπαιδευτικό η επιλογή του συγγράμματος που θα χρησιμοποιείται στους κόλπους της τάξης, το οποίο θεωρεί κατάλληλο για το αντικείμενο διδασκαλίας. Μένει να φανεί, βέβαια, αν η συγκεκριμένη νομοθετική ρύθμιση είναι προς τη σωστή κατεύθυνση για την εν γένει αναβάθμιση της ποιότητας των διδακτικών βιβλίων και της εν γένει παρεχόμενης εκπαίδευσης.

2.3. Γλώσσα Διδασκαλίας

Όπως αναλύθηκε παραπάνω, με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης προβλέφθηκε η υποχρέωση του κράτους να παρέχει στα μέλη της μειονότητας εκπαίδευση «εν τη ίδια αυτών γλώσση», στη μειονοτική γλώσσα. Ωστόσο η ίδια διάταξη στο εδάφιο β, ορίζει ότι το κράτος μπορεί να καταστήσει υποχρεωτική την διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα μειονοτικά σχολεία. Ωστόσο, η ελληνική πλευρά παρεκκλίνοντας από το γράμμα της διάταξης, εγκατέστησε μειονοτικά σχολεία στα οποία ακολουθείται δίγλωσσο πρόγραμμα διδασκαλίας, στην ελληνική και τουρκική γλώσσα. Ειδικότερα, το ελληνικό κράτος όρισε την ελληνική όχι ως μάθημα διδασκαλίας το οποίο και επιτρέπει η Συνθήκη αλλά ως γλώσσα διδασκαλίας αποκλίνοντας φανερά από το γράμμα της Συνθήκης. Έτσι, το ελληνικό κράτος αντί για εξ' ολοκλήρου μειονοτικό πρόγραμμα διδασκαλίας, ακολούθησε δίγλωσσο πρόγραμμα διδασκαλίας εισάγοντας τα ελληνικά για τη διδασκαλία αρκετών μαθημάτων.

Από την άλλη πλευρά, ένα άλλο πρόβλημα που αφορά την γλώσσα διδασκαλίας στα μειονοτικά σχολεία είναι ότι η μουσουλμανική μειονότητα αποτελείται από τρεις υποομάδες, τους Τουρκογενείς, τους Πομάκους και τους Ρομά που έχουν μεταξύ τους διαφορετικά γλωσσικά και εθνοτικά χαρακτηριστικά. Κοινό σημείο αποτελεί μόνο η θρησκεία, καθώς η μητρική γλώσσα των ομάδων είναι διαφορετική. Οι Τουρκογενείς ομιλούν την τουρκική γλώσσα, οι Πομάκοι την πομακική και οι Ρομά τη ρομανί.¹¹³ Ως εκ τούτου, οι μειονοτικές γλώσσες της αναγνωρισμένης μουσουλμανικής μειονότητας είναι τρεις και όχι μία όπως έχει επικρατήσει στο μειονοτικό πρόγραμμα διδασκαλίας, σύμφωνα με το οποίο τα μαθήματα γίνονται στην τουρκική και στην ελληνική γλώσσα αντίστοιχα. Αιτία αυτού αποτέλεσε η

¹¹³ Ν. Γεωργιάδου, *οπ.π.*, σελ. 67

πεποίθηση ότι η μουσουλμανική μειονότητα είναι κατά βάση τουρκόφωνη και το πρόγραμμα διδασκαλίας προσαρμόστηκε με βάση αυτά τα δεδομένα.¹¹⁴ Αποτέλεσμα αυτού ήταν ότι αποκλείστηκαν από την εκπαιδευτική διαδικασία οι άλλες δύο μειονοτικές γλώσσες, των Πομάκων και των Ρομά και μέχρι σήμερα πλήττονται τα γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα των δύο αυτών ομάδων τα οποία είναι αναγνωρισμένα από την Συνθήκη. Οι μαθητές αυτοί έχουν τη δυνατότητα να φοιτήσουν είτε στα μειονοτικά σχολεία με γλώσσα διδασκαλίας του μειονοτικού προγράμματος τα τουρκικά και όχι τα πομακικά ή τα ρομανί αντίστοιχα είτε να φοιτήσουν στα δημόσια σχολεία της χώρας.

Για δεκαετίες, η ελληνική Πολιτεία είχε αδιαφορήσει ως προς το ζήτημα των άλλων δύο μειονοτικών γλωσσών καθώς υποστηριζόταν αφ'ενός ότι η πομακική ήταν προφορική γλώσσα χωρίς σύστημα γραφής αφετέρου ότι οι Ρομά λόγω του νομαδικού τους χαρακτήρα ήταν περιθωριοποιημένοι και δεν υπήρχαν αρκετά επίσημα στοιχεία για αυτούς.¹¹⁵ Ωστόσο, η μη ύπαρξη αντίστοιχης νομοθετικής πρόβλεψης για την πομακική και ρομανί γλώσσα έχει ως αποτέλεσμα ορισμένα μέλη της μειονότητας να στερούνται του δικαιώματος τους σε εκπαίδευση στη μητρική τους γλώσσα αλλά και να δημιουργείται μια αίσθηση υποβιβασμού της μητρικής τους γλώσσας¹¹⁶ ενώ όπως ορθά επισημαίνει ο Τσιτσελίκης, αυτό συμβάλλει σε μια αφομοιωτική διαδικασία που καταλήγει σε εκτουρκισμό ή εξελληνισμό τους σε γλωσσικό επίπεδο τουλάχιστον¹¹⁷. Μια ανανεωτική ερμηνεία στο γράμμα της Συνθήκης με βάση τα υπάρχοντα πληθυσμιακά δεδομένα επιβάλλεται προκειμένου το ελληνικό κράτος να θεσμοθετήσει πρόγραμμα διδασκαλίας στις άλλες δύο μειονοτικές γλώσσες. Το κράτος δεν πρέπει να εθελουφλεί στο πραγματικό γεγονός της ύπαρξης περισσότερων από μίας μειονοτικών γλωσσών ενώ η παροχή εκπαίδευσης στα πομακικά και στα ρομανί θα συμβάλλει στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου των ανωτέρω πληθυσμιακών ομάδων, οι οποίες παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού.

2.4. Εποπτεία μειονοτικών σχολείων

Ο νόμος 694/1977 αναφέρει στο άρθρο 3 ότι η εποπτεία των μειονοτικών σχολείων ασκείται από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων ενώ στο άρθρο 4 ορίζεται ότι τα θέματα που

¹¹⁴ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 354

¹¹⁵ Θ. Παπαδόπουλος, Γλωσσικά Ζητήματα των Μουσουλμάνων της Θράκης: Μειονότητα ή Μειονότητες;, <https://dspace.flinders.edu.au/xmlui/handle/2328/26864> Ανακτήθηκε στις 29-10-2021

¹¹⁶ Ν. Κόκκας Ένταξη, ενσωμάτωση ή γκετοποίηση; - Τα αδιέξοδα της μειονοτικής εκπαίδευσης, <http://www.edra.gr/modules.php?name=News&file=print&op=PrintPage&sid=36058> ανακτήθηκε στις 29-10-2021

¹¹⁷ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 354

αφορούν μεταξύ άλλων την επιθεώρηση και την εποπτεία των σχολείων αυτών ρυθμίζονται από την ισχύουσα νομοθεσία για την ιδιωτική εκπαίδευση. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το νομικό καθεστώς των μειονοτικών σχολείων αποτελείται από ρυθμίσεις που αφορούν τόσο την δημόσια εκπαίδευση όσο και την ιδιωτική εκπαίδευση. Η ιδιωτική εκπαίδευση είναι κατοχυρωμένη συνταγματικά και οι φορείς της οφείλουν να σέβονται τους σκοπούς της παιδείας όπως καθορίζονται στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντ. Για τη διασφάλιση της ορθής λειτουργίας των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων και της τήρησης των σκοπών που τίθενται από το Σύνταγμα, το κράτος αναλαμβάνει την εποπτεία αυτών.¹¹⁸

Για την άσκηση εποπτείας των μειονοτικών σχολείων, ο Υπουργός υποβοηθείται από τα διάφορα εποπτικά όργανα τα οποία είναι επιφορτισμένα με συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Εν συντομία, το Γραφείο Μειονοτικής Εκπαίδευσης της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης ασκεί συντονιστικές αρμοδιότητες για θέματα τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας μειονοτικής εκπαίδευσης. Τα θέματα που αφορούν τους εκπαιδευτικούς των μειονοτικών σχολείων έχουν περιέλθει στην αρμοδιότητα του Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Π.Υ.Σ.Π.Ε), του Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Π.Υ.Σ.Δ.Ε.), του Ανώτερου Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Α.Π.Υ.Σ.Π.Ε.) , του Ανώτερου Περιφερειακού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Α.Π.Υ.Σ.Δ.Ε.), του Κεντρικού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Κ.Υ.Σ.Π.Ε.) και του Κεντρικού Υπηρεσιακού Συμβουλίου Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Κ.Υ.Σ.Δ.Ε.) του Π.Δ. 1/2003. Τέλος, η επιστημονική και παιδαγωγική ευθύνη των εκπαιδευτικών έχει ανατεθεί σε Συμβούλους Εκπαίδευσης με πρόσφατο νόμο.

2.4.1. Από την κατάργηση του Συντονιστικού γραφείου στο Γραφείο Μειονοτικής Εκπαίδευσης

Με το νόμο 2009/1992 ιδρύθηκε Συντονιστικό γραφείο με τότε έδρα την Καβάλα με σκοπό την οργάνωση, το συντονισμό και εν γένει την εύρυθμη λειτουργία των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων μειονοτικών σχολείων ενώ προβλέφθηκε ότι ως συντονιστής διορίζεται εκπαιδευτικός που υπηρετεί σε πρωτοβάθμιο ή δευτεροβάθμιο σχολείο και έχει υπηρετήσει σε μειονοτικά σχολεία της Θράκης τουλάχιστον για 5 χρόνια¹¹⁹ (άρθρο 32 παρ. 1). Η

¹¹⁸ Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 249

¹¹⁹ Από πέντε χρόνια η υποχρεωτική υπηρεσία σε μειονοτικά σχολεία της Θράκης μειώθηκε σε τρία με το άρθρ.9 παρ.5 του ν.2817/2000,ΦΕΚ Α 78

Υπουργική Απόφαση Ζ2///1992¹²⁰ όρισε τα προσόντα διορισμού, προβλέφθηκε ότι η θητεία του Συντονιστή είναι τετραετής ενώ υπάρχει δυνατότητα ανανέωσης της θητείας από ένα έως τέσσερα χρόνια. Στην εν λόγω Απόφαση καθορίστηκαν οι αρμοδιότητες του Συντονιστή, στον οποίον ανατέθηκαν όλες οι αρμοδιότητες του Πρώην Γενικού Επιθεωρητή Μειονοτικών Σχολείων καθώς και άλλες εποπτικές και συντονιστικές όπως εξειδικεύονται στην Υπουργική Απόφαση. Επιπλέον, καθορίστηκαν τα σχετικά με την οργάνωση του Συντονιστικού Γραφείου, για τη στελέχωση του οποίου, δημιουργήθηκαν τέσσερις οργανικές θέσεις όπως ορίζεται στην οικεία Υπουργική Απόφαση.

Αργότερα με την ΥΑ Ζ2///1996¹²¹ με την οποία συμπληρώθηκε η με αριθμ. Ζ2/365/11.8.1992 υπουργική απόφαση "Ρύθμιση θεμάτων Συντονιστικού Γραφείου Μειονοτικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης" ορίστηκε ότι ο Συντονιστής «εποπτεύει ο ίδιος άμεσα και ασκεί αρμοδιότητες Προϊσταμένου Διεύθυνσης στα Μειονοτικά Σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και τα Ιεροσπουδαστήρια". Ασκεί αρμοδιότητες Προϊσταμένου Διεύθυνσης στα Μειονοτικά Σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης».

Με το ν. 2621/1998 άρθρο 4 παρ. 1 περ. ε ορίστηκε ότι ο Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων δια μέσου του Συντονιστή εποπτεύει τα Ιεροσπουδαστήρια.

Η έδρα του Συντονιστικού Γραφείου μεταφέρθηκε από την Καβάλα στη Κομοτηνή με το άρθρ.9 παρ.5 του ν.2817/2000, ενώ με νεότερο νόμο το Συντονιστικό Γραφείο καταργήθηκε.¹²² Ειδικότερα, ορίστηκε ότι «όπου στην κείμενη νομοθεσία αναφέρεται «Συντονιστής Μειονοτικών Σχολείων», εφεξής θα νοείται ο Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης».¹²³

Η κατάργηση του Συντονιστικού Γραφείου έφερε την δημιουργία Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης. Με τον ίδιο νόμο που κατήργησε το Συντονιστικό Γραφείο αποφασίστηκε ότι στην Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης περιλαμβάνεται πλέον και το Γραφείο Μειονοτικής Εκπαίδευσης (άρθρο 63 παρ. 1 του ν. 4310/2014).

Έργο του Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης είναι ο συντονισμός των Διευθύνσεων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης των Περιφερειακών Ενοτήτων Ροδόπης, Ξάνθης και Έβρου για θέματα της μειονοτικής εκπαίδευσης (άρθρο 63 παρ. 2 του ν. 4310/2014). Πιο συγκεκριμένα, στις αρμοδιότητες του εν λόγω Γραφείου περιλαμβάνονται τα

¹²⁰ ΥΑ Ζ2/365 ΦΕΚ Β 544 1992

¹²¹ ΥΑ Ζ2/102 ΦΕΚ Β 270 1996

¹²² άρθρο 68 παρ.2 ν.4310/2014, ΦΕΚ Α 258/8.12.2014

¹²³ άρθρο 68 παρ.3 ν.4310/2014, ΦΕΚ Α 258/8.12.2014

οργανωτικά και λειτουργικά θέματα των Μειονοτικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, των Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων καθώς και τα θέματα που σχετίζονται με την οργάνωση και διοικητική υποστήριξη των Ιεροδιδασκάλων Ισλαμικής Θρησκείας¹²⁴ για την διδασκαλία του Κορανίου στα δημόσια σχολεία της Θράκης. Στην παράγραφο 5 του ίδιου άρθρου καθορίζονται τα απαιτούμενα προσόντα του Προϊσταμένου του Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης, η διάρκεια της θητείας καθώς και ο τρόπος επιλογής. Ειδικότερα, απαιτείται ο υποψήφιος για τη θέση του Προϊσταμένου να είναι εν ενεργεία εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ενώ η απαιτούμενη προϋπηρεσία καθορίζεται σε 8 έτη εν γένει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, εκ των οποίων 6 έτη τουλάχιστον σε μειονοτικά σχολεία της Θράκης. Η διάρκεια της θητείας ορίστηκε τετραετής και η επιλογή αυτών ακολουθεί την ισχύουσα νομοθεσία σχετικά με την επιλογή Διευθυντών Σχολικών Μονάδων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, κατόπιν εισήγησης του Α.Π.Υ.Σ.Π.Ε. της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης και απόφασης του Περιφερειακού Διευθυντή Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης (άρθρο 63 παρ. 5 του ν. 4310/2014).

Τέλος, με το ν. 4823/2021 και σύμφωνα με το άρθρο 28 του αυτού νόμου, το μηνιαίο επίδομα θέσης ευθύνης του Προϊσταμένου του Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ορίζεται σε τριακόσια πενήντα ευρώ.¹²⁵

Η κατάργηση του Συντονιστικού Γραφείου και η δημιουργία Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης το οποίο υπάγεται στην Περιφερειακή Διεύθυνση Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης μετατόπισε το καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης προς τη δημόσια εκπαίδευση, τονίζοντας τον ημιδημόσιο χαρακτήρα της.

2.4.2. Από το Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Το Υπηρεσιακό Συμβούλιο Μειονοτικής Εκπαίδευσης (Υ.Σ.Μ.Ε.) ιδρύθηκε με το άρθρο 1 του ν. 2341/1995 και ήταν επιφορτισμένο με την επιλογή και την τοποθέτηση των εκπαιδευτικών στα μειονοτικά σχολεία και την άσκηση αρμοδιοτήτων υπηρεσιακού και πειθαρχικού συμβουλίου για τους εκπαιδευτικούς αυτούς. Το Υ.Σ.Μ.Ε. απαρτιζόταν από τον πρόεδρο ο οποίος ήταν καθηγητής Α.Ε.Ι Παιδαγωγικού Τμήματος ή Παιδαγωγικού Τομέα και

¹²⁴ άρθρο 53 του ν. 4115/2013

¹²⁵ ΦΕΚ Α' 136/03.08.2021 «Αναβάθμιση του σχολείου, ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις»

τον αναπληρωτή του, τον αντιπρόεδρο ο οποίος ήταν ο Συντονιστής μειονοτικής εκπαίδευσης και ο αναπληρωτής του και από δύο επιστήμονες ειδικούς επί θεμάτων μειονοτικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και τους αναπληρωτές τους (άρθρο 1 παρ. 12). Όμως, το Υ.Σ.Μ.Ε. καταργήθηκε με το άρθρο 63 παρ.7 ν.4310/2014 και προβλέφθηκε ότι οι αρμοδιότητες του καταργηθέντος Υ.Σ.Μ.Ε. θα ασκούνται πλέον από τα οικεία υπηρεσιακά συμβούλια Π.Υ.Σ.Π.Ε, Π.Υ.Σ.Δ.Ε., Α.Π.Υ.Σ.Π.Ε., Α.Π.Υ.Σ.Δ.Ε., Κ.Υ.Σ.Π.Ε. και Κ.Υ.Σ.Δ.Ε. του Π.Δ. 1/2003 (Α' 1) ενώ τα θέματα εκπαιδευτικών που αφορούν το μειονοτικό πρόγραμμα των μειονοτικών σχολείων περιέρχονται στην αρμοδιότητα των Α.Π.Υ.Σ.Π.Ε. και Α.Π.Υ.Σ.Δ.Ε όπως προστέθηκε με την παρ.7 άρθρου 55 Ν.4386/2016.¹²⁶

2.4.3. Διευθυντές και Υποδιευθυντές μειονοτικών σχολείων

Ο νόμος 694/1977 όριζε ότι με υπουργική απόφαση καθορίζεται ο τρόπος διορισμού και τα καθήκοντα των διευθυντών και υποδιευθυντών των μειονοτικών σχολείων (άρθρο 7 παρ. 1 περ. δ). Έτσι με την ΥΑ 16287/1978¹²⁷ καθορίστηκε ότι Διευθυντής προσλαμβάνεται μουσουλμάνος δάσκαλος και υποδιευθυντής χριστιανός δάσκαλος ενώ με νεότερη Υπουργική Απόφαση¹²⁸ που ισχύει μέχρι σήμερα καθορίστηκαν τα εξής: διευθυντής διορίζεται εκπαιδευτικός του μειονοτικού προγράμματος ο οποίος υπηρετεί στην ίδια σχολική μονάδα. Αντίστοιχα υποδιευθυντής διορίζεται εκπαιδευτικός του ελληνόγλωσσου προγράμματος ο οποίος υπηρετεί στην ίδια σχολική μονάδα. Ειδικότερα, η επιλογή εκπαιδευτικού του μειονοτικού προγράμματος για τη θέση του Διευθυντή αποτελεί επιταγή του άρθρου 40 της Συνθήκης της Λωζάννης, σύμφωνα με το οποίο μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας έχουν δικαίωμα, μεταξύ άλλων, να διευθύνουν ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα.¹²⁹

Οι ανωτέρω διορίζονται με απόφαση του Περιφερειακού Διευθυντή Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας- Θράκης. Η θητεία τους εκκινεί από την έναρξη κάθε σχολικού έτους και διαρκεί ένα σχολικό έτος. Οι παραπάνω ρυθμίσεις έχουν εισαχθεί με την ΥΑ 3003Τ/174390/Ζ1/27-10-2014¹³⁰.

Για το διορισμό τους, ο διευθυντής και ο υποδιευθυντής επιλέγονται με βάση την προσωπικότητα, τη γενική τους συγκρότηση, την ικανότητα τους για ανάληψη πρωτοβουλιών, για επίλυση προβλημάτων σε θέματα που ανακύπτουν σχετικά με το σχολικό περιβάλλον καθώς και για δημιουργία κατάλληλου παιδαγωγικού περιβάλλοντος. Επιπλέον,

¹²⁶ ΦΕΚ Α 83/11.5.2016

¹²⁷ ΥΑ 16287/1978 (ΦΕΚ Β' 139 18.2.1978)

¹²⁸ ΥΑ 1983Σ/111597/Ζ1/12.08.2013 (ΦΕΚ 2120 τ.Β'/2013)

¹²⁹ Π. Πουλής, «Δίκαιο της εκπαίδευσης», σελ. 276

¹³⁰ ΦΕΚ Β 2990

επιλέγονται βάσει των σπουδών τους, της υπηρεσιακής κατάστασης, της διοικητικής εμπειρίας και της συνολικής υπηρεσίας στη μειονοτική εκπαίδευση (παρ. 2 περ. β της ΥΑ 198//2013).

Με την πρόσφατη ΥΑ 158//2018¹³¹ καθορίστηκε ο τρόπος επιλογής και τοποθέτησης Διευθυντών/ντριών - Υποδιευθυντών/ντριών των Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων Θράκης. Ειδικότερα και ακολουθώντας το ίδιο πνεύμα με τις προηγούμενες ρυθμίσεις για τους Διευθυντές και Υποδιευθυντές των μειονοτικών σχολείων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως «Διευθυντής/ντρια Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων Θράκης (ΜΙΘ) ορίζεται εκπαιδευτικός, μέλος της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, μεταξύ αυτών που διδάσκουν στα ΜΙΘ (μόνιμοι, αποσπασμένοι, αναπληρωτές)».

Ως «Υποδιευθυντής/ντρια των Μουσουλμανικών Ιεροσπουδαστηρίων Θράκης ορίζεται εκπαιδευτικός που δεν είναι μέλος της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης και υπηρετεί α) σε ΜΙΘ ή β) σε άλλη σχολική μονάδα της οικείας Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης». Κατά τα λοιπά ισχύουν όσα αναφέρονται στην προαναφερθείσα ΥΑ 198//2013 «περί Διορισμού Διευθυντών - Υποδιευθυντών Μειονοτικών σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης» όπως τροποποιήθηκε με την ΥΑ 300//2014.

Τέλος, ο Διευθυντής και ο Υποδιευθυντής των μειονοτικών σχολείων ασκούν και όλες τις αρμοδιότητες που προβλέπονται από την ισχύουσα νομοθεσία για τις ίδιες θέσεις στα δημόσια σχολεία¹³² ενώ με νόμο προβλέφθηκε η σύσταση κλάδου υπαλλήλων για γραμματειακή υποστήριξη των μειονοτικών σχολείων.¹³³

2.4.4. Από τους Σχολικούς Συμβούλους στους Συμβούλους Εκπαίδευσης

Με το νόμο 4310/2014 που άλλαξε ριζικά την διοικητική οργάνωση των μειονοτικών σχολείων καθώς επήλθαν σημαντικές μεταβολές στα όργανα εποπτείας, συστήθηκαν τέσσερις θέσεις σχολικών συμβούλων προκειμένου να συμβάλλουν στην επιστημονική και παιδαγωγική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών του μειονοτικού προγράμματος. Οι σχολικοί σύμβουλοι τοποθετήθηκαν ως εξής: ένας στην περιφερειακή ενότητα Ξάνθης, ένας σχολικός σύμβουλος για τις περιφερειακές ενότητες Ροδόπης και Έβρου, ένας για την δευτεροβάθμια

¹³¹ ΥΑ 158155/02 ΦΕΚ Β 4653 2018

¹³² βλ. ΥΑ 16287/1978 (ΦΕΚ Β' 139 18.2.1978)

¹³³ Αποτελείται από 40 θέσεις υπαλλήλων ΠΕ κατηγορίας. Κατά το άρθρο 42 παρ. 1 του ν. 2413/1996 (ΦΕΚ Α' 124/1996) όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρ.14 παρ. 10 ν. 2640/1998 (ΦΕΚ Α' 206/3-9-1998), η σχέση εργασίας των υπαλλήλων ρυθμίζεται με κανόνες ιδιωτικού δικαίου και είναι ορισμένου χρόνου. Η προκήρυξη, ο τύπος διορισμού τους και κάθε άλλο θέμα ρυθμίζεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ.21 του ν. 2817/2000.

εκπαίδευση. Για την τοποθέτησή τους σε θέση σχολικού συμβούλου προϋπόθεση αποτελούσε η δεκαετής τουλάχιστον προϋπηρεσία σε μειονοτικό πρόγραμμα πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αντιστοίχως ενώ κατά τα λοιπά εφαρμογή είχαν οι διατάξεις περί σχολικών συμβούλων της δημόσιας εκπαίδευσης (άρθρο 65 παρ. 2). Με την παράγραφο 3 του αυτού άρθρου συστήθηκε μία θέση σχολικού συμβούλου μουσουλμανικής θρησκείας για την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε μειονοτικά Γυμνάσια-Λύκεια και διδάσκουν μουσουλμανικά θρησκευτικά μαθήματα, των Ιεροδιδασκάλων του άρθρου 53 του ν. 4115/2013 που διδάσκουν σε δημόσια σχολεία και των εκπαιδευτικών με θρησκευτική ειδίκευση που υπηρετούν σε μουσουλμανικά Ιεροσπουδαστήρια. Προϋπόθεση επιλογής αποτελούσε η πενταετής προϋπηρεσία στα μουσουλμανικά ιεροσπουδαστήρια σε μάθημα μουσουλμανικής θρησκευτικής ειδίκευσης.

Όμως, με το άρθρο 110 παρ.1 περ.ιη' Ν.4547/2018¹³⁴, καταργήθηκε ο θεσμός του σχολικού συμβούλου.

Ο πρόσφατος νόμος 4823/2021¹³⁵ επανέφερε μερικώς τον προϊσχύοντα θεσμό του σχολικού συμβούλου. Ειδικότερα, με το άρθρο 10 του αυτού νόμου συστήνονται 800 θέσεις Συμβούλων Εκπαίδευσης μεταξύ των οποίων δύο θέσεις Συμβούλου Εκπαίδευσης Μειονοτικού Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Θράκης (ΠΕ73), μία θέση Συμβούλου Εκπαίδευσης Μειονοτικού Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Θράκης και μία θέση Συμβούλου Εκπαίδευσης Μουσουλμανικής Θρησκείας (άρθρο 10 περ. λβ, λγ, λδ).Οι προαναφερθείσες θέσεις κατανέμονται στις Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.

Οι Σύμβουλοι Εκπαίδευσης έχουν κατά βάση τις ίδιες αρμοδιότητες με τους Σχολικούς Συμβούλους του προϊσχύοντος καθεστώτος καθώς αναλαμβάνουν την παιδαγωγική και επιστημονική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών. Παρ' όλα αυτά, οι αρμοδιότητές τους εξειδικεύτηκαν με το νόμο αυτό. Ειδικότερα, προβλέφθηκε ότι ο Σύμβουλος Εκπαίδευσης αποτελεί ενεργό μέλος της σχολικής μονάδας καθώς συμμετέχει στη διαδικασία του συλλογικού προγραμματισμού και αυτοαξιολόγησής του έργου της σχολικής μονάδας και των δομών υποστήριξης της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επιπλέον, μεριμνά για τις εκπαιδευτικές ανάγκες, την εύρυθμη λειτουργία των βιβλιοθηκών και εργαστηρίων, παρακολουθεί διδασκαλίες κ.α. Προς τούτο, συνεργάζεται με το διδακτικό

¹³⁴ ΦΕΚ Α 102/12.6.2018

¹³⁵ ΦΕΚ Α' 136/03.08.2021

προσωπικό του σχολείου, το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων, τους διευθυντές αλλά τους προϊστάμενους του (άρθρο 10 παρ. 3).

Επιπλέον και σύμφωνα με την παράγραφο 5 του αυτού άρθρου «Η επιστημονική ευθύνη του μειονοτικού προγράμματος των μειονοτικών σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατανέμεται αποκλειστικά σε Συμβούλους Εκπαίδευσης Μειονοτικού Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αντίστοιχα. Ο Σύμβουλος Εκπαίδευσης Μουσουλμανικής Θρησκείας έχει την επιστημονική ευθύνη των μαθημάτων μουσουλμανικής θρησκευτικής ειδίκευσης των μουσουλμανικών ιεροσπουδαστηρίων, των μουσουλμανικών θρησκευτικών μαθημάτων στα μειονοτικά γυμνάσια - λύκεια και της διδασκαλίας του Κορανίου σε μαθητές - μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 36 του ν. 3536/2007 (Α' 42). Κατά τα λοιπά, η επιστημονική ευθύνη των μουσουλμανικών ιεροσπουδαστηρίων κατανέμεται σε Συμβούλους Εκπαίδευσης των λοιπών κλάδων της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης».

Αντιθέτως και όσον αφορά την παιδαγωγική ευθύνη των πρωτοβάθμιων μειονοτικών σχολείων Θράκης, αυτή ασκείται από κοινού με Συμβούλους Εκπαίδευσης του κλάδου ΠΕ70 ενώ η παιδαγωγική ευθύνη των δευτεροβάθμιων μειονοτικών σχολείων Θράκης, αυτή ασκείται από κοινού από τον Σύμβουλο Εκπαίδευσης Μειονοτικού Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και από Συμβούλους Εκπαίδευσης των λοιπών κλάδων. Τέλος, όσον αφορά τα μουσουλμανικά Ιεροσπουδαστήρια, η παιδαγωγική ευθύνη ανατίθεται σε Συμβούλους Εκπαίδευσης των κλάδων της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (άρθρο 10 παρ.6).

Το έργο των Συμβούλων Εκπαίδευσης εποπτεύεται και υποβοηθείται από τον Επόπτη Ποιότητας της Εκπαίδευσης της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης ενώ οι ίδιοι υπάγονται διοικητικά στον Διευθυντή Εκπαίδευσης(παρ. 2 και 9). Τέλος, αρμόδιο για θέματα της υπηρεσιακής κατάστασης τους είναι το Π.Υ.Σ.Π.Ε. ή Π.Υ.Σ.Δ.Ε (άρθρο 10 παρ. 7). Ο θεσμός των Συμβούλων Εκπαίδευσης και η συμβολή του στα θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης δεν έχει ακόμα αξιολογηθεί λόγω της πρόσφατης νομοθετικής ρύθμισής του. Ωστόσο, τα θέματα που επαφίενται στην αρμοδιότητα των Συμβούλων Εκπαίδευσης είναι καίρια και επιβάλλουν ειδικές παρεμβάσεις. Η συνεργασία του Συμβούλου Εκπαίδευσης με το διδακτικό προσωπικό, το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων καθώς και τον διευθυντή του μειονοτικού σχολείου κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να επισημανθούν αλλά και να αντιμετωπιστούν οι αδυναμίες της μειονοτικής εκπαίδευσης.

Εν κατακλείδι, το ελληνικό κράτος φαίνεται ότι ασχολήθηκε αρκετά με το ζήτημα του διοικητικού ελέγχου της μειονοτικής εκπαίδευσης καθώς οι περισσότερες νομοθετικές

παρεμβάσεις έχουν γίνει στο πλαίσιο της εποπτείας των μειονοτικών σχολείων. Η σύσταση θέσεων εποπτικών οργάνων και η μετέπειτα κατάργηση και αντικατάστασή τους από νέα εποπτικά όργανα όπως φανερώνουν οι συχνές νομοθετικές αλλαγές που εξετάστηκαν παραπάνω, δημιουργεί ένα μετέωρο θεσμικό πλαίσιο το οποίο υπόκειται σε συχνές αλλαγές που φαλκιδεύουν παρά ευνοούν το εκπαιδευτικό σύστημα. Από την εξέταση των νομοθετικών ρυθμίσεων που έχουν γίνει προκύπτει ότι έγιναν αρκετές εναλλαγές στα εποπτικά όργανα της μειονοτικής εκπαίδευσης ενώ τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένας εντονότερος κρατικός έλεγχος, τονίζοντας περισσότερο το δημόσιο χαρακτήρα της μειονοτικής εκπαίδευσης παρά τον ιδιωτικό. Επισημαίνεται ότι η έντονη κρατική εποπτεία κινείται πέρα από τα όρια που έχουν τεθεί με τη Συνθήκη ενώ η μετατόπιση της μειονοτικής εκπαίδευσης προς ένα ημιδημόσιο νομικό καθεστώς φαίνεται να αποτελεί προσπάθεια της ελληνικής πλευράς να απεγκλωβιστεί από τις τουρκικές παρεμβάσεις και την επιρροή σε μειονοτικά θέματα¹³⁶ παρά να απονείμει ουσιαστικά εκπαιδευτικά δικαιώματα στη μειονότητα. Αυτό βέβαια έχει ως αποτέλεσμα την απουσία ουσιαστικής νομοθετικής παρέμβασης στη ρύθμιση των θεμάτων της μειονοτικής εκπαίδευσης η οποία συνιστά ειδική μορφή εκπαίδευσης και λόγω αυτού απαιτεί διαφορετική προσέγγιση σε σχέση με τη δημόσια εκπαίδευση.

2.5. Διδακτικό Προσωπικό

Το διδακτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων απαρτίζεται από εκπαιδευτικούς του ελληνόγλωσσου προγράμματος και από εκπαιδευτικούς του μειονοτικού προγράμματος. Οι μεν πρώτοι διορίζονται με βάση τη κείμενη νομοθεσία που διέπει τους εκπαιδευτικούς της δημόσιας εκπαίδευσης ενώ οι εκπαιδευτικοί του μειονοτικού προγράμματος υπάγονται σε διαφορετικό καθεστώς το οποίο εξειδικεύεται σε διάφορους νόμους που ρυθμίζουν το εργασιακό καθεστώς τους. Το άρθρο 7 περ. α του ν. 694/1977 ορίζει ότι η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού των μειονοτικών σχολείων της Α'βάθμιας εκπαίδευσης καθορίζεται με νόμο που εκδίδει ο αρμόδιος Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων με βάση την ισχύουσα εκπαιδευτική νομοθεσία. Με βάση την εξουσιοδοτική διάταξη του νόμου αυτού, εκδόθηκε η ΥΑ Ζ2//1999¹³⁷ με την οποία καθορίστηκε η σύνθεση του διδακτικού προσωπικού.¹³⁸ Με βάση νεότερο νόμο¹³⁹, το διδακτικό προσωπικό του μειονοτικού προγράμματος των μειονοτικών σχολείων απαρτίζεται αποκλειστικώς από μέλη της

¹³⁶ Α. Ματάνα, Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους για τη Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης: Η περίπτωση της πρωτοβάθμιας μειονοτικής εκπαίδευσης, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 116, 2005, σελ. 116

¹³⁷ ΥΑ Ζ2/182 ΦΕΚ Β' 555 1999

¹³⁸ βλ. επίσης Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 252

¹³⁹ άρθρο 64 παρ. 1 του ν. 4310/2014 ΦΕΚ Α 258/8.12.2014

μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης ενώ διαφορετική ρύθμιση υπάρχει για το ελληνόγλωσσο πρόγραμμα των αυτών σχολείων, στο οποίο το διδακτικό προσωπικό δεν επιτρέπεται να απαρτίζεται από τα μέλη της μειονότητας της Θράκης. Προβλέπεται επίσης σύμφωνα με τις παραγράφους 2 και 3 του αυτού άρθρου η δυνατότητα μετάθεσης ή απόσπασης εκπαιδευτικών από άλλα μειονοτικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καθώς και από άλλα σχολεία προκειμένου να καλυφθούν οι κενές οργανικές θέσεις του ελληνόγλωσσου προγράμματος ενώ για το μειονοτικό πρόγραμμα οι εκπαιδευτικοί που μετατίθενται ή αποσπώνται πρέπει να προέρχονται αποκλειστικά από μειονοτικά σχολεία της Θράκης.

Ειδικότερα, το άρθρο 67 του ν. 4310/2014 ορίζει ότι οι κενές οργανικές θέσεις του μειονοτικού προγράμματος των μειονοτικών σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης καλύπτονται από τους εκπαιδευτικούς που ανήκουν στους ισχύοντες πίνακες επιτυχόντων του Κλάδου ΠΕ 73 «Εκπαιδευτικοί Μειονοτικού Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Θράκης» κατόπιν διαγωνισμού διενεργημένου από το Α.Σ.Ε.Π. Στον παραπάνω Κλάδο εγγράφονται όσοι είναι α) απόφοιτοι της Ε.Π.Α.Θ,β) απόφοιτοι του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης¹⁴⁰,γ) απόφοιτοι του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης¹⁴¹ με τις προϋποθέσεις που εξειδικεύονται στο άρθρο. Αντιθέτως, οι εκπαιδευτικοί του ελληνόγλωσσου προγράμματος ανήκουν στον Κλάδο ΠΕ70.

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι εκπαιδευτικοί του ελληνόγλωσσου προγράμματος δεν λαμβάνουν κάποια ιδιαίτερη εκπαίδευση όσον αφορά το δίγλωσσο περιβάλλον διδασκαλίας. Ως αποτέλεσμα, έρχονται αντιμέτωποι με προβλήματα τα οποία δεν μπορούν να υπερκεραστούν λόγω της απουσίας ειδικής κατάρτισης. Τα θέματα που ανακύπτουν αφορούν την ιδιαιτερότητα και τις ευαισθησίες των μαθητών, οι οποίοι δεν γνωρίζουν καλά την

¹⁴⁰ βλ. άρθρο 7Α παρ.2 του ν. 3848/2010 όπως προστέθηκε με το άρθρο 67 του ν. 4310/2014 και τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο 14 παρ. 2 του ν. 4452/2017 «β) οι απόφοιτοι του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, που έχουν εισαχθεί από το ακαδημαϊκό έτος 2011-2012 έως το ακαδημαϊκό έτος 2016-2017, εφόσον κατά τη διάρκεια των σπουδών τους έχουν αξιολογηθεί επιτυχώς σε επτά (7) τουλάχιστον διδακτικά αντικείμενα-μαθήματα που εμπίπτουν στις ακόλουθες γνωστικές περιοχές «Τουρκική γλώσσα και η Διδακτική της», «Μειονοτική Εκπαίδευση» και «Θέματα πολυγλωσσίας και πολυπολιτισμικότητας»

¹⁴¹ βλ. οπ. π. άρθρο 14 παρ. 2 του ν. 4452/2017 «γ) οι απόφοιτοι του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης που εισήλθαν σύμφωνα με την παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου περί επιπλέον αριθμού εισακτέων και έχουν αξιολογηθεί επιτυχώς σε όλα τα μαθήματα που προσφέρει ο Τομέας Μειονοτικής Εκπαίδευσης.»

ελληνική γλώσσα αλλά ούτε οι εκπαιδευτικοί είναι εξοικειωμένοι με δίγλωσσους μαθητές. Αναμφισβήτητα, η φοίτηση σε μειονοτικό σχολείο δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται το ίδιο με τη φοίτηση των μαθητών με μητρική την ελληνική σε δημόσια σχολεία.

Από την άλλη πλευρά, οι εκπαιδευτικοί του μειονοτικού προγράμματος στην πλειονότητά τους ήταν απόφοιτοι της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης (Ε.Π.Α.Θ.) η οποία ιδρύθηκε με το Β.Δ. 31/1968 και καταργήθηκε την 31.8.2014 με το άρθρο 35, παρ. 7α ν. 4186/2013. Ιδρύθηκε με σκοπό την μόρφωση και κατάρτιση των μουσουλμάνων δασκάλων. Ο ν. 695/1977 όριζε ότι οι απόφοιτοι της Ακαδημίας θα προσλαμβάνονταν ως δημόσιοι εκπαιδευτικοί λειτουργοί στα μειονοτικά σχολεία (άρθρο 3) ενώ η παρ. 7 του ίδιου άρθρου όριζε ότι οι απόφοιτοι της Ε.Π.Α.Θ. θα προτιμώνται κατά την πρόσληψη διδακτικού προσωπικού στα μειονοτικά σχολεία.

Αρχικά, η Ε.Π.Α.Θ. ήταν διετούς φοίτησης και νομικά ισότιμη προς τις λοιπές Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Οι τελευταίες στη συνέχεια αναβαθμίστηκαν ενώ το καθεστώς της Ε.Π.Α.Θ. παρέμεινε το ίδιο. Συγκεκριμένα, με το Π.Δ 130/1990 οι απόφοιτοι των Παιδαγωγικών Ακαδημιών εξομοιώθηκαν με τους απόφοιτους ΑΕΙ. Αντιθέτως, παρόμοια πρόβλεψη δεν υπήρχε για τους απόφοιτους της Ε.Π.Α.Θ λόγω του «ειδικού χαρακτήρα» της σχολής.¹⁴² Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι απόφοιτοι να παραμένουν εγκλωβισμένοι σε ένα επαγγελματικό καθεστώς κατώτερο από εκείνο των υπόλοιπων Ακαδημιών τόσο σε επίπεδο κατάρτισης όσο και επαγγελματικής ανέλιξης λόγω της ιδιότητας τους ως μέλη μειονότητας. Οι απόφοιτοι της Ε.Π.Α.Θ. δεν μπορούσαν να προσληφθούν σε καμία άλλη δημόσια θέση αλλά μόνο σε θέσεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας μειονοτικής εκπαίδευσης. Η Ανεξάρτητη Αρχή «Συνήγορος του Πολίτη» στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της σύμφωνα με τα αρ. 3 και 4 του ν. 3094/2003 και έχοντας λάβει τις υπ' αριθμ. 11362 και 12417/2007 αναφορές πτυχιούχων της Ε.Π.Α.Θ. αναφορικά με την ακαδημαϊκή και επαγγελματική διαβάθμιση του πτυχίου τους, επισήμανε μεταξύ άλλων, ότι το επίπεδο σπουδών της Ε.Π.Α.Θ. αποτελεί μείζον πρόβλημα της μειονοτικής εκπαίδευσης τόσο για τους μαθητές των μειονοτικών σχολείων όσο και για τους ίδιους τους πτυχιούχους ενώ επισήμανε την ανάγκη αναβάθμισης του πτυχίου της Ακαδημίας. Επιπλέον, τόνισε ότι η μεταχείριση των πτυχιούχων της Ε.Π.Α.Θ. δεν συνάδει με την αρχή της ίσης μεταχείρισης και επεσήμανε την ανάγκη λήψης μέτρων για την ακαδημαϊκή εξίσωση των παλαιών πτυχιούχων της Ε.Π.Α.Θ.. Πέρα από το εργασιακό καθεστώς των αποφοίτων της Ε.Π.Α.Θ. το οποίο ήταν κατώτερο των αντίστοιχων Παιδαγωγικών Τμημάτων, οι μαθητές

¹⁴² Βλ. το από 13-5-2008 Πόρισμα της Ανεξάρτητης Αρχής Συνήγορος του Πολίτη σχετικά με το επίπεδο σπουδών, τη διαβάθμιση του πτυχίου και τα επαγγελματικά δικαιώματα των μειονοτικών δασκάλων στο Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ.2 <https://www.synigoros.gr/resources/docs/200103.pdf> Πρόσβαση την 21η Οκτωβρίου 2021

των μειονοτικών σχολείων ετίθεντο εξαρχής σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους μαθητές των λοιπών σχολείων ως προς την παρεχόμενη εκπαίδευση καθώς φοιτούσαν σε σχολεία τα οποία στελεχώνονταν από πτυχιούχους μειωμένων προσόντων. Γενικά, η Ανεξάρτητη Αρχή επισήμανε προβλήματα τα οποία ήταν ήδη γνωστά και έπρεπε να ρυθμιστούν νομοθετικά.

Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω η Ε.Π.Α.Θ. λειτούργησε ως τριετούς φοίτησης ενώ στη συνέχεια καταργήθηκε.¹⁴³ Λόγω της κατάργησης της έπρεπε να ρυθμιστεί γρήγορα το θέμα των αποφοίτων της προκειμένου να μην μείνει μετέωρο το εργασιακό καθεστώς των πτυχιούχων. Με την ΥΑ 187388/Η2/3164/Ε/2014¹⁴⁴, αφού λήφθηκε υπόψη το ανωτέρω γεγονός, ορίστηκαν οι προϋποθέσεις εξομοίωσης των αποφοίτων της Ε.Π.Α.Θ. προς τους πτυχιούχους Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης των Α.Ε.Ι. η οποία θα υλοποιηθεί από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Δ.Ε.) του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 15 του Νόμου 4283/2014. Το συγκεκριμένο Τμήμα επιλέχθηκε λόγω της θέσης του καθώς όλα τα σχολεία μειονοτικής εκπαίδευσης βρίσκονται στη Θράκη και το πλησιέστερο Παιδαγωγικό Τμήμα ΑΕΙ βρίσκεται στην Αλεξανδρούπολη.

Λίγο πριν την κατάργηση της Ε.Π.Α.Θ και συγκεκριμένα από το ακαδημαϊκό έτος 2011-2012 και μετά, λειτουργούσε άτυπα Τομέας Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ειδικότερα, κάθε χρόνο εκδιδόταν Υπουργική απόφαση σύμφωνα με την οποία καθοριζόταν επιπλέον αριθμός εισακτέων, προερχόμενων από τη μουσουλμανική μειονότητα.¹⁴⁵ Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση οι φοιτητές υποχρεούνται να παρακολουθούν τουλάχιστον 7 μαθήματα που εμπίπτουν στις γνωστικές περιοχές «Τουρκική γλώσσα και η Διδακτική της», «Μειονοτική Εκπαίδευση» και «Θέματα πολυγλωσσίας και πολυπολιτισμικότητας»¹⁴⁶. Μετά την κατάργηση της Ε.Π.Α.Θ. και την εισαγωγή του ν. 4386/2016 και σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Π.Τ.Δ.Ε του Α.Π.Θ. συστάθηκε Τομέας Μειονοτικής Εκπαίδευσης με την έκδοση Υπουργικής Απόφασης¹⁴⁷, έχοντας πλέον θεσμική κατοχύρωση.

¹⁴³ Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 258

¹⁴⁴ ΦΕΚ Β 3163 – 25.11.2014

¹⁴⁵ Η πρώτη Υπουργική Απόφαση που εκδόθηκε σχετικά με την πρόβλεψη επιπλέον αριθμού εισακτέων στο Π.Τ.Δ.Ε του Α.Π.Θ. ήταν η Υ.Α. Φ.151/65680/Β6 ΦΕΚ Β' 1202/11.

¹⁴⁶ Λόγω της ύπαρξης αυτού του Τομέα, έστω και ατύπως, προβλέφθηκε στο άρθρο 67 ν. 4310/2014 ότι οι απόφοιτοι του παραπάνω Τμήματος, μέλη της μειονότητας, εισαχθέντες από το ακαδημαϊκό έτος 2011-12 και μετά και έχοντας αξιολογηθεί επιτυχώς σε επτά τουλάχιστον διδακτικά αντικείμενα – μαθήματα που εμπίπτουν στις ακόλουθες γνωστικές περιοχές «Τουρκική γλώσσα και η Διδακτική της», «Μειονοτική Εκπαίδευση» και «Θέματα πολυγλωσσίας και πολυπολιτισμικότητας» εγγράφονται στον Κλάδο ΠΕ73.

¹⁴⁷ βλ. ΥΑ σχετικά με τη σύσταση τομέα μειονοτικής εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό τμήμα του ΑΠΘ στο <https://www.minedu.gov.gr/ypapegan/ypour-apof/25995-15-12-16-systasi-tomea-meionotikis-ekpaidefsis-sto-raidagogiko-tmima-tou-arth-2> Ανακτήθηκε στις 26-10-2021

Έτσι, το Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ. είναι υπεύθυνο για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση των μελλοντικών εκπαιδευτικών του μειονοτικού προγράμματος.¹⁴⁸ Η πρόβλεψη αυτή έγινε, σύμφωνα με την Αιτιολογική έκθεση, με γνώμονα τη απαγκίστρωση των μελών της μειονότητας από «τα στενά γεωγραφικά όρια και τους πολιτισμικούς περιορισμούς της Θράκης» καθώς και την αναβάθμιση του επιπέδου σπουδών τους.

Παράλληλα, με το ν. 4310/2014, υπήρξε πρόβλεψη για την ίδρυση Διδασκαλείου Εκπαιδευτικών Μειονοτικού Προγράμματος (Δ.Ε.Μ.Π.) στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης στο οποίο θα γίνονταν δεκτοί μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης που είναι απόφοιτοι Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης της ημεδαπής και η λειτουργία του οποίο θα ξεκινούσε το ακαδημαϊκό έτος 2015-2016 (άρθρο 66). Αντικείμενο του εν λόγω Διδασκαλείου θα ήταν η μετεκπαίδευση των αποφοίτων ενώ παράλληλα θα απένεμε Δίπλωμα Μετεκπαίδευσης. Η λειτουργία του Διδασκαλείου όμως δεν έχει υλοποιηθεί καθώς, σύμφωνα με την Αιτιολογική έκθεση, οι απόφοιτοι των παιδαγωγικών τμημάτων, μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας θα έπρεπε, προκειμένου να εγγραφούν στον κλάδο ΠΕ73, να παρακολουθήσουν διετές πρόγραμμα σπουδών στο εν λόγω Διδασκαλείο. Κάτι τέτοιο θα έθιγε την αρχή της ίσης μεταχείρισης καθώς για την εγγραφή σε κλάδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αρκεί η τετραετής φοίτηση σε συναφές τμήμα ενώ ειδικά για τους αποφοίτους και μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας θα καθίστατο αναγκαία η φοίτηση σε Παιδαγωγικό Τμήμα (4 έτη φοίτησης) και στη συνέχεια σε Διδασκαλείο (2 έτη φοίτησης) για εγγραφή στο κλάδο ΠΕ73. Στην εν λόγω Αιτιολογική Έκθεση, αναφερόταν επίσης ότι τα διδασκαλεία ως θεσμός έχουν καταργηθεί προ πολλού και έτσι δεν προβλέπεται η ίδρυση Διδασκαλείου όπως αρχικά προβλέφθηκε με το ν. 4310/2014.

Ως εκ τούτου, το Παιδαγωγικό Τμήμα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης συνεχίζει να είναι υπεύθυνο για την εξομοίωση των αποφοίτων της Ε.Π.Α.Θ. προς τους πτυχιούχους Α.Ε.Ι. όπως προβλέφθηκε στο άρθρο 15 του ν. 4283/2014 ενώ παράλληλα είναι υπεύθυνο για τη διαρκή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε μειονοτικά σχολεία (άρθρο 14 παρ. 4 του ν. 4452/2017).

Υπό αυτό το πρίσμα, με τον πρόσφατο νόμο 4452/2017, στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης της Παιδαγωγικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης προβλέφθηκε επιπλέον αριθμός εισακτέων ο οποίος θα προέρχεται αποκλειστικά από τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης ενώ βασική παράμετρος αποτελεί η επιλογή και

¹⁴⁸ βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Ρύθμιση θεμάτων του κρατικού Πιστοποιητικού Γλωσσομάθειας, της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας και άλλες διατάξεις»

επιτυχής αξιολόγηση στα μαθήματα που προσφέρει ο Τομέας Μειονοτικής Εκπαίδευσης του παραπάνω Τμήματος (άρθρο 14 παρ. 1). Επιπλέον εισακτέοι προβλέφθηκαν και στην εισαγωγική κατεύθυνση Μουσουλμανικών Σπουδών του Τμήματος Θεολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με το άρθρο 42 παρ. 6 του ν. 4521/2018.¹⁴⁹ Κατ' εξουσιοδότηση των παραπάνω νόμων, εκδόθηκε η ΥΑ Φ.2//2017¹⁵⁰ η οποία όριζε ότι ο αριθμός των εισακτέων θα είναι 15 ενώ ο ίδιος αριθμός καθορίστηκε και για την κατεύθυνση Μουσουλμανικών Σπουδών του Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ με την ΥΑ Φ.1//2018.¹⁵¹

Η σύσταση Τομέα Μειονοτικής Εκπαίδευσης αποτελεί μεγάλο βήμα για τη μειονοτική εκπαίδευση. Η βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών αποτελούσε πάγιο αίτημα τόσο των ίδιων των εκπαιδευτικών όσο και των γονιών των μαθητών των μειονοτικών σχολείων. Το δίγλωσσο περιβάλλον διδασκαλίας είναι απαιτητικό γ' αυτό και χρειάζεται συγκροτημένη πολιτική, εξειδικευμένες γνώσεις και διδακτικό προσωπικό υψηλά καταρτισμένο για την αντιμετώπιση των δυσκολιών και των παθογενειών που αντιμετωπίζει η μειονοτική εκπαίδευση.

Ωστόσο, αυτό που γίνεται αντιληπτό στο μειονοτικό σχολείο είναι η ύπαρξη δύο εκπαιδευτικών προγραμμάτων χωρίς ουσιαστική επικοινωνία.¹⁵² Με άλλα λόγια, οι εκπαιδευτικοί των δύο προγραμμάτων δεν συνεργάζονται αλλά συνυπάρχουν στο μειονοτικό σχολείο καθώς τα δύο προγράμματα διδασκαλίας εναλλάσσονται χωρίς κανένα σημείο σύνδεσης ενώ τα ακατάλληλα διδακτικά μέσα επιτείνουν το πρόβλημα. Βάσει των ανωτέρω απαραίτητη κρίνεται η συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των δύο προγραμμάτων πάνω σε θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης με στόχο την άμβλυνση των αδυναμιών που παρουσιάζονται και την ουσιαστική επικοινωνία των δύο προγραμμάτων, η οποία θα συμβάλει στην ομαλή κοινωνική ένταξη των μαθητών. Συνεπώς, κρίνεται καθοριστικός ο ρόλος του Σύμβουλου Εκπαίδευσης ο οποίος καταγράφει τις αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και ο ρόλος του Παιδαγωγικού Τμήματος του Δ. Π.Θ. το οποίο καλείται να συμβάλει στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των δύο προγραμμάτων.

2.6. Σχολική Εφορεία

Η Σχολική Εφορεία αναλαμβάνει τη διαχείριση των υποθέσεων των μειονοτικών σχολείων και ιδιαίτερα ζητήματα που αφορούν την ακίνητη περιουσία των σχολείων ενώ ρυθμίσεις

¹⁴⁹ ΦΕΚ Α 38/2.3.2018

¹⁵⁰ ΥΑ Φ.253.1/128977/Α5 ΦΕΚ Β 2738 2017

¹⁵¹ ΥΑΦ.153.1/93754/Α5 ΦΕΚ Β 2213 2018

¹⁵² Α. Ματάνα, *οπ.π.* σελ.120, D. Zachos et al., *Minority Education in Greece: Thrace Muslim Teachers' Approaches and Views, Preschool & Primary Education*, Vol. 8, No. 2, p.146

σχετικά με τη συγκρότηση των Σχολικών Εφορειών των Μειονοτικών σχολείων περιέχονται στο ν. 694/1977. Στον αυτό νόμο στο άρθρο 6 παρ.1 ορίζεται ότι τα μειονοτικά σχολεία έχουν τριμελή Εφορεία η οποία συγκροτείται με απόφαση του Νομάρχη¹⁵³. Ειδικότερα, τα μέλη πρέπει να είναι γονείς ή κηδεμόνες μαθητών στο οικείο μειονοτικό σχολείο. Επιπλέον για την ανακήρυξη των μελών διενεργούνται εκλογές κατά τις οποίες ψηφίζουν οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών του μειονοτικού σχολείου οι οποίοι πρέπει να είναι ταυτοχρόνως και μόνιμοι κάτοικοι της εκπαιδευτικής περιφέρειας (παρ. 2). Σχετικά με τον χρόνο θητείας των μελών, ορίζεται τριετής οπότε και διενεργούνται εκ νέου εκλογές. Κατά την διάρκεια της θητείας των μελών της Σχολικής Εφορείας, τα μέλη πρέπει να διατηρούν την ιδιότητά τους ως γονείς των μαθητών ενώ αν η ιδιότητα αυτή εκλείψει, τότε ο Νομάρχης επιλέγει άλλον στη θέση αυτή (παρ.4). Τέλος, ο οικείος νόμος ορίζει ότι τα καθήκοντα των μελών της Σχολικής εφορείας καθώς και η διαδικασία ανάδειξης των μελών αυτών καθορίζεται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (παρ.5).

Ως εκ τούτου, η ΥΑ 620//2002¹⁵⁴ καθορίζει τα καθήκοντα της Σχολικής Εφορείας τα οποία είναι η είσπραξη των υποχρεωτικών εισφορών και άλλων πόρων, η διαχείριση οικονομικών πόρων για τα έξοδα λειτουργίας του σχολείου, η εκποίηση της ακίνητης περιουσίας του σχολείου καθώς και υλικών του σχολείου προκειμένου το εισπραχθέν ποσό να διατεθεί για άλλα σχολεία της περιοχής, η εκμίσθωση ακίνητης περιουσίας του σχολείου, η καταβολή μισθών στο διδακτικό προσωπικό, η ανάληψη χρημάτων από τα Δημόσια Ταμεία, η λογοδοσία ενώπιον του Προϊστάμενου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Μειονοτικών Σχολείων, της Νέας Σχολικής Εφορείας, της Συνέλευσης των Γονέων και Κηδεμόνων για τους λόγους που ορίζονται στις παραγράφους 7 και 9, η διαχείριση του σχολικού ταμείου και η τήρηση βιβλίου Ταμείου, ακίνητης περιουσίας, υλικού, πράξεων, πρωτοκόλλου. Τέλος, εάν το σχολείο είναι βακούφιο και έχει και βακουφική περιουσία, η Σχολική Εφορεία διατηρεί τις αρμοδιότητες χωρίς όμως ανάμειξη στην διαχείριση της βακουφικής περιουσίας ενώ υποχρεούται σε λογοδοσία ενώπιον της Διαχειριστικής Επιτροπής του Βακουφίου. Στην ίδια Υπουργική Απόφαση καθορίζονται εξαντλητικά και τα καθήκοντα του Προέδρου, του Ταμιά και του Γραμματέα.

Προβλέπεται η σύγκληση τακτικής συνέλευσης δύο φορές το χρόνο και έκτακτης συνέλευσης όταν κριθεί απαραίτητο από τον Πρόεδρο. Τα μέλη της Σχολικής Εφορείας υποχρεούνται να

¹⁵³ Σύμφωνα με το άρθρ.14 παρ.1 Ν.2986/2002 το οποίο τροποποίησε το άρθρο 9 παρ. 19 του ν. 2817/2000 ,όπου στις κείμενες διατάξεις για τα μειονοτικά σχολεία αναφέρεται ο νομάρχης, νοείται ο Γενικός Γραμματέας της οικείας Περιφέρειας. Πλέον με το ν. 4563/2018 αρ. 17 παρ. 4, όπου στο ν. 694/1977 αναφέρεται «ο οικείος Νομάρχης», αυτός αντικαθίσταται από τον «οικείο Περιφερειακό Διευθυντή Εκπαίδευσης».

¹⁵⁴ ΥΑ 62092 ΦΕΚ Β 776 2002

παρίστανται στις συνεδριάσεις, διαφορετικά η απουσία τους από δύο συνεδριάσεις ισοδυναμεί με παραίτηση. Τέλος, τα μέλη υπέχουν από κοινού παράλληλη ευθύνη για κάθε διαχειριστική ανωμαλία η οποία κατά το Νόμο αποτελεί ποινικό αδίκημα.

Αναφορικά με την ανάδειξη των μελών της Σχολικής Εφορείας, εκδόθηκε η ΥΑ 209//2018¹⁵⁵ περί Διαδικασίας εκλογής Εφορειών των μειονοτικών σχολείων της Θράκης. Κατά το άρθρο 1, κάθε τρία χρόνια το μήνα Δεκέμβριο ο Περιφερειακός Διευθυντής Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης προκηρύσσει εκλογές μεταξύ των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών των μειονοτικών σχολείων. Μέσα σε προθεσμία δέκα ημερών, οι ενδιαφερόμενοι καταθέτουν αιτήσεις υποψηφιότητας προκειμένου να συνταχθεί ονομαστικός κατάλογος των υποψηφίων με την διαδικασία που ορίζουν οι παράγραφοι 4, 5 και 6 του αυτού άρθρου. Παράλληλα, υπάρχει πρόβλεψη στο άρθρο 12 για την περίπτωση που δεν διενεργούνται εκλογές στα μειονοτικά σχολεία, «ο Περιφερειακός Διευθυντής Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης διορίζει τριμελή Σχολική Εφορεία με τα αναπληρωματικά μέλη της, ύστερα από πρόταση των Διευθυντών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην αρμοδιότητα των οποίων ανήκουν τα μειονοτικά σχολεία και εισήγηση του Προϊστάμενου του Γραφείου Μειονοτικής Εκπαίδευσης της Περιφερειακής Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης».

Κατά το άρθρο 4 του ν. 3194/2003 «οι διατάξεις που ισχύουν για την επιχορήγηση των σχολικών επιτροπών των δημόσιων σχολείων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την κάλυψη των αντίστοιχων δαπανών εφαρμόζονται και για την επιχορήγηση των σχολικών εφορειών των μειονοτικών σχολείων που προβλέπονται από την παράγραφο 1 του άρθρου 14 του Ν. 2986/2002.»

Αναφορικά με τα Ιεροσπουδαστήρια, προβλέπεται από το νόμο η λειτουργία Σχολικής Εφορείας, η συγκρότηση της οποίας γίνεται κατόπιν απόφασης του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων. Κατά το άρθρο 4 περ. γα,γβ,γγ του ν. 2621/1998 όπως προστέθηκαν με το άρθρο 32 παρ.1 ν.4713/2020¹⁵⁶ και ισχύουν, η Σχολική Εφορεία των Ιεροσπουδαστηρίων αποτελείται από πενταμελές συλλογικό όργανο και η θητεία των μελών της είναι διετής και όχι τριετής όπως των Σχολικών Εφορειών των μειονοτικών σχολείων. Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται οι αρμοδιότητες και οτιδήποτε άλλο αφορά την οικονομική διαχείριση και λειτουργία τους. Σύμφωνα με την υποπεριπτ. γβ, στην σχολική εφορεία μετέχουν ο οικείος Μουφτής ως Πρόεδρος και ύστερα από πρόταση του, ο

¹⁵⁵ ΥΑ 209295/Η2 ΦΕΚ Β 5683 2018

¹⁵⁶ ΦΕΚ Α 147/29.7.2020

αναπληρωτής του ο οποίος απαιτείται να είναι εκπαιδευτικός κλάδου ΠΕ 73 ή εξέχον μέλος της μουσουλμανικής κοινότητας με γνώσεις θεολογικές, 4 γονείς ή κηδεμόνες των οποίων τα παιδιά τους φοιτούν στο Ιεροσπουδαστήριο και 4 αναπληρωτές κατόπιν εκλογής από τους γονείς ή κηδεμόνες του Ιεροσπουδαστηρίου.

Προβλέπεται επίσης επιχορήγηση από πιστώσεις του τακτικού προϋπολογισμού και του προϋπολογισμού δημοσίων επενδύσεων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατόπιν απόφασης του αρμοδίου οργάνου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Ο θεσμός της Σχολικής Εφορείας διατηρήθηκε για τα μειονοτικά σχολεία παρότι οι αντίστοιχες σχολικές εφορείες του άρθρου 40 του ν. 1566/1985 καταργήθηκαν.¹⁵⁷ Ωστόσο, ο ρόλος και οι ευθύνες των Σχολικών Εφορειών έχουν περιοριστεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες λόγω του έντονου κρατικού παρεμβατισμού στα θέματα μειονοτικής εκπαίδευσης. Απόρροια αυτού είναι το πραγματικό γεγονός ότι τα μέλη της μειονότητας δεν έχουν βήμα για ουσιαστικές παρεμβάσεις στο χώρο της μειονοτικής εκπαίδευσης ενώ η κρατική εποπτεία και παρέμβαση επεκτείνεται στα περισσότερα εκπαιδευτικά θέματα.¹⁵⁸ Η ανάμειξη των γονέων των μαθητών στη διαχείριση των οικονομικών πόρων και λειτουργία των μειονοτικών σχολείων μέσω του θεσμού της Σχολικής Εφορείας κρίνεται αναγκαία διότι τα μέλη της μειονότητας μπορούν να διαγνώσουν και να αντιμετωπίσουν τις αδυναμίες του μειονοτικού εκπαιδευτικού συστήματος καλύτερα από κάποιον που δεν αποτελεί μέλος της μειονότητας. Τα μέλη της μειονότητας πρέπει να έχουν λόγο και συμμετοχή στην εποπτεία για μια πιο ολιστική προσέγγιση λόγω της ειδικής μορφής εκπαίδευσης.

2.7. Προσχολική εκπαίδευση¹⁵⁹

Η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης προβλέπει στο άρθρο 41 την υποχρέωση του κράτους όπου διαβιεί μουσουλμανική μειονότητα να παρέχει «τας προσηκούσας ευκολίας προς εξασφάλισιν της εν τοις δημοτικοίς σχολείοις παροχής, εν τη ιδία αυτών γλώσση, της διδασκαλίας εις τα τέκνα» των μελών της μειονότητας. Σύμφωνα με τη γλωσσική διατύπωση του άρθρου συνάγεται ότι η υποχρέωση παροχής εκπαίδευσης εξαντλείται μόνο στην παροχή δημοτικής εκπαίδευσης. Υπό αυτό το πρίσμα, η ελληνική νομοθεσία, προσκολλημένη στο γράμμα της Συνθήκης, περιέχει ρυθμίσεις που αφορούν ως επί το πλείστον τη φοίτηση σε δημοτικά μειονοτικά σχολεία. Αξίζει να σημειωθεί ότι με το ν. 1566/1985 ορίστηκε ότι η

¹⁵⁷Π.Πουλής, Δίκαιο της Εκπαίδευσης, σελ. 284

¹⁵⁸ E. Verhas, *οπ.π.*, σελ.18

¹⁵⁹Ο όρος «προσχολική αγωγή» αντικαταστάθηκε από τον όρο «προσχολική εκπαίδευση» με το άρθρο 49 παρ.3 Ν.4547/2018, ΦΕΚ Α 102/12.6.2018.

πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρέχεται στο νηπιαγωγείο και στο δημοτικό σχολείο (άρθρο 2 παρ. 1).

Η Συνθήκη Ειρήνης υπεγράφη το 1923, περίοδο κατά την οποία στην Ελλάδα η φοίτηση σε νηπιαγωγεία δεν ήταν υποχρεωτική ενώ η προσέλευση μαθητών σε αυτά ήταν μικρή.¹⁶⁰ Αργότερα με το ν. 309/1976, ορίστηκε ότι η προσχολική εκπαίδευση δύναται να καταστεί υποχρεωτική με πρόταση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (άρθρο 4 παρ. 3) θέτοντας τα θεμέλια για την μετέπειτα νομοθετική ρύθμιση της υποχρεωτικής φοίτησης σε νηπιαγωγεία. Μόλις το 2006 με το ν. 3518/2006 η φοίτηση σε νηπιαγωγεία κατέστη υποχρεωτική, τροποποιώντας το άρθρο 3 παρ. 3 του ν. 1566/1985¹⁶¹ που ίσχυε μέχρι τότε. Ο ν. 1566/1985 τροποποιήθηκε εκ νέου με το άρθρο 33 παρ.3 Ν.4521/2018¹⁶² ενώ με νεότερο νόμο η παράγραφος αντικαταστάθηκε και ισχύει ως εξής έως σήμερα :

«3. Η φοίτηση στα νηπιαγωγεία είναι διετής και εγγράφονται σε αυτά νήπια, που συμπληρώνουν, την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής, ηλικία τεσσάρων (4) ετών.»

«4. Η φοίτηση όσων νηπίων την 31η Δεκεμβρίου του έτους εγγραφής συμπληρώνουν ηλικία πέντε (5) ετών, είναι υποχρεωτική σε όλη τη Χώρα. Για τα νήπια που συμπληρώνουν ηλικία τεσσάρων (4) ετών, σύμφωνα με την παρ. 3 γίνεται υποχρεωτική σταδιακά, από το σχολικό έτος 2018-2019 και σε κάθε περίπτωση εντός τριετίας, κατά δήμους, οι οποίοι ορίζονται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Παιδείας και Θρησκευμάτων, εφαρμοζόμενου σε κάθε περίπτωση του δεύτερου εδαφίου της παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 1566/1985» (άρθρο 34 Ν.4704/2020)¹⁶³.

Λόγω της σχετικά πρόσφατης νομοθετικής ρύθμισης περί υποχρεωτικότητας φοίτησης σε νηπιαγωγεία, πρόβλεψη για δίγλωσσα νηπιαγωγεία, στα οποία να μπορούν να φοιτούν οι μικροί μαθητές της μουσουλμανικής μειονότητας, δεν υπήρχε.¹⁶⁴ Έτσι, η μόνη διέξοδος των μαθητών αυτών ήταν και είναι η φοίτηση σε ελληνόγλωσσα νηπιαγωγεία. Πέρα όμως από την έλλειψη δίγλωσσης προσχολικής εκπαίδευσης, ένα ακόμη πρόβλημα που είχε ανακύψει όσον αφορά την φοίτηση σε νηπιαγωγεία ήταν ότι τα δημόσια νηπιαγωγεία ήταν ανεπαρκή στην περιοχή της Δυτικής Θράκης ενώ σε ορεινές περιοχές όπου διαβιούσαν μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας δεν υπήρχαν νηπιαγωγεία μέχρι το 1990.¹⁶⁵ Αυτό εν μέρει

¹⁶⁰ Κ. Δ. Παρούτσας, Η υποχρεωτικότητα φοίτησης στο Νηπιαγωγείο, ανακτήθηκε στις 21/10/2021 από https://paroutsas.jmc.gr/iproxr_nip.htm

¹⁶¹ ΦΕΚ Α' 167

¹⁶² ΦΕΚ Α' 38

¹⁶³ ΦΕΚ Α 133/14.7.2020

¹⁶⁴ Ν. Ασκούνη, Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη, Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης, σελ. 65

¹⁶⁵ οπ. π. , βλ. επίσης Κ. Τσιούμης, Λεπτές Ισορροπίες, Μειονοτικά Ζητήματα και Εκπαίδευση Γλωσσικών μειονοτήτων στη Μεταπολεμική Ελλάδα, σελ. 157

αντιμετωπίστηκε μετά την εισαγωγή της ρύθμισης περί υποχρεωτικότητας φοίτησης σε νηπιαγωγεία με τη δημιουργία νηπιαγωγείων στις περιοχές της Δυτικής Θράκης.

Παρ' όλα αυτά, η φοίτηση σε ελληνόγλωσσο νηπιαγωγείο δεν βοηθά ιδιαίτερα τους μικρούς μαθητές να ενταχθούν ομαλά στο σχολικό περιβάλλον καθώς πολλοί από αυτούς δεν γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, δεν προετοιμάζονται δε κατάλληλα για το δίγλωσσο περιβάλλον που θα συναντήσουν μετέπειτα, στο δημοτικό σχολείο.¹⁶⁶ Η ανυπαρξία δίγλωσσης προσχολικής εκπαίδευσης αποτελεί τροχοπέδη στην ομαλή ένταξη των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα καθώς το νηπιαγωγείο αποτελεί αρωγό στην σωματική, συναισθηματική, νοητική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Ειδικότερα και σύμφωνα με το ν. 1566/1985 το νηπιαγωγείο βοηθά τα νήπια μεταξύ άλλων στην καλλιέργεια των αισθήσεων, στην ανάπτυξη ικανότητας κατανόησης και έκφρασης, στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, στην ομαλή ένταξή τους στην κοινωνική ζωή και στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών.¹⁶⁷

2.8. Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, στη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης αντικείμενο ρύθμισης αποτέλεσε μόνο η εκπαίδευση που παρέχεται στο δημοτικό ενώ στο κείμενο της Συνθήκης δεν γινόταν μνεία περί προσχολικής και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ως εκ τούτου, το νομοθετικό πλαίσιο ρυθμίστηκε με βάση τη διάταξη του άρθρου 41 της Συνθήκης αλλά και του άρθρου 45 περί διακρατικής αμοιβαιότητας και το κείμενο της Συνθήκης αποτελεί σημείο αναφοράς των εκπαιδευτικών δικαιωμάτων της μουσουλμανικής μειονότητας.

Η εκπαίδευση στα δημοτικά μειονοτικά σχολεία παρουσιάζει μια ιδιομορφία ως προς το πρόγραμμα διδασκαλίας. Το πρόγραμμα των σχολικών μαθημάτων χωρίζεται σε ελληνόγλωσσο και μειονοτικό με χρήση της ελληνικής και της μειονοτικής γλώσσας αντίστοιχα και τα μαθήματα είναι κατανεμημένα ισόποσα μεταξύ των δύο γλωσσών.

Με βάση το άρθρο 7 παρ. 1 περιπτ. ε του ν. 694/1977 με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται τα θέματα σχετικά με την διδασκαλία στα μειονοτικά σχολεία και συγκεκριμένα τα αναλυτικά προγράμματα, τα μαθήματα, το ωράριο διδασκαλίας των ελληνικών και τουρκικών μαθημάτων και οι εξετάσεις αυτών. Κατ' εξουσιοδότηση της διάταξης αυτής εκδόθηκε η ΥΑ 103//2006¹⁶⁸ με την οποία καθορίστηκε το ωρολόγιο

¹⁶⁶ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ. 358

¹⁶⁷ Για τον σκοπό του νηπιαγωγείου βλ. αναλυτικά το άρθρο 3 παρ. 1 του ν. 1566/1985 «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις»

¹⁶⁸ ΥΑ 103672/Ζ2/Α.Σ. 781 ΦΕΚ Β 1859 2006 περί Ωρολογίου Προγράμματος Μειονοτικών Σχολείων

πρόγραμμα των μειονοτικών σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα με αυτό, για τα διαθέσιμα μειονοτικά σχολεία το πρόγραμμα κατανέμεται σε έξι διδακτικές ώρες και για τις έξι τάξεις του δημοτικού ενώ για τετραθέσια και άνω μειονοτικά σχολεία το πρόγραμμα της Ατάξης αποτελείται από 28 ώρες, της Β τάξης από 33 ώρες και των Γ, Δ, Ε, Στ τάξεων από 35 ώρες. Στη παρούσα Υπουργική Απόφαση καθορίστηκε επίσης και το πρόγραμμα ολοήμερου των μειονοτικών σχολείων. Το παρόν πρόγραμμα εναρμονίζεται με το ωρολόγιο πρόγραμμα των δημόσιων σχολείων όπως αυτό προσδιορίζεται με την υπ' αριθμ. Φ.52/481/71028/Γ1/18.7.2005¹⁶⁹ υπουργική απόφαση ενώ λήφθηκε υπόψη και το γεγονός ότι λόγω του δίγλωσσου προγράμματος, η εισαγωγή ξένης γλώσσας αντιστοιχεί με εισαγωγή δεύτερης ξένης γλώσσας με αποτέλεσμα την μείωση της διάρκειας της κάθε διδακτικής ώρας και κατά συνέπεια την ανεπάρκεια χρόνου για τη σωστή διεξαγωγή της διδασκαλίας.

Όπως εκτέθη παραπάνω, τα μαθήματα διδάσκονται στην ελληνική και τουρκική γλώσσα. Ειδικότερα, τα μαθήματα που διδάσκονται στο ελληνόγλωσσο πρόγραμμα είναι η ελληνική γλώσσα, η μελέτη του περιβάλλοντος, η ιστορία και η γεωγραφία ενώ στο μειονοτικό πρόγραμμα με γλώσσα διδασκαλίας την τουρκική διδάσκονται τα θρησκευτικά, η χημεία, η φυσική, η γυμναστική, τα τεχνικά, η ωδική και η τουρκική γλώσσα.¹⁷⁰ Η διδασκαλία των Θρησκευτικών από μουσουλμάνο εκπαιδευτικό καταδεικνύει την θρησκογενή υφή της μειονότητας¹⁷¹ καθώς η διδασκαλία του Κορανίου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της θρησκευτικής εκπαίδευσης των μουσουλμάνων μαθητών. Επιπλέον, οι ημέρες που τα μειονοτικά σχολεία αργούν είναι οι ακόλουθες όπως εξειδικεύονται στο άρθρο 8 του ΝΔ 3065/1954 ενώ λαμβάνονται υπόψη παράλληλα και οι μουσουλμανικές εορτές: η εθνική εορτή της 28ης Οκτωβρίου, η 25η Μαρτίου, η ημέρα της ονομαστικής εορτής του Βασιλέως ενώ μουσουλμανικές θρησκευτικές εορτές αποτελούν το ΣεκέρΜπαϊράμ (5 ημέρες), το Κουρμπάν Μπαϊράμ (5 ημέρες), οι 4 εορτές του Μωάμεθ (Λελέι - ΡαγκάϋπΚαλβούτ, ΛεϊλέΜπεράτ και ΛεϊλέΜιράτς), η ημέρα της εβδομαδιαίας αργίας και η πρώτη Ιανουαρίου.¹⁷²

Ωστόσο, η κατανομή των μαθημάτων ισόποσα και στις δύο γλώσσες δεν είναι πάντα ο κανόνας. Έχει παρατηρηθεί, δηλαδή, ότι ο αριθμός των διδακτικών ωρών του τουρκόφωνου προγράμματος έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, το μάθημα της φυσικής

¹⁶⁹ Φ.Ε.Κ. 1051B/25.7.2005

¹⁷⁰ Ν. Γεωργιάδου, ο.π., σελ. 71

¹⁷¹ Θ. Δραγώνα, Α. Φραγκουδάκη (επιμέλεια), Πρόσθεση όχι αφαίρεση πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση, Η μεταρρυθμιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης, σελ. 67

¹⁷² βλ. επίσης άρθρο 8 παρ.2 του ΝΔ 3065/1954 « 2) Ειδικώς ως προς τους δημοσίους εκπαιδευτικούς λειτουργούς των ως άνω σχολείων ως αργία θεωρείται και το από της 24ης Δεκεμβρίου μέχρι της 3ης Ιανουαρίου και από της Μ. Πέμπτης μέχρι της Τρίτης του Πάσχα χρονικόν διάστημα".»

αγωγής διδάσκεται είτε από Έλληνα εκπαιδευτικό είτε από μουσουλμάνο εκπαιδευτικό ανάλογα το σχολείο ενώ Έλληνας εκπαιδευτικός διδάσκει το μάθημα της αγγλικής γλώσσας.¹⁷³

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια τα μειονοτικά σχολεία έχουν μειωθεί αρκετά λόγω του μικρού αριθμού εγγραφής σε αυτά μαθητών. Αρκετά σχολεία υποβιβάζονται λόγω εγγραφής σε αυτά αριθμού μαθητών κατά πολύ μικρότερου από τον προβλεπόμενο της παλαιάς οργανικότητας όπως επισημαίνεται σε αρκετές Υπουργικές Αποφάσεις.¹⁷⁴ Ταυτόχρονα υπάρχει πρόβλεψη ότι για όσα σχολεία υποβιβάζονται, αν υπάρξει ξανά ο ελάχιστος αναγκαίος αριθμός μαθητών, μπορούν να επαναλειτουργήσουν με νέα οργανικότητα, σε επαναξιολόγηση του θέματος αυτού με νεότερη απόφαση. Ενδεικτικά, σύμφωνα με την πρόσφατη ΥΑ 270//2021, το Μειονοτικό Δημοτικό Σχολείο Καλαμοκάστρου αναστέλλει τη λειτουργία του για το σχολικό έτος 2021-2022 ενώ αρκετά μειονοτικά σχολεία υποβιβάζονται.¹⁷⁵ Την τελευταία δεκαετία έχουν κλείσει περισσότερα από 60 μειονοτικά δημοτικά σχολεία σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Ένωσης Τούρκων Δασκάλων της Δυτικής Θράκης ενώ κατά το κλείσιμο των σχολείων δεν λήφθηκε υπόψη η απόσταση μεταξύ των χωριών όπου διαμένουν μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας¹⁷⁶ με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η φοίτηση των μαθητών στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία.

2.9. Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Στο κείμενο της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης αναφέρεται ρητά το δικαίωμα του μειονοτικού πληθυσμού να φοιτά σε δημοτικά σχολεία, κάτι ανάλογο όμως δεν προβλέφθηκε για την επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης. Κατά την μεταπολεμική περίοδο, λόγω της ανάγκης ρύθμισης του καθεστώτος των αποφοίτων μειονοτικών δημοτικών σχολείων και μετά από απαίτηση του μειονοτικού πληθυσμού, η ρύθμιση για παροχή μειονοτικής εκπαίδευσης επεκτάθηκε και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με την ίδρυση μειονοτικών γυμνασίων. Τα μειονοτικά γυμνάσια λειτουργούν με το ίδιο καθεστώς που λειτουργούν και τα μειονοτικά

¹⁷³ Π. Πουλής, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 256

¹⁷⁴ ΥΑ 27007/Η2(ΦΕΚ Β 1082 2021) , ΥΑ 46239/Η2/14-4-2020 (ΦΕΚ Β' 1604/27.04.2020), ΥΑ 70302/Η2/7-5-2019 (ΦΕΚ Β' 1785/21.05.2019), ΥΑ Α.Σ.1353π.έ./159647π.έ./Ζ2 (ΦΕΚ Β 447/12.3.2009)

¹⁷⁵ βλ. επίσης την ΥΑ 148//2018 (ΥΑ 148945/Η2 ΦΕΚ Β 4134 2018) σύμφωνα με την οποία ανέστειλαν τη λειτουργία τους 2 μειονοτικά δημοτικά σχολεία στην περιφερειακή ενότητα Έβρου , 2 μειονοτικά δημοτικά σχολεία στην περιφερειακή ενότητα Ξάνθης και 5 μειονοτικά δημοτικά σχολεία στην περιφερειακή ενότητα Ροδόπης, βλ. επίσης την ΥΑ Φ.1//2017 (ΥΑ Φ.1923/178887/23-10-2017/Η2 ΦΕΚ Β 4341 2017) όπου άλλα 6 μειονοτικά σχολεία ανέστειλαν τη λειτουργία τους στις οικείες περιφερειακές ενότητες.

¹⁷⁶Ε. Verhas, οπ.π., σελ. 23

δημοτικά σχολεία, ιδρύονται ως ιδιωτικά, όμως το νομικό καθεστώς τους αποτελείται από μια ζεύξη ρυθμίσεων ιδιωτικής και δημόσιας εκπαίδευσης.¹⁷⁷

Επισημαίνεται επίσης ότι η παροχή στοιχειώδους εκπαίδευσης από το κράτος ανάγεται σε συνταγματικό δικαίωμα καθώς το άρθρο 16 παρ. 3 καθιστά υποχρεωτική την εννιάχρονη φοίτηση ενώ πολλά διεθνή κείμενα που εξετάστηκαν παραπάνω αναγνωρίζουν αυτό το δικαίωμα επίσης. Υπό αυτό το πρίσμα, παρότι δεν προβλέπεται η παροχή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από την Συνθήκη, το δικαίωμα του μειονοτικού πληθυσμού για πρόσβαση στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση βασίζεται στις συνταγματικές διατάξεις και σε διεθνείς συμβάσεις όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Σχετικά με το καθεστώς όπως έχει διαμορφωθεί στην δευτεροβάθμια μειονοτική εκπαίδευση λεκτέα είναι τα εξής:στη Δυτική Θράκη λειτουργούν δύο μειονοτικά Γυμνάσια/Λύκεια και δύο Ιεροσπουδαστήρια για τα οποία θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Ταυτόχρονα, υπάρχουν και πέντε γυμνάσια, αυτά του Εχίνου, της Γλαύκης, της Σμίνθης, των Θερμών στο νομό Ξάνθης και της Οργάνης στο νομό Ροδόπης τα οποία είναι δημόσια και η πλειονότητα των μαθημάτων διδάσκεται στα ελληνικά με μοναδική εξαίρεση τη διδασκαλία των Θρησκευτικών και του Κορανίου η οποία γίνεται στα τουρκικά και αραβικά αντιστοίχως.¹⁷⁸ Τα εν λόγω σχολεία κατ' ακριβολογία δεν εμπίπτουν στο καθεστώς των μειονοτικών σχολείων καθώς η γλώσσα διδασκαλίας είναι η ελληνική και όχι η τουρκική.¹⁷⁹

Με το Ν.Δ. 2203 της 15/15 Αυγούστου 1952 (Α. 222), ιδρύθηκε στην Κομοτηνή το Μειονοτικό Γυμνάσιο (Γυμνάσιο ΤζελάλΜπαγιάρ). Με βάση το εν λόγω διάταγμα, το γυμνάσιο αυτό είναι ισότιμο με τα αντίστοιχα ιδιωτικά γυμνάσια της χώρας και κατ' επέκταση ισότιμος είναι και ο απολυτήριος τίτλος που απονέμεται στους μαθητές μετά την επιτυχή εξέταση όπως προβλέπουν οι ισχύουσες διατάξεις ενώ επιτρέπεται η φοίτηση μόνο σε μουσουλμάνους μαθητές. Διοικείται από τη Σχολική Εφορεία και εποπτεύεται από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων ο οποίος την ασκεί μέσω του Γενικού Επιθεωρητή¹⁸⁰(άρθρο 1). Επιπλέον, κατ' άρθρο 7 προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής ειδικής

¹⁷⁷Ν. Ασκούνη, Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη, Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης, σελ. 65

¹⁷⁸ βλ. Π. Πουλή, Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί, σελ. 250

¹⁷⁹ Κ. Τσιτσελίκης, Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη, σελ.357-8

¹⁸⁰ Όπου στις κείμενες διατάξεις για τα μειονοτικά σχολεία αναφέρεται ο Επιθεωρητής Μειονοτικής Εκπαίδευσης, νοείται ο Συντονιστής Μειονοτικής Εκπαίδευσης(άρθρ.14 παρ. 1 ν.2986/2002,ΦΕΚ Α 24/13.2.2002). Μετά την κατάργηση του Συντονιστή Μειονοτικής Εκπαίδευσης, όπου στην κείμενη νομοθεσία αναφέρεται «Συντονιστής Μειονοτικών Σχολείων», εφεξής θα νοείται ο Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης(άρθ. 68 παρ. 3 του ν. 4310/2014).

εισφοράς ενίσχυσης του σχολικού ταμείου σε όλους τους μαθητές με κοινή απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Οικονομικών.

Από την άλλη, το μειονοτικό γυμνάσιο της Ξάνθης ιδρύθηκε με την Υπουργική Απόφαση 28767/1965 (Γ 142) και υπαγόταν στο καθεστώς των μειονοτικών σχολείων του ν. 694/1977 και λειτουργούσε ως ιδιωτικό. Με το ν. 4563/2018, προβλέφθηκε ότι «οι μαθητές που κατά το χρόνο έναρξης ισχύος του παρόντος φοιτούν στο «Ιδιωτικό Μειονοτικό Γυμνάσιο - Λύκειο Ξάνθης» εντάσσονται αυτοδικαίως στο Μειονοτικό Γυμνάσιο - Λύκειο Ξάνθης, διατηρώντας την εκπαιδευτική τους κατάσταση», γεγονός ενδεικτικό της στάσης του ελληνικού κράτους προς ένα ημιδημόσιο καθεστώς των μειονοτικών σχολείων.

Σχετικά με το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των μειονοτικών γυμνασίων Κομοτηνής και Ξάνθης αυτό καθορίζεται με την πρόσφατη ΥΑ 173853/Η2¹⁸¹. Σύμφωνα με αυτό στις τρεις τάξεις των γυμνασίων διδάσκονται μεταξύ άλλων Μαθηματικά, Αρχαία Ελληνικά, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Φυσική, Ιστορία, Αγγλικά, Τουρκικά, Πληροφορική κ.α.

Πέρα από τα δύο μειονοτικά γυμνάσια, υπάρχουν παράλληλα και δύο Ιεροσπουδαστήρια. Ειδικότερα, το Ιεροσπουδαστήριο (Μενδρεσές) στη Κομοτηνή ιδρύθηκε το 1949 ενώ το δεύτερο Ιεροσπουδαστήριο ιδρύθηκε το 1956 στην κωμόπολη Εχίνου.¹⁸² Το καθεστώς των Ιεροσπουδαστηρίων ρυθμίζει το άρθρο 4 του ν. 2621/1998. Σύμφωνα με αυτό, στα Ιεροσπουδαστήρια γίνονται δεκτοί μουσουλμάνοι μαθητές που είναι απόφοιτοι δημοτικού. Τα μαθήματα που διδάσκονται εκεί είναι ίδια με τα αντίστοιχα των Γυμνασίων και Λυκείων της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ επιπλέον διδάσκονται μαθήματα θρησκευτικής ειδίκευσης περί του μουσουλμανικού θρησκευάτος. Ο απολυτήριος τίτλος που απονέμεται στους μαθητές είναι ισότιμος με αυτούς των Εκκλησιαστικών Γυμνασίων και Λυκείων αντίστοιχα.

Το πρόβλημα που ανακύπτει αναφορικά με την δευτεροβάθμια μειονοτική εκπαίδευση είναι το πραγματικό γεγονός της ύπαρξης μόνο δύο μειονοτικών γυμνασίων. Ειδικότερα, ο αριθμός των αποφοίτων δημοτικού δεν μπορεί να απορροφηθεί από τα δύο μειονοτικά γυμνάσια με αποτέλεσμα την διαρροή των μουσουλμάνων φοιτητών στα ελληνικά δημόσια γυμνάσια¹⁸³ ενώ πολλοί από αυτούς μετά την ολοκλήρωση της δημοτικής εκπαίδευσης, αποφασίζουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην Τουρκία.¹⁸⁴ Σημειωτέον είναι ότι στο νομό Ροδόπης υπάρχει ένα μειονοτικό γυμνάσιο παρόλο που η μουσουλμανική μειονότητα αποτελεί το 55%

¹⁸¹ ΦΕΚ Β 5753/28.12.2020

¹⁸² Σ. Μηναΐδης, *οπ. π.*, σελ. 278-9

¹⁸³ Περίπου 1500 μαθητές υπολογίζεται ότι φοιτούν σε δημόσια σχολεία στην Ελλάδα. βλ. Κ. Τσιτσελίκης, Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης, Νομικό καθεστώς, προβλήματα και προοπτικές σελ. 27

¹⁸⁴ Θ. Δραγωνά, Α. Φραγκουδάκη (επιμέλεια), *οπ.π.*, σελ. 68

του συνολικού πληθυσμού. Κάτι ανάλογο ισχύει και στο νομό Ξάνθης, στον οποίο τα μέλη της μειονότητας αποτελούν το 45% του συνολικού πληθυσμού ενώ στο νομό Έβρου δεν υπάρχει κανένα μειονοτικό γυμνάσιο.¹⁸⁵

2.10. Μειονοτικό Λύκειο

Με το νόμο 309/1976 επήλθε διαχωρισμός του Γυμνασίου με το Λύκειο. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ότι τα εξατάξια Γυμνάσια καταργήθηκαν και αντικαταστάθηκαν με τριτάξια Γυμνάσια και Λύκεια. Ως εκ τούτου, τα δύο μειονοτικά Γυμνάσια που λειτουργούσαν ως εξατάξια διαχωρίστηκαν σε Μειονοτικά Γυμνάσια και Μειονοτικά Λύκεια. Κατά τα λοιπά, για το νομικό καθεστώς των Λυκείων, ισχύουν όσα εκτέθηκαν παραπάνω για τα μειονοτικά Γυμνάσια. Σημειωτέον είναι ότι η φοίτηση στο Λύκειο δεν είναι υποχρεωτική και δεν εμπίπτει στην υποχρεωτική εννιάχρονη φοίτηση που κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα. Σύμφωνα με το ν. 1566/1985 που κατήγγειλε το ν. 309/1976, το Λύκειο ολοκληρώνει τους σκοπούς της εκπαίδευσης ενώ βοηθά τους μαθητές, μεταξύ άλλων, να κατανοήσουν την κοινωνική πραγματικότητα και να αναπτύξουν βαθύτερες γνώσεις και κριτική σκέψη (άρθρο 6).

Τα μειονοτικά Λύκεια της Δυτικής Θράκης ακολουθούν δίγλωσσο πρόγραμμα διδασκαλίας, ενώ παράλληλα προετοιμάζουν τους μαθητές για τις εισιτήριες εξετάσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το πρόγραμμα διδασκαλίας είναι αντίστοιχο με εκείνο των δημόσιων Λυκείων ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στην θρησκευτική εκπαίδευση των μαθητών μέσα από το μάθημα των Θρησκευτικών το οποίο διδάσκεται στην τουρκική γλώσσα.

Το ωρολόγιο πρόγραμμα των Α, Β, και Γ τάξεων Μειονοτικών Λυκείων, σύμφωνα με την ΥΑ Γ2///2000¹⁸⁶, καθορίζεται ως εξής:

Για την Α' Λυκείου υποχρεωτικά μαθήματα αποτελούν στην ελληνική γλώσσα η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματική (4 ώρες/εβδομάδα), η Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματική (4 ώρες/εβδομάδα), Ιστορία (2 ώρες/εβδομάδα), Αρχές Οικονομίας (2 ώρες/εβδομάδα), Τεχνολογία (1 ώρα/εβδομάδα), ΣΕΠ (-/1 ώρα/εβδομάδα), Ξένη Γλώσσα (3 ώρες/εβδομάδα). Τα υποχρεωτικά δε μαθήματα στην τουρκική γλώσσα είναι τα Θρησκευτικά (2 ώρες/εβδομάδα), Μαθηματικά (4-5 ώρες/εβδομάδα), Φυσική (2 ώρες/εβδομάδα), Χημεία (1-2 ώρες/εβδομάδα), Φυσική Αγωγή (2-1 ώρες/εβδομάδα), Τουρκικά (3 ώρες/εβδομάδα) και επιπλέον μαθήματα επιλογής.

Στη Β' Λυκείου διδάσκονται Αρχαία Ελληνική και Νέα Ελληνική Γλώσσα και Γραμματική, Ιστορία, Ξένη Γλώσσα και Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Πολιτικούς Θεσμούς ενώ στην

¹⁸⁵ E. Verhas, *οπ.π.*, σελ. 23

¹⁸⁶ ΥΑ Γ2/4210 ΦΕΚ Β 1385 2000 «Πρόγραμμα Α, Β, και Γ τάξεων Μειονοτικών Λυκείων»

τουρκική γλώσσα διδάσκονται Θρησκευτικά, Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Φυσική Αγωγή, Τουρκική γλώσσα και επιπλέον μαθήματα επιλογής. Επιπροσθέτως, στην Β΄ Λυκείου υπάρχει η θεωρητική, θετική και τεχνολογική κατεύθυνση με τα αντίστοιχα μαθήματα που διδάσκονται στα Ενιαία Γενικά Λύκεια της χώρας. Υπάρχει πρόβλεψη τα μαθήματα κατεύθυνσης να διδάσκονται στην ελληνική αλλά και στην τουρκική γλώσσα.

Στη Γ΄ Λυκείου τέλος διδάσκονται Νεοελληνική Γλώσσα και Νεοελληνική Λογοτεχνία, Ιστορία, Ξένη Γλώσσα και Ιστορία των Επιστημών και της Τεχνολογίας ενώ στην τουρκική γλώσσα διδάσκονται Θρησκευτικά, Μαθηματικά και Στοιχεία Στατιστικής, Φυσική, Βιολογία, Φυσική Αγωγή, Τουρκική γλώσσα ενώ ισχύουν όσα ειπώθηκαν παραπάνω για τις κατευθύνσεις.

Με την ολοκλήρωση της Λυκειακής εκπαίδευσης, οι μουσουλμάνοι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να εισέλθουν σε σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης όπως θα αναπτυχθεί κατωτέρω.

2.11. Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

Πέρα από τις νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αξίζει να επισημανθεί ότι έλαβαν χώρα αναγκαίες ρυθμίσεις προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Με το ν. 2341/1995 προβλέφθηκε η είσοδος των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με χωριστό ποσοστό θέσεων (άρθρο 2) και με την ΥΑ Φ.152.11/Β3/790/28.2-5.3.1996¹⁸⁷ καθορίστηκε ειδικά για την μειονότητα της Θράκης 0,5% ποσοστό θέσεων επιπλέον του αριθμού των εισακτέων για την εισαγωγή στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Ελλάδας. Γεγονός αποτελεί ότι πριν τη προαναφερθείσα νομοθετική ρύθμιση ήταν πράγματι δύσκολο για τους μουσουλμάνους να εισαχθούν σε σχολές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και να συναγωνιστούν τους μαθητές με μητρική την ελληνική γλώσσα και πολλοί κατέφευγαν σε τουρκικά πανεπιστήμια.¹⁸⁸

Πλέον με τη νεώτερη ΥΑ Φ.1//2007¹⁸⁹ οι απόφοιτοι της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που ανήκουν στην Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης υπήχθησαν σε ειδική κατηγορία για πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, προϋπόθεση ένταξης στην ειδική κατηγορία αποτελεί οι απόφοιτοι να είναι εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια Δήμου των Νομών Ξάνθης, Ροδόπης ή Έβρου και να κατέχουν απολυτήριο τίτλο Ενιαίου Λυκείου ή

¹⁸⁷ ΦΕΚ Β΄ 129

¹⁸⁸ E. Verhas, *οπ.π.*, σελ. 24

¹⁸⁹ ΥΑ Φ.151/20049/Β6 ΦΕΚ Β 272 2007

Μειονοτικού Λυκείου ή Λυκείου άλλου τύπου ή Ιεροσπουδαστηρίου ή Επαγγελματικού λυκείου ή Γενικού Λυκείου με πτυχίο ειδικότητας ΕΠΑ.Λ. Ο τρόπος εισαγωγής στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση καθορίζεται στην πρόσφατη ΥΑ Φ.1//2021¹⁹⁰ η οποία τροποποιεί την ΥΑ Φ.1//2007.

Σύμφωνα δε με την με αριθμ. 222/2014 Γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους (εφεξής ΝΣΚ), η ρύθμιση αυτή έχει προνομιακό χαρακτήρα και παρέχει πρόσβαση στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας κατά παρέκκλιση των γενικώς ισχυουσών ρυθμίσεων περί εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.¹⁹¹ Στην εν λόγω Γνωμοδότηση τέθηκε το ερώτημα εάν δύναται να υπαχθεί στην εν λόγω ειδική κατηγορία κάποιος που έλκει την καταγωγή του από την μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης χωρίς όμως να είναι μουσουλμάνος στο θρήσκευμα. Το ΝΣΚ, αφού έλαβε υπόψη τις ισχύουσες διατάξεις, τη Συνθήκη της Λωζάννης αλλά και αποφάσεις των ανώτατων ελληνικών δικαστηρίων, επισήμανε ότι «η Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης ως ενιαία κατηγορία γένους, περιλαμβάνουσα τόσο τους, δια της Συνθήκης της Λωζάννης, εξαιρεθέντες από την ανταλλαγή μουσουλμάνους, όσο και τους, εξ αυτών, προερχόμενους απογόνους τους, ορίζεται δε, αποκλειστικώς, με το κριτήριο του μουσουλμανικού θρησκευματος (Α.Π. 1549/2003, 4/2005, Εφ.Θρ. 31/2002)». ¹⁹² Προς επίρρωση των ισχυρισμών αυτών, το ΝΣΚ ανέφερε συγκεκριμένες διατάξεις όπως του ν. 147/1914, του ν. 2345/1920 καθώς και του θεμελιώδη νόμου για την μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, του ν. 694/1977, σύμφωνα με τις οποίες η μουσουλμανική μειονότητα ορίζεται με βάση το θρήσκευμα τόσο για τους μη εξαιρεμένους από την ανταλλαγή μουσουλμάνους όσο και για τους απογόνους αυτών.¹⁹³ Το ΝΣΚ κατέληξε ότι για να τύχει κάποιος, που είναι Έλληνας πολίτης, αποδέκτης της θετικής ρύθμισης για είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πρέπει να συγκεντρώνει σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις: να «είναι μουσουλμάνος το θρήσκευμα, να κατάγεται από μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της περιοχής αυτής και να είναι εγγεγραμμένος στα Δημοτολόγια του Δήμου της Θράκης ή άλλου δήμου της χώρας, κατόπιν μετεγγραφής από το Δήμο της Θράκης». ¹⁹⁴

Επιπροσθέτως, σε ανάλογη περίπτωση για το αν κάποιος μπορεί να τύχει αποδέκτης της παραπάνω ευνοϊκής ρύθμισης το Συμβούλιο της Επικρατείας (εφεξής ΣτΕ) απεφάνθη ότι κρίσιμο στοιχείο αποτελεί όχι μόνο το θρήσκευμα του αιτούντος την ευνοϊκή ρύθμιση αλλά

¹⁹⁰ ΥΑ Φ.153/66380/Α5 ΦΕΚ Β 2449 2021 «Τροπ. ΥΑ Φ.151/20049/Β6/07 Πρόσβαση στα ΑΕΙ αποφοίτων που υπάγονται στο Ν.2525/1997 και 3404/2005»

¹⁹¹ αριθμ. Γνωμοδότησης 222/2014 ΝΣΚ (Τμήμα Γ, Συνεδρίαση της 16^{ης} Ιουνίου 2014), σελ.8

¹⁹² ο.π., σελ. 9

¹⁹³ βλ. επίσης ΑΠ 1497/2013, 2138/2013, 2113/2009

¹⁹⁴ αριθμ. Γνωμοδότησης 222/2014 ΝΣΚ (Τμήμα Γ, Συνεδρίαση της 16ης Ιουνίου 2014), σελ. 10

και η καταγωγή του και η εγγραφή του στα Δημοτολόγια των Νομών Ξάνθης, Ροδόπης ή Έβρου. Συγκεκριμένα, ο αιτών ζήτησε να ακυρωθεί η απόφαση με την οποία κυρώθηκαν οι πίνακες αποτελεσμάτων για την εισαγωγή στα Τμήματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης υποψηφίων που προέρχονται από τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης για το ακαδημαϊκό έτος 2000-2001 κατά το μέρος που παραλείφθηκε. Ο αιτών είχε προσκομίσει βεβαίωση από τον Μουφτή Ξάνθης ότι είναι κάτοικος Αλεξανδρούπολης και ανήκει στη μουσουλμανική μειονότητα λόγω θρησκευματος. Παράλληλα προσκόμισε βεβαιώσεις ότι είχε φοιτήσει σε δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο της Αλεξανδρούπολης. Ο ίδιος είχε γεννηθεί στην Θεσσαλονίκη, η μητέρα του ήταν εγγεγραμμένη στα μητρώα του Δήμου Πολίχνης Θεσσαλονίκης ενώ ο πατέρας του ήταν Ιορδανός, ο οποίος είχε αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια και μετέπειτα ενεγράφη στα μητρώα του Δήμου Πολίχνης. Σύμφωνα με την οικεία απόφαση του ΣτΕ «ως μουσουλμανική μειονότης της Θράκης νοείται η προβλεπόμενη υπό του άρθρου 2 της Συνθήκης της Λωζάννης δηλ. οι μουσουλμάνοι οι κατά τον χρόνον ενάρξεως ισχύος της Συνθήκης εγκατεστημένοι εις την περιοχὴν ανατολικῶς της μεθορίου γραμμῆς της καθορισθείσης το 1913 διὰ της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, οι οποίοι δεν περιελήφθησαν εις την διὰ του άρθρου 1 της Συνθήκης προβλεπομένην ανταλλαγὴν πληθυσμῶν, ως και οι απόγονοι αυτών. Αντιθέτως, δεν δύνανται να θεωρηθῶν μέλη της μουσουλμανικῆς μειονότητος της Θράκης, ἔστω και αν εἶναι εγγεγραμμένοι εις τα δημοτολόγια δήμου της Θράκης ἢ ἄλλου δήμου της Χώρας κατόπιν μετεγγραφῆς εκ δήμου της Θράκης οι μουσουλμάνοι το θρήσκευμα οι μη ἔλκοντες την καταγωγὴν των εκ προσώπων τα οποία ἐνέπεσαν εις το πεδῖον εφαρμογῆς του άρθρου 2 της Συνθήκης της Λωζάννης κατά την ἐναρξιν ισχύος αὐτῆς.» Υπό αυτό το πρίσμα, το ΣτΕ απέρριψε την αίτηση ακυρώσεως διότι ο αιτών δεν ἔλκει την καταγωγή του από εκεί.¹⁹⁵

Με βάση την εξέταση της Γνωμοδότησης του ΝΣΚ και της απόφασης του ΣτΕ προκύπτει ότι το ελληνικό κράτος παραμένει προσκολλημένο στο γράμμα της Συνθήκης, περιορίζοντας τη μουσουλμανική μειονότητα στα στενά γεωγραφικά όρια της Θράκης. Παρότι οι διατάξεις της Συνθήκης δεν παύουν να δεσμεύουν το κράτος, κρίνεται σκόπιμο το κείμενο της Συνθήκης να προσεγγίζεται με βάση τις νεώτερες εξελίξεις, τα διεθνή κείμενα αλλά και τις ανάγκες της μειονότητας. Αναμφισβήτητα έχουν αποδοθεί δικαιώματα στη μουσουλμανική μειονότητα ενώ η προνομιακού χαρακτήρα ρύθμιση περί εισαγωγής μελών της μουσουλμανικής μειονότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί θετική εξέλιξη στον τομέα της μειονοτικής εκπαίδευσης, επιβάλλεται όμως να δοθεί μια ανανεωτική πνοή στην ερμηνεία της

¹⁹⁵ΣτΕ 290/2002 Τμήμα Στ'

Συνθήκης προκειμένου να λυθούν θέματα τα οποία υπονομεύουν το προστατευτικό καθεστώς της μειονότητας.

Δ. Μεθοδολογία Έρευνας

1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι η διεξοδική ανάλυση και παρουσίαση του νομικού πλαισίου που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση έτσι όπως έχει διαμορφωθεί με βάση την ισχύουσα νομοθεσία. Η Ελλάδα υιοθέτησε πολυσχιδείς, νομοθετικές πρωτοβουλίες αναφορικά με τη μειονοτική εκπαίδευση, οι οποίες στηρίχθηκαν σε διεθνή νομικά κείμενα, δεσμευτικά για τη χώρα. Ως εκ τούτου, παράλληλα με την εθνική νομοθεσία, απαραίτητη θεωρείται η εξέταση του διεθνούς νομικού πλαισίου όσον αφορά το δικαίωμα της μειονοτικής εκπαίδευσης, όπως αυτό έχει αναγνωριστεί με διάφορες διεθνείς συμφωνίες.

2. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για την έρευνα και ανάλυση του υπό εξέταση θέματος της παρούσας εργασίας και τα οποία ήταν βασικά για την οργάνωση της ερευνητικής διαδικασίας και κατ'επέκταση για τη συγγραφή της εργασίας είναι τα εξής:

1^ο Ερευνητικό Ερώτημα:

Ποια είναι τα δομικά στοιχεία που συνθέτουν την έννοια της μειονότητας και πώς η ανάλυση της έννοιας αυτής επηρεάζει εν γένει τα δικαιώματα των μειονοτικών ομάδων;

2^ο Ερευνητικό Ερώτημα:

Ποιο νομικό κείμενο αποτελεί τη βάση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, στο οποίο στηρίχθηκε η μετέπειτα εθνική νομοθεσία;

3^ο Ερευνητικό Ερώτημα:

Πώς διαρθρώνεται το νομικό πλαίσιο της μειονοτικής εκπαίδευσης στις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης;

3. Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται κυρίως από πλήθος ελληνικών νόμων, διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων που διέπουν τη μειονοτική εκπαίδευση καθώς και από διεθνή κείμενα τα οποία δεσμεύουν την Ελλάδα. Δείγμα της έρευνας, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την εξαγωγή συμπερασμάτων, αποτέλεσαν επίσης επτά δικαστικές αποφάσεις, μία γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, δύο Αναφορές σε Ανεξάρτητη Αρχή και μία Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου. Η επιλογή του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα εργασία έγινε αποκλειστικώς με βάση την εγγύτητα και συνάφεια που παρουσιάζει με το υπό διερεύνηση θέμα και ως εκ τούτου αφορά αποκλειστικά

τη Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Όπως ήδη εκτέθη σε προηγούμενο κεφάλαιο, κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας «μειονότητα» δεν υπάρχει ενώ, παράλληλα, η μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα υπόκειται σε ένα *suigeneris* καθεστώ. Δεδομένου των παραπάνω, κρίθηκε σκόπιμο η παρουσίαση και ανάλυση του δείγματος της έρευνας να καταλαμβάνει μόνο στοιχεία τα οποία ρητά αναφέρονται στη Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης προκειμένου να αποφευχθούν γενικεύσεις, συγκρίσεις ανόμοιων καταστάσεων και ίσως και αστοχίες.

4. Μέθοδος έρευνας

Για τους σκοπούς και επιμέρους στόχους της παρούσης εργασίας το εργαλείο της έρευνας που επιλέχθηκε είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Το εργαλείο αυτό μας δίνει τη βάση πάνω στην οποία μπορούμε να αποκωδικοποιήσουμε συστηματικά και να αναδείξουμε τις σε βάθος παραμέτρους οι οποίες επηρεάζουν τα εν λόγω ερωτήματα.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου είναι η συστηματική, εξονυχιστική εξέταση γραπτού όγκου πληροφοριών, υλικού, κειμένων με σκοπό την επεξήγηση, την κατηγοριοποίηση, τη σύγκριση και τη διεξαγωγή θεωρητικών συμπερασμάτων.

5. Περιορισμοί της έρευνας

Κατά την εξέταση του θέματος της παρούσας εργασίας, οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν είχαν να κάνουν με την πληθώρα νόμων, διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων που έχουν εκδοθεί σχετικών με τη μειονοτική εκπαίδευση. Η νομοθεσία που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα δεν βρίσκεται κωδικοποιημένη σε ένα ενιαίο κείμενο με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερής η ανάλυση και ερμηνεία αυτής αλλά και πολύπλοκη η παρουσίαση της ισχύουσας νομοθεσίας, η οποία έχει υποστεί πληθώρα τροποποιήσεων ή/και καταργήσεων.

Επιπλέον, ανατρέχοντας σε βάσεις νομικών δεδομένων, διαπιστώθηκε ότι η ελληνική νομολογία σχετικά με το θέμα της παρούσας εργασίας είναι αρκετά περιορισμένη ενώ ανάλογες αποφάσεις ευρωπαϊκού δικαστηρίου σχετικών με τη Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης δεν ευρέθησαν. Σημειώνεται πως η πρόσβαση σε αυτές τις πηγές είναι δύσκολη διότι πολλές από τις βάσεις δεδομένων δεν είναι προσβάσιμες σε μη νομικούς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η έρευνα να εστιάζει στην ελληνική νομοθεσία έτσι όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα και σε διεθνή κείμενα προστασίας των μειονοτικών δικαιωμάτων που δεσμεύουν την Ελλάδα προκειμένου να παρουσιαστεί το θέμα αυτό και από μια διεθνή σκοπιά.

Τέλος, πρόβλημα αποτέλεσε και το γεγονός ότι η έννοια της μειονότητας και ο χαρακτηρισμός της ως εθνική/ θρησκευτική κλπ. παραμένει ακανθώδης και αυτό, ακολούθως, οδηγεί σε διαφορετική αντιμετώπιση της κάθε μειονοτικής ομάδας και των δικαιωμάτων που απονέμονται σε αυτές, με αποτέλεσμα η σύγκριση μειονοτικών ομάδων να καθίσταται δυσχερής.

6. Αποτελέσματα της έρευνας

Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέδειξαν ότι το νομοθετικό πλαίσιο της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι πολυσχιδές και πολύπλοκο ενώ κατέδειξαν επίσης την ανάγκη κωδικοποίησης της νομοθεσίας που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση σε ένα ενιαίο κείμενο με στόχο την ασφάλεια δικαίου και την ορθή εφαρμογή των ρυθμίσεων.

Έγινε προσπάθεια να απαντηθούν πλήρως τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή της παρούσας εργασίας με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα του υπό διερεύνηση θέματος.

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, λεκτέα είναι τα εξής:

Κατόπιν έρευνας επί του συγκεκριμένου ζητήματος περί αποσαφήνισης της έννοιας μειονότητας, καταδείχθηκε ότι είναι αναγκαία η οριοθέτηση της έννοιας «μειονότητα» ενώ ύστερα από σχολαστική ανάλυση και παρουσίαση των ορισμών που έχουν επιχειρηθεί κατά καιρούς, η έρευνα κατέληξε ότι η έννοια «μειονότητα» εδράζεται σε δύο κρίσιμα στοιχεία, το υποκειμενικό και το αντικειμενικό, όπως εξειδικεύονται ανωτέρω στην ενότητα Α της παρούσας εργασίας. Επιπροσθέτως καταδείχθη ότι δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός ο οποίος να έχει υιοθετηθεί από τη διεθνή κοινότητα και αυτό, ακολούθως, δημιουργεί προβλήματα στην εφαρμογή των νομικά δεσμευτικών κειμένων που έχουν θεσπιστεί για την προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, επηρεάζοντας αρνητικά την αναγνώριση και απονομή δικαιωμάτων στις μειονοτικές ομάδες και επιτείνοντας την ανασφάλεια δικαίου.

Αναφορικά με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, αναντίρρητα η Συνθήκη Ειρήνης που υπογράφηκε στην Λωζάννη αποτελεί τη βάση της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, στο οποίο στηρίχθηκε η μετέπειτα εθνική νομοθεσία. Στην αυτή Συνθήκη, προβλέφθηκαν γλωσσικά και εκπαιδευτικά δικαιώματα των μουσουλμανικών μειονοτήτων ενώ συμφωνήθηκε μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών η Συνθήκη να αποτελέσει θεμελιώδη νόμο λόγω της σπουδαιότητας των ρυθμίσεων που εισάγει.

Αναφορικά με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, αξίζει να σημειωθεί ότι από την διεξαχθείσα έρευνα προέκυψε ότι το νομικό πλαίσιο της μειονοτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα κάλυπτε

αρχικά τη φοίτηση σε δημοτικό σχολείο ενώ τις τελευταίες δεκαετίες ο νομοθέτης θέσπισε ρυθμίσεις που αφορούν και τις υπόλοιπες σχολικές βαθμίδες, η θέσπιση των οποίων όμως, χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα και βραδύτητα όπως εκτίθεται αναλυτικά στην παρούσα εργασία.

Τέλος, σημειωτέον είναι ότι το υλικό που εν τέλει συμπεριλήφθηκε στην εργασία αφορά αμιγώς τη Μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης καθώς από την διεξαχθείσα έρευνα, διαπιστώθηκε ότι η σύγκριση της μουσουλμανικής μειονότητας με άλλες μειονότητες δεν οδηγεί σε χρήσιμα και ασφαλή συμπεράσματα λόγω του ιδιότυπου νομικού πλαισίου που διέπει τη μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι είναι δύσκολο να εξαχθούν χρήσιμα και αντιπροσωπευτικά για την μουσουλμανική μειονότητα συμπεράσματα, διότι σε αρκετά κράτη υπάρχει διαφορετική κρατική δομή (ομοσπονδίες, αυτόνομες, ημιαυτόνομες μειονοτικές περιοχές) και διαφορετικοί κανόνες δικαίου ενώ ο τρόπος θέσπισής τους είναι, επίσης, διαφορετικός (δικαίωμα νομοθέτησης σε τοπικό επίπεδο για εκπαιδευτικά ζητήματα, μη κεντρική οργάνωση της εκπαίδευσης κτλ). Ακόμη, ο χαρακτηρισμός κάθε μειονότητας και συνεπακόλουθα τα δικαιώματά της ποικίλλουν. Τέλος, μεγάλη διαφοροποίηση υπάρχει και στη βάση αναγνώρισης κάθε μειονότητας (διεθνής συνθήκη, σύνταγμα, απλός νόμος, έλλειψη εσωτερικής αναγνώρισης κτλ). Τα ανωτέρω αποσαφηνίζουν τα όρια επισκόπησης του θέματος που τέθηκαν στην παρούσα έρευνα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από το σύνολο της παρούσας μελέτης, επιβεβαιώνεται η αρχική διαπίστωση για τη σημασία της οριοθέτησης της έννοιας «μειονότητα». Πράγματι, η αναγνώριση μιας μειονότητας παραμένει ένα ακανθώδες ζήτημα καθώς η αναγνώριση μιας μειονότητας στο εσωτερικό ενός κράτους ταυτίζεται –λανθασμένα πολλές φορές– με τη διεκδίκηση κρατικής υπόστασης.¹⁹⁶ Στην Ελλάδα, η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, η μόνη αναγνωρισμένη μειονότητα από την Ελλάδα, αντιμετωπίζεται ακόμα και σήμερα με καχυποψία ως ικανή να φαλκιδεύσει τα εθνικά συμφέροντα της χώρας. Τα δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας μεταξύ άλλων και του δικαιώματος στην εκπαίδευση, πηγάζουν από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης ενώ στο εσωτερικό του κράτους, τα θέματα που αφορούν τη μειονοτική εκπαίδευση ρυθμίζονται με τους νόμους 694/1977 και 695/1977 καθώς και με πλειάδα μεταγενέστερων νομοθετημάτων.

Το νομικό καθεστώς της μειονοτικής εκπαίδευσης, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, είναι ιδιότυπο καθότι εδράζεται σε διατάξεις που αφορούν τόσο τη δημόσια όσο και την ιδιωτική εκπαίδευση. Ωστόσο, η κρατική εποπτεία είναι έντονη και οι διοικητικές παρεμβάσεις πολλές και ουσιώδεις χωρίς πραγματική προθυμία από την ελληνική πολιτεία να ρυθμίσει ουσιωδώς τα θέματα της μειονοτικής εκπαίδευσης, πολιτική η οποία υποκρύπτει φόβο και κοινωνική πόλωση ενώ δημιουργεί δυσπιστία στα μέλη της μειονότητας. Επιπλέον, τα πολυάριθμα και αποκομμένα μεταξύ τους νομοθετήματα καθιστούν τη μειονοτική εκπαίδευση αγκυλωμένη σε ένα μετέωρο θεσμικό πλαίσιο ημιδημόσιου χαρακτήρα ενώ η πρόβλεψη ίδρυσης αμιγών ιδιωτικών σχολείων μέχρι σήμερα δεν έχει ευδοθεί. Προβληματική κρίνεται επιπλέον και η νομοθετική ακαμψία για ζητήματα που αφορούν την παροχή προσχολικής εκπαίδευσης, τη παροχή εκπαίδευσης στις άλλες δύο μειονοτικές γλώσσες, τη δημιουργία περισσότερων Γυμνασίων/Λυκείων προκειμένου να καταστεί εύκολη η πρόσβαση σε σπουδές πέρα της εννιάχρονης υποχρεωτικής φοίτησης.

Η προσκόλληση στο γράμμα της Συνθήκης και η απροθυμία του κράτους να επαναξιολογήσει –και να επαναπροσδιορίσει– τις ρυθμίσεις που εισήχθησαν με τη Συνθήκη υπό το φως των νέων εξελίξεων, καθιστά τη μειονοτική εκπαίδευση μη αποδοτική, εντείνοντας την κοινωνική απομόνωση και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο της μειονότητας.

Η κατακερματισμένη και συχνά ετερογενής και αναχρονιστική νομοθεσία δεν βοηθά στην αντιμετώπιση των παθογενειών του συστήματος εκπαίδευσης. Αυτό απαιτεί αναδιάρθρωση του νομικού καθεστώτος σε αμιγές ιδιωτικό ή αμιγές δημόσιο προκειμένου να υπάρξει

¹⁹⁶ Μ. Κοπά, Πολιτική Εξουσία και μειονότητες στα Βαλκάνια στη μετακομμουνιστική εποχή, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, σελ.59

ασφάλεια δικαίου και ισότητα των πολιτών ενώπιον νόμου. Η μεταχείριση της μειονοτικής εκπαίδευσης ως «ειδικού χαρακτήρα» υπονομεύει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης ενώ συχνά δικαιολογεί σκόπιμες ή σιωπηρές διακρίσεις σε βάρος της μειονότητας και καθυστερήσεις σε επίπεδο νομοθεσίας. Επιπλέον, η συχνή κατάργηση θέσεων και οι εναλλαγές εποπτικών οργάνων δεν βοηθούν στον εκσυγχρονισμό του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά δημιουργούν συνθήκες αδράνειας και γραφειοκρατικές δυσκαμψίες.

Ωστόσο, με τους ν. 4310/2014 και 4452/2017 επήλθαν σημαντικές μεταβολές όσον αφορά θέματα εκπαιδευτικού προσωπικού με τη σύσταση κλάδου ειδικά για τους εκπαιδευτικούς του μειονοτικού προγράμματος, τη πρόβλεψη σύστασης θέσεων για σχολικούς συμβούλους οι οποίοι θα υποβοηθούν τους εκπαιδευτικούς αλλά και την πρόβλεψη για πανεπιστημιακή εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Θετικά αξιολογείται η σύσταση του Τομέα Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο Α.Π.Θ. στην παροχή ανώτατου επιπέδου σπουδών στους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς του μειονοτικού προγράμματος μετά την κατάργηση της Ε.Π.Α.Θ.. Παράλληλα όμως πρέπει να ληφθεί υπόψη και η κατάρτιση των εκπαιδευτικών του ελληνόγλωσσου προγράμματος λόγω των αυξημένων αναγκών που παρουσιάζει ένα δίγλωσσο περιβάλλον διδασκαλίας. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών κρίνεται απαραίτητη έτσι ώστε να παρασχεθεί ένα σχολικό περιβάλλον, ικανό να προωθεί και να ενθαρρύνει την γλωσσική ετερότητα ενώ η μετατόπιση του Τομέα από την Αλεξανδρούπολη στη Θεσσαλονίκη απαγκιστρώνει τη μειονότητα από τα στενά γεωγραφικά όρια της Θράκης. Για όλους αυτούς τους λόγους κρίνεται ότι οι επερχόμενες αλλαγές είναι προς τη σωστή κατεύθυνση και θα τύχουν θετικής αποδοχής από το εκπαιδευτικό προσωπικό καθώς και τα μέλη της μειονότητας.

Παρ' όλα αυτά θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ότι κανένας νόμος δεν τόλμησε το μεγάλο βήμα για την αναμόρφωση του νομικού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης καθώς όλοι περιορίστηκαν σε ορισμένες - κάποιες φορές στοχευμένες - βελτιώσεις, οι οποίες κινούνται περισσότερο σε διοικητικής φύσεως θέματα παρά σε θέματα που αφορούν το περιεχόμενο και τη μορφή της μειονοτικής εκπαίδευσης. Επιτακτική κρίνεται η ανανεωτική ερμηνεία της Συνθήκης, η οποία χρήζει επανεξέτασης και αναθεώρησης.

Αναμφίβολοι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες μεταβάλλονται διαρκώς, καθιστώντας έντονη την ανάγκη του εκπαιδευτικού συστήματος για εκσυγχρονισμό. Υπό αυτό το πρίσμα, επιβάλλεται περιοδικά ο νομοθέτης, λαμβάνοντας υπόψη τις διαμορφωθείσες συνθήκες, να προβαίνει στις απαραίτητες νομοτεχνικές βελτιώσεις, ιδίως στο τομέα της μειονοτικής εκπαίδευσης, η οποία λόγω ιστορικών και πολιτικών λόγων έμεινε προσκολλημένη για πολύ

καιρό στις απαρχαιωμένες - πλέον-ρυθμίσεις της Συνθήκης ενώ επιβάλλεται και η μεταστροφή της ελληνικής πλευράς στην ουσιαστική αναγνώριση της ετερότητας των μελών της μειονότητας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Ρύθμιση θεμάτων του κρατικού Πιστοποιητικού Γλωσσομάθειας, της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας και άλλες διατάξεις».

Ασκούνη, Ν.(2006) Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη: Από το περιθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βενιζέλος, Ε. (2000) Οι σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Γεωργιάδου, Ν. (2021) Εκπαιδευτικό Δίκαιο: Το θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Αθήνα : Δελτίο Εργατικής Νομοθεσίας.

Γνωμοδότηση 17/1930/31-7-1930 για την Ελληνοβουλγαρική Συμφωνία του 1919 περί ανταλλαγής πληθυσμών. http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1930.07.31_greco-bulgarian.htm 4-10-2021 Πρόσβαση την 29η Οκτωβρίου 2021, 13:50.

Γνωμοδότηση 222/2014 ΝΣΚ (Τμήμα Γ, Συνεδρίαση της 16ης Ιουνίου 2014).

Δαγτόγλου, Π.Δ. (2012) Συνταγματικό Δίκαιο: Ατομικά Δικαιώματα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Δαγτόγλου, Π.Δ. (2014) Γενικό Διοικητικό Δίκαιο. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Διακοφωτάκης, Γ. (2001) Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο. Αθήνα-Κομοτηνή : Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Καλαμιδιώτου, Β. (2016) Η μειονοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα υπό το φως του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου για την προστασία των πολιτισμικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Εκπαιδευτική πραγματικότητα και εκτιμήσεις για την ελληνική περίπτωση. Διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Κόκκας, Ν.(2010) Ένταξη, ενσωμάτωση ή γκετοποίηση; Τα αδιέξοδα της μειονοτικής εκπαίδευσης. <http://www.edra.gr/modules.php?name=News&file=print&op=PrintPage&sid=36058> Πρόσβαση την 29η Οκτωβρίου 2021, 13:50.

Κοππά, Μ. (1994) Πολιτική Εξουσία και μειονότητες στα Βαλκάνια στη μετακομμουνιστική εποχή. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Τεύχος 4, σελ.58-98 <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/viewFile/15296/13750> Πρόσβαση την 2η Νοεμβρίου 2021, 14:55.

Μανιτάκης, Α.(2004) Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο: Θεμελιώδεις Έννοιες Γενικό Μέρος Ι. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Μαντζούφας, Π. (2011) Θρησκεία και εκπαίδευση: Το ιστορικό και συνταγματικό πλαίσιο της θρησκευτικής εκπαίδευσης, https://www.constitutionalism.gr/2034-triskeia-kai-ekpaideysi-to-istoriko-kai-syntagmati/#_ftnref1. Πρόσβαση την 28η Οκτωβρίου 2021, 14:55.

- Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, Κ. (2008) Μειονότητες στην Ελλάδα; :Η Τρίτη άποψη. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μηναΐδης, Σ. (1990) Η θρησκευτική ελευθερία των Μουσουλμάνων στην ελληνική έννομη τάξη. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Ματανά, Α. (2005) Η εκπαιδευτική πολιτική του ελληνικού κράτους για τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης: Η περίπτωση της πρωτοβάθμιας μειονοτικής εκπαίδευσης, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 116 (Α΄) σελ. 111-140.
- Μπαλτσιώτης, Λ., Τσιτσελίκης, Κ. (2001) Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης: Συλλογή Νομοθεσίας-Σχόλια. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Μπαλτσιώτης, Λ., Τσιτσελίκης, Κ. (2007) Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης: Νομικό καθεστώς, προβλήματα και προοπτικές (σελ. 59-90) Στο Δραγωνά, Θ., Φραγκουδάκη, Α. (επιμέλεια) Πρόσθεση όχι αφαίρεση πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση: Η μεταρρυθμιστική παρέμβαση στην εκπαίδευση της μειονότητας της Θράκης. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπουρλογιάννη- Βράιλα, Χ., Πετρούλα, Ε. επιμέλεια (2002) Διεθνείς Συμβάσεις Δικαιωμάτων του ανθρώπου που δεσμεύουν την Ελλάδα. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Νάσκου-Περράκης, Π., Χρυσόγονος, Κ., Ανθόπουλος, Χ. (2002) Η διεθνής σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη: Ερμηνεία κατ'άρθρο. Αθήνα-Κομοτηνή :Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Οικονομίδης, Κ. (1993) Η Επιτροπή της Βενετίας για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου και το Σχέδιο Σύμβασης για την προστασία των μειονοτήτων (σελ. 219-228). Στο Περράκης, Σ. (επιμ.) Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων: Μια προβληματική σε εξέλιξη. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Παζαρτζή, Φ., Αντωνόπουλος, Κ. επιμέλεια (2014) 90 χρόνια από τη Συνθήκη της Λωζάννης: Η λειτουργία της Συνθήκης υπό το φως των εξελίξεων μετά το 1923. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παρούτσας, Δ. Κ. (2012) Η υποχρεωτικότητα φοίτησης στο Νηπιαγωγείο, https://paroutsas.jmc.gr/iproxr_nip.htm Πρόσβαση την 21η Οκτωβρίου 2021, 12:30.
- Παπαγεωργίου, Κ. (2017) Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Θεσσαλονίκη: Ostrakonpublishing.
- Παπαδόπουλος, Θ. (2013) Γλωσσικά Ζητήματα των Μουσουλμάνων της Θράκης: Μειονότητα ή Μειονότητες;. <https://dspace.flinders.edu.au/xmlui/handle/2328/26864> Πρόσβαση την 2η Νοεμβρίου 2021, 14:55.
- Περράκης, Σ. (1997) Προβληματισμοί για το σύγχρονο νομικό καθεστώς των μειονοτήτων υπό το φως της Σύμβασης-Πλαισίου για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων: Η

μετεξέλιξη του δικαιοῦ πλαισίου (σελ. 57-73). Στο Μπρεδήμας, Α., Σισιλιανός, Λ.Α. (διεύθυνση έκδοσης) Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αθήνα-Κομοτηνή :Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Πόρισμα της 13-5-2008 της Ανεξάρτητης Αρχής Συνήγορος του Πολίτη σχετικά με το επίπεδο σπουδών, τη διαβάθμιση του πτυχίου και τα επαγγελματικά δικαιώματα των μειονοτικών δασκάλων στο Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.<https://www.synigoros.gr/resources/docs/200103.pdf> Πρόσβαση την 21η Οκτωβρίου 2021, 12:30.

Πουλής, Π. (1999) Δίκαιο της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Πουλής, Π. (2014) Εκπαιδευτικό Δίκαιο και Θεσμοί. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Σατλάνης, Χ. (2003) Εισαγωγή στο Δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Σκορδάς, Α. (1997) Η μειονοτική ταυτότητα: Από το σύστημα της Συνθήκης της Άωζάνης στο σύστημα του Συμβουλίου της Ευρώπης (σελ. 165-183). Στο Μπρεδήμας, Α., Σισιλιανός, Λ.Α. (διεύθυνση έκδοσης) Η προστασία των μειονοτήτων: Η Σύμβαση Πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αθήνα-Κομοτηνή :Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Σπυριδάκης, Μ.Ι, Γεωργιακάκη-Σπυριδάκη, Ε. (2008) Επιτομή Συνταγματικού Δικαίου. Αθήνα-Κομοτηνή: Αν. Ν. Σάκκουλας.

Σωτηρέλης, Γ. (1993) Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση : Από τον κατηχισμό στην πολυφωνία. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Τσιούμης, Κ.(2009) Λεπτές Ισορροπίες: Μειονοτικά Ζητήματα και Εκπαίδευση Γλωσσικών μειονοτήτων στη Μεταπολεμική Ελλάδα. Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλη.

Τσιτσελίκης, Κ. (1996) Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Χατζηκωνσταντίνου, Κ. (1982) Η σύμβαση της UNESCO περί απαγορεύσεως των διακρίσεων εις την εκπαίδευσιν. Διδακτορική διατριβή, ΝΟΕ Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη.

Χρυσόγονος, Κ. (2003) Συνταγματικό Δίκαιο. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Χρυσόγονος, Κ., Βλαχόπουλος, Σ. (2017) Ατομικά Και Κοινωνικά Δικαιώματα. Αθήνα:Νομική Βιβλιοθήκη.

Verhas, E. (2019) Η τουρκική μειονότητα της Δυτικής Θράκης: Ένας μακροχρόνιος αγώνας για δικαιώματα και αναγνώριση https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/10/MRG_Rep_WThra_GRK_Sept19_ONLINE2.pdf Πρόσβαση την 28η Οκτωβρίου 2021, 14:55.

Ξενόγλωσση

Deschênes, J. (1985) Proposal concerning a definition of the term “minority, E/CN.4/Sub.2/1985/31, <https://digitallibrary.un.org/record/88267> Πρόσβαση την 21η Οκτωβρίου 2021, 12:30.

Dragonas, T., Frangoudaki, A. (2006) Educating the Muslim Minority in Western Thrace. Islam and Christian –Muslim Relations, Vol. 17, No. 1, pp.21-41

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (2010) Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation. New York-Geneva: United Nations.

Zachos, T. D., Papadimitriou, N. Th., Sideri E. (2020) Minority Education in Greece: Thrace Muslim Teachers’ Approaches and Views. Preschool & Primary Education, Vol. 8, No. 2, pp. 144-157.

Διαδικτυακή Πηγή

<https://museduc.gr/el/> Πρόσβαση την 25η Οκτωβρίου 2021, 12:30.

Δικαστικές Αποφάσεις

Α.Π. 1549/2003,

ΑΠ 4/2005,

ΑΠ 2113/2009

ΑΠ 1497/2013,

ΑΠ 2138/2013,

ΣτΕ 290/2002 Τμήμα Στ’

Εφ.Θρ. 31/2002